Aleksandr Piatigorskij

Prisiminsi keistą žmogų

Sofoklis

ALEKSANDR PIATIGORSKIJ

Prisiminsi keistą žmogų

Iš rusų kalbos vertė
Algirdas Kugevičius

Sofoklis
VILNIUS, 2017

Versta iš:
Александр Моисеевич
Пятигорский.
„Вспомнишь странного
человека“. Новое
литературное обозрение,
Москва, 1999.

Leidinio bibliografinė informacija
pateikiama Lietuvos nacionalinės
Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalinės bibliografijos
duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-444-223-0

Liudmilai Stokovskajai
su meile

Pratarmė apie laikus

Pirmiausia – apie pìrmąją mano antrojo romano dalį (ji buvo publikuota literatūros almanache „Urbi“, 1995, p. 7–38). Pagrindinis šio romano skirtumas nuo pirmojo („Vieno skersgatvio filosofija“) vertinant sąsają su gyvenimu yra tas, kad jame aš pradedu veikti penktojo dešimtmečio viduryje ir baigiu (kol kas dar ir nebaigiau) dešimtojo dešimtmečio pradžioje, o tie, apie kuriuos pasakoju, pradeda tai daryti pirmojo dešimtmečio pradžioje ir, regis, jau baigė egzistuoti – bent jau veikti – septintojo dešimtmečio pradžioje. Pirmojo mano romano veiksmas prasideda ketvirtojo dešimtmečio viduryje ir baigiasi devintojo dešimtmečio pradžioje, o mano pašnekovai pradeda veikti tik šiek tiek anksčiau nei aš ir baigia tuo pačiu metu. Koks gi čia skirtumas, paprieštarausite jūs, – kažkokie dvidešimt metų į abi puses! Skirtumas didžiulis. Jį lemia mūsiškas laiko suvokimas. Pastaruoju dešimtmečiu istorinis laikas mūsų sąmonę slegia jau taip silpnai, kad daugelis iš mūsų rimtai prakalbo apie istorijos, kultūros galą ir bemaž apie laiko pabaigą. Tai įprastinė kalinio, gavusio laikinai atsikvėpti arba perkelto iš vieno kalėjimo į kitą, erdvesnį, reakcija. Suprantama: apkvailinti galima bet kurį žmogų, ypač jei jis pats nori būti apkvailintas.

Tačiau šis laiko suvokimo pokytis turi ir vieną teigiamą pasekmę: mes tapome atidesni savo vidiniam laikui, savo mąstymo, išgyvenimo ir patirties laikui.

Pirmoji šio romano dalis ir yra tokio individualiam laikui skirto dėmesio ekspozicija, kuri dar prieš penkerius metus būtų man beveik neįmanoma. Kitos dvi dalys tėra laiko, kaip vaizdavimo būdo, įvesto pirmojoje dalyje, ekspozicija, dėmesingas priedas ir išplėtojimas. (Todėl ir kadangi pirmosios dalies siužetas yra išties savitas, aš ryžausi ją išleisti atskirai, prieš baigdamas rašyti visą romaną.)

A. Piatigorskis. Londonas, 1992-ųjų sausis

Perspėjimas dėl vardų

Čia, aišku, kils sunkumų dėl vardo. Ir iš tiesų, kaipgi žmogų pavadinti, jei nuo pat pirmųjų žingsnių jis pats leñda į simbolius.

B. PASTERNAKAS (Б. ПАСТЕРНАК). *APYSAKA*

Mano vardas jokiu būdu neturi būti įveltas į šį reikalą, nes tikro vardo aš neturiu.

LUJI PAUELAS (LOUIS POWELL)

Kad skaitytojui (ir man pačiam) būtų lengviau suvokti, kas vyksta romane, aš jį perspėju dėl toliau išvardytų atvejų.

Pirmas. Asmenys, kurie romane nors kartą paminėti pavarde, egzistuoja (ar egzistavo) gyvenime už romano ribų arba lygiai taip pat sėkmingai tenai neegzistuoja ir niekada iš tikro neegzistavo. Pavardė čia vartojama kaip jos turėtojo realaus egzistavimo ar neegzistavimo ženklas ir kartu žymi skaitytojui suteiktą alternatyvą – pripažinti ar nepripažinti jos turėtojo egzistavimą už romano ribų. Pavyzdžiui, žmogus, čia vadinamas Andrejumi (ar Andrejumi Jakovlevičiumi) Sergejevu arba yra (buvo) gyvenime tikras asmuo būtent tokia pavarde, arba nebuvo. Antruoju atveju – ir dabar leisiu sau būti itin kategoriškas – net jei ir atsiras jo bendravardis ar bendrapavardis, tai tikrai bus ne jis, o visai

kitas asmuo, niekaip nesusijęs su šiuo romanu. Tokia yra skaitytojui primestos alternatyvos galia.

Antras. Asmenys, romane paminėti tik vardu ar tėvavardžiu, neturi jokių aiškių sąsąjų egzistuodami už romano ribų. Skaitytojui (kaip ir man pačiam) paliekama visiška laisvė laikyti juos egzistuojančiais arba neegzistuojančiais, arba egzistuojančiais ir neegzistuojančiais kartu, galiausiai kiekvieno valia visai negalvoti, jog jie egzistuoja už romano ribų. Tai tinka ir asmenims, kurių paminėta profesija, charakterio bruožas ar bet koks kitas neindividualus požymis. Taigi, jei kas nors čia vadinamas „premjeru" ar „žydu", ar „Michailu Ivanovičiumi", tai pirmojo užsiėmimas, antrojo tautybė ir trečiojo vardas bei tėvavardis vienodai figūruoja ne tik kaip kur kas didesnio nei pirmuoju atveju personažo literatūrinio fiktyvumo ženklas, bet ir kaip autoriaus ketinimo kuo labiau šį fiktyvumą pabrėžti požymis. Tačiau tai jokiu būdu nereiškia, kad konkretus, neišgalvotas asmuo ar istorinė figūra negali sutapti su kokiu, kaip sakoma, bevardžiu personažu, ir autorius, suprantama, neprisiima jokios atsakomybės už tai – kaip, tikiuosi, ir tasai asmuo, gyvas ar miręs.

Trečias. Čia aiškinamas pavardžių vartojimas vienu atveju ir jų nevartojimas kitu atėjo man į galvą, kai parašiau jau daugiau nei pusę romano ir buvo per vėlu ką nors keisti. Tai, ką aš lengvabūdiškai vartojau kaip manierizmą, stilistinį triuką ar tiesiog kaip gražų žodelį, pasirodė tik atgaline data suvoktas intuityvios personažų klasifikacijos pagal vardinį požymį pagrindas. Bet juk vardas tampa asmeninis, o įvardintasis – asmenybe tik po to, kai užsimezga ypatingas vardo ryšys su įvardintuoju. Ir taip yra nepriklausomai nuo bendros vardo ir asmens egzistencijos tikrovės.

Šia prasme išgalvotas personažas gali būti asmenybė, o iš tikrųjų egzistuojantis asmuo – ja nebūti. Pastarosios padėties – žinoma, iš esmės gnostinės – aš negaliu nei įrodyti, nei patvirtinti šaltinių nuorodomis. Tai, ko gero, ir viskas apie vardus.

A. Piatigorskis. Londonas, 1993-iųjų sausis

Išvada dėl laikų ir vardų

Čia ne vieta kalbėti apie tikslą ir sėkmę (ar nesėkmę). Baigęs savo romaną (paskutinį kartą!), aš supratau, kad svarbiausias dalykas – nesutraukti visų laikų į savąjį ir visų vardų į tavąjį (perspėjimas dėl „visiško įvardijimo“ galioja ir romano autoriaus atžvilgiu) – nepavyko. Tikriausiai ir negalėjo pavykti.

A. Piatigorskis. Londonas, 1997-ųjų gruodis

Pirmoji dalis

Šie laikai

...Galbūt yra protas, vienas, visiems, protas, į kurį visi mes nukreipiame žvilgsnį, kiekvienas iš savojo kūno, – kaip teatre, kuriame kiekvienas žiūrovas iš savo vietos žvelgia į sceną, vieną visiems...

MARSELIS PRUSTAS (MARCEL PROUST)

Pačiam sau

Nors ir figūravo praeityje, tai buvo pastebima dabartyje ir skirta galimam vartojimui ateityje.
LUJI PAUELAS (LOUIS POWELL)

Tai rašau pačiam sau. Kad atsikratyčiau asociacijų. Sąsajų su situacijomis, kurių neišgyvenau, su epizodais, kurių liudininkas nebuvau. Jelena Konstantinovna Neibauer drauge su mano vyresniąja tetule Esfiri Grigorjevna lankė Bestuževo kursus[1]. Ji žavėjosi antroposofija[2], garbino Rilkę, aistringai gerbė Skriabiną ir buvo Andrejaus Belo[3] draugė. Ji pergyveno revoliuciją, „mažuosius" trečiojo dešimtmečio valymus ir didžiuosius – ketvirtojo, apie viską turėdama maždaug tokią pat nuomonę, kaip aš dabar apie Rilkę,

1. „Bestuževo kursai" – neoficialus pirmojo Rusijoje moterų universiteto (1878–1918) pavadinimas. Oficialus šio universiteto įsteigėjas ir pirmasis direktorius (1878–1882) – profesorius K. M. Bestuževas-Riuminas (Михаил Павлович Бестужев-Рюмин, 1801–1826). Jo pavarde minėti kursai ir pavadinti. [Visos pastabos – vertėjo, išskyrus vieną, toliau pažymėtą *aut. past.*]
2. Antroposofija – filosofija apie žmogų, kaip dvasinių jėgų nešėją, XX a. išplėtota austrų filosofo Rudolfo Šteinerio.
3. Andrejus Belas (Андрей Белый) – Boriso Nikolajevičiaus Bugajevo (1880–1934) pseudonimas. Jis buvo prozininkas, poetas, simbolizmo teoretikas, religijos filosofas. Vienas garsiausių jo romanų – „Sidabrinis balandis" (apie rusų mistikų „kristatikių" gyvenimą).

Skriabiną ir Andrejų Belą. Karo pabaigoje, berods, 1945-ųjų sausį, ji apsilankė pas mano tetulę, prašydama grąžinti prieš dešimt metų paskolintą Anatolio Franso knygą „Po guobomis"[4] (tą dešimtmetį ji gyveno Kungure[5], santykinai lengvoje tremtyje, kuri ją išgelbėjo nuo 1937–38 metų lagerių ir vokiečių kilmės asmenų trėmimo 1941-aisiais). Tetulė jos nepriėmė, jei apskritai taip galima sakyti, kai kalbama apie „butą", faneros pertvara atskirtą nuo BUTO su trisdešimt šešiais jame gyvenančiais žmonėmis, vienu tualetu ir dviem praustuvėmis. Prakeiktas šaltasis pragaras! Vieta, kurioje žmonės ištisus trejus metus miegojo nenusirengę. Tetulė pati man papasakojo apie tą „itin nesavalaikį, išties apmaudų" Jelenos Konstantinovnos apsilankymą ir pridūrė, jog trečiajame dešimtmetyje toji buvo laikoma geriausia Maskvoje jojike (o dangaus angelai!), – „štai ir prisijodinėjo su savo antroposofija!"

Ankstyvą 1945-ųjų pavasarį aš, važiuodamas elektriniu Pamaskvio traukiniu, nugirdau pokalbį man už nugaros. Istorijos atkarpą, papasakotą labai aukštu vyrišku balsu, beveik falcetu: „Stebuklas, kad vasarnamis išliko mūsų iki 1941-ųjų rudens, kai ten įrengė priešlėktuvinės gynybos punktą." Po to pasigirdo neaiškūs moters tariami žodžiai, į kuriuos buvo atsakyta: „Kas – jis? Niekada! Ne, aš nė vieno iš jų nemačiau, bent jau nuo 1921-ųjų..." – „Ne, ne, paklausyk. Tėvas mane atvežė pas juos į vasarnamį. 1911-ųjų vasarą. Aš buvau aistringai įsimylėjęs pusseserę Alionušką... Na, žinoma, tu ir negalėjai apie ją girdėti. Dėdė Vadia pa-

4. Visas šio romano pavadinimas – „Po miesto guobomis". Tai pirmasis (1897) iš keturių satyrinių romanų, sudarančių A. Franso (Anatole France, 1844–1924) tetralogiją „Šiuolaikinė istorija".
5. Miestas Permės krašte (Rusija).

prastai atvažiuodavo šeštadieniais. Pamenu, kaip visi nekantriai jo laukė – jis niekuomet nepasirodydavo be dovanų. Mes su pussesere stovėjome prie vartelių, ant kurių kabojo ramunių vainikas, ir kaskart, kai ji žavingai papurtydavo galvutę, pabirdavo žiedlapiai. Aš atsiklaupęs juos rinkau ir bėriau sau ant krūtinės, po marškiniais... Na taip, tuomet aš pirmąsyk dėdę Vadią ir pamačiau. Jis pabučiavo Alionušką, patapšnojo per žandą, padėjo ant žolės šokoladinių saldainių dėžutę ir nuėjo į jos tėvo kabinetą. „Koks nuostabus, elegantiškas, linksmas žmogus!" – šūktelėjau aš. O ji pasakė, žvelgdama į raudoną besileidžiančią saulę: ‚Dėdė Vadia – išdavikas. Jis išduos'."

Iš karto, pačioje šio pasakojimo pradžioje, aš atspėjau, jog Alionuška – tai Jelena Konstantinovna. Ne, aš nepadariau tokios išvados, neišskaičiavau, o tarsi iš anksto žinojau, kad bus kalbama būtent apie ją. Bet dėdė Vadia! Mėgstantis juoktis, skleidžiantis cigaro ir konjako aromatą – išduos? Ką? Kam? Kodėl? Neatsigręždamas aš išlipau iš vagono ir, nors buvau šiek tiek sujaudintas savo mažyčio atradimo, tą epizodą greitai pamiršau.

Kai po dešimties metų, 1956-ųjų pavasarį, tetulė man pranešė, kad Jelena Konstantinovna Pirmojoje miesto klinikinėje ligoninėje miršta nuo ketvirto infarkto ir kad visai neblogai būtų ją aplankyti, aš tuoj pat tenai patraukiau. Ir visai ne iš meilės žmogui, o skatinamas neįveikiamo smalsumo išsiaiškinti vagone nugirsto pokalbio aplinkybes. „O, kaip puiku, kad jūs atėjote! Ir argi ne nuostabu, jog dabar, kai astralinis kūnas veržiasi išsivaduoti iš savo seno apvalkalo, mane ėmė lankyti ne ankstesnieji mano grubios planetinės egzistencijos kolegos – juk jie beveik visi iškeliavo, pamiršo mane arba yra pamiršti, o visai nauji ir su šia mano nelabai

sėkminga žemiška ekskursija nesusiję jauni žmonės. – Ir ji, turbūt jau pavargusi nuo ilgos frazės, atsilošė ant pagalvių, – beje, kam gi neaišku, jog tai – elementarus apvaizdos rūpestis. – Juk su iškeliavusiaisiais aš ir taip greitai susitiksiu, o, pavyzdžiui, su jumis, dar visai nežinau – kada. Ir kur? – Jūs juk žmogus iš kito gyvenimo – ir, išėjęs iš čia, tikriausiai eisite visai ne ten, kur aš jau labai greitai iškeliausiu."

Aš iš prigimties melagis. Pajutęs, kad esu tarsi palaikytas savu (nors ir iš kito gyvenimo), aš ėmiau kalbėti priimto į jos ratą ir apskritai priimto žmogaus žodžiais bei tonu. „Dieve mano, – pradėjau aš, stengdamasis kalbėti kuo nekonkrečiau, kad neatsidurčiau nemalonioje padėtyje, – Dieve mano! Argi daugeliui mano kartos žmonių buvo lemta išgyventi ligi karo metų, juo labiau – juos pergyventi. Aišku, buvo visko. Argi ne keista: visai negaliu suprasti, kodėl aš dabar prisiminiau visą tą seną istoriją su dėde Vadia. O juk taip seniai tai įvyko! Bet vis dėlto pripažinkite, kad jis buvo įstabi asmenybė. Dar ir tas jūsų vargšas pusbrolis – pamiršau jo vardą. Aš juk beveik nieko nežinau. Tik kai kurias nuotrupas."

Kol kas viskas vyko sklandžiai. „O, Kirilas, – mano „turimos informacijos" visai nenustebinta tarė Jelena Konstantinovna, tarsi prieštaraudama man ar kitam, nematomam, bet visuomet šalia esančiam pašnekovui. – Bet kodėl gi grįžti prie Kirilo? Jis išgyveno ir pergyveno visa, kas jam buvo lemta, bet visiškai nesugebėjo prie to pridėti ką nors savo. Na, kaip Briusovas[6] poezijoje. Apvaizda liko jam abejinga. Kai užsimerkiu, aš nematau Kirilo Elvermelio. Regiu

6. Valerijus Jakovlevičius Briusovas (Брюсов Валерий Яковлевич, 1873–1924) – garsus rusų literatūros „Sidabro amžiaus" atstovas, vienas iš simbolizmo krypties iniciatorių ir teoretikų Rusijoje.

dėdę Vadią ir Michailą Ivanovičių, Šėtoną ir Angelą." „Na ką jūs, mieloji Jelena Konstantinovna, – nevaržomai paprieštaravau aš, jau baimindamasis, kad, sprendžiant uždavinį su dviem nežinomaisiais, jis virsta uždaviniu bent jau su trimis. – Ar jūs kartais nebuvote dėdei Vadiai šališka toje istorijoje?" – „Ne, – tvirtai atsakė Jelena Konstantinovna, – aš dar neturėjau nė penkiolikos metų, kai tiksliai sužinojau, jog jis nusprendė mus visus išduoti Transcendentinio Blogio Dvasiai, idant puolusiame kosmose galiausiai triumfuotų Šviesa.' Šviesa, kurią neša Liuciferis. Pasaulyje nebuvo šaunesnio žmogaus už Michailą Ivanovičių, bet ir jis vienąsyk tėveliui prisipažino, kad, kas kartą laukdamas Vadimo Sergejevičiaus, slapčia tikisi, jog jis neateis." – „Bet ar pats Michailas Ivanovičius nebuvo...na... šiek tiek avantiūristas?" – nusprendžiau aš paskutinį kartą surizikuoti, jau rimtai bijodamas, jog pokalbis taps begalinis – ir, kad viską išsiaiškinčiau, man teks sekti Jeleną Konstantinovną į „jos" kitą pasaulį. „Taip, be abejo, – netikėtai sutiko Jelena Konstantinovna. – Tačiau jis visuomet veikė savarankiškai, būgštaudamas ir rizikuodamas. Niekada niekuo nepasikliovė ir nieko nenuvylė. O už dėdės Vadios nugaros visuomet kažkas stovėjo, minkštas ir nepatikimas. Tačiau toks buvo ne vien dėdė Vadia. Jau būdama maža mergaitė aš pajutau, kaip išdavystės atmosfera tankėja, skverbiasi į žmones, ir jie tampa išdavikais. Ne todėl, kad šito nori, o todėl, kad gali jais būti. Ir niekas kitas man šito taip stipriai neleido pajausti, kaip dėdė Vadia. Nepasaisant to, vis tiek jis padarė įvairiems žmonėms ir daug gera."

Tais metais aš dar nekolekcionavau „suprastinų įvykių", bet dėdės Vadios istorija – kokia būtent, aš taip tuomet ir nesužinojau – įstrigo atmintyje. Vėliau ėmiau savęs klausi-

nėti: ar sustiprėjęs jautrumas išdavystei (kaip ir gebėjimas ją numatyti) nėra viena iš jos pasireiškimo sąlygų? Ar ne geriau buvo laiku nusišalinti ir savo šališkais sprendimais neužbėgti lemčiai už akių? Bet, kadangi reikalas jau buvo tarsi baigtas ir, regis, nebebuvo apie ką kalbėti, teliko padėti tašką epizodui traukinyje ir vėl atsiduoti dar nepasibaigusios nerūpestingos jaunystės įspūdžiams.

Tačiau grįžtu prie išdavystės. Galutinis nuosprendis, paskelbtas vasarnamių kaimelyje trapios ir švelnios mergaitės, po trisdešimt penkerių metų važiuojant traukiniu į vasarnamį man iškėlė klausimą dėl to neginčijamo nuosprendžio. Bet juk anksčiau traukinyje man joks klausimas nekilo; pasikliovіau vien neginčijamu sprendimu. Bet vėlgi, kai susimąstai apie gyvenimą ir mirtį – pirmiausia, asmeninę, nelabai ir paprieštarausi. Tenka laukti, kol tas dalykas, tai yra išdavystė, tau taps metafizine problema. Taigi aš ir laukiau. O sulaukęs supratau, kad Alionuškai ji nuo pat pradžių buvo metafizinė problema ir išliko tokia iki galo: nesvarbu – susijusi su dėde Vadia ar ne. Taigi, regis, nebuvo jokios racionalios priežasties aiškintis, kas ir ką išdavė. Tačiau čia ir pasireiškė mano įgimtas nesugebėjimas suprasti ką nors abstraktaus be konkretaus vaizdinio. Jis – podraug su įgimtu nesveiku smalsumu – ir paskatino mane vėl ieškoti faktų bei aplinkybių, susijusių su Vadimu Sergejevičiumi.

Žinoma, visada buvo atsarginė galimybė po Jelenos Konstantinovnos mirties rasti minėtą įsimylėjusį pusbrolį. Bet kažkodėl – dabar neprisimenu priežasties – tada aš šito nepadariau. Užuot jo ieškojęs, aš iššvaisčiau daugybę laiko bergždžiai galvodamas, kas galėtų būti dėde Vadia. Visą gyvenimą mane gelbėjęs nesugebėjimas eiti į tikslą tiesiu keliu pasireiškė ir tuo, kad aš pradėjau mąstyti ir apie

Vadimo Sergejevičiaus antipodą (Jelenos Konstantinovnos žodžiais tariant), tai yra apie kažkokį Michailą Ivanovičių, riterį ir angelą. Nors būtent jį aš nusprendžiau pasilaikyti kaip kozirinę kortą, kad sužaisčiau pačioje pabaigoje... Ko pabaigoje? Argi šeštojo dešimtmečio viduryje aš žinojau, jog dar po dvidešimties metų jis iššoks į mano atminties pasaulį lyg prisukamas velniukas iš dėžutės?

Gerai. Aš svajoju apie man nepasiekiamą Prusto tikslumą ir noriu greičiau imtis reikalo, kaskart vis pamiršdamas, kad tas reikalas ir esu aš. 1966-aisiais dalyvaudamas savo draugo ir bendradarbio Jegoro Dreinerio (tikroji jo tėvo, Elzaso barono, pavardė buvo De Reineris) motinos šermenyse, aš senoje komodoje, stovinčioje priešais veidrodį, pamačiau rusvą gražaus jaunuolio glotniai nuskustu amerikietišku (kodėl amerikietišku?) veidu nuotrauką su užrašu „VSCH!". „Vadimas Sergejevičius!" – nesusilaikęs sušukau aš. Tačiau Jegoras griežtai mane pataisė, paaiškinęs, kad, jei po inicialų yra šauktukas, jie nurodo į tą žmogų, kuriam nuotrauka dovanota, o ne tą, kuris ją dovanojo, ir pridūrė, jog tai Michailo Ivanovičiaus portretas, dovanotas Vadimui Sergejevičiui, kad atmintų. Jaunystėje jie prižiūrėjo Jegoro motiną. „Bet kur jie yra dabar?" – „Nežinau. Michailas Ivanovičius pradingo 1917-ųjų pabaigoje. Kur – niekas nežino. Taip man sakė mama. Vadimą Sergejevičių aš prisimenu, nors ir miglotai. Jis pas mus užeidavo, regis, prieš karą... Ne, prisiminiau! Jis pas mus apsilankė 1933-iųjų vasarą, per mano gimtadienį, su Torgsino[7] saldainių dėžute „Prancū-

7. Torgsinas (Торгсин) – 1931 m. įkurtas ir 1936 m. panaikintas prekybos su užsieniečiais susivienijimas: sovietinė organizacija, aptarnavusi užsienio svečius ir tarybinius piliečius, turėjusius „valiutinių vertybių" (aukso, sidabro, brangakmenių ir kt.).

ziškasis rinkinys". Mama sakė, kad jis vyresnis už ją aštuoneriais metais. Taigi dabar jam būtų 80."

„Vadinasi, – pabandžiau reziumuoti aš, – Michailas Ivanovičius negalėjo Vadimo Sergejevičiaus laikyti išdaviku, antraip nebūtų jam dovanojęs savo nuotraukos. Argi ne?" Tačiau Jegorui šis pagalvojimas pasirodė visiškai absurdiškas. Jis kantriai (kaip bibliografas) pradėjo man aiškinti, jog – ne, aišku, ne: apie jokią išdavystę negalėjo būti nė kalbos, nors... Čia jis kažkodėl nutilo ir ėmė atidžiai apžiūrinėti portretą, lyg pirmąsyk jį išvydęs.

Svečiai susėdo prie didžiulio ąžuolinio stalo, užėmusio vos ne pusę mažyčio valgomojo Dreinerių bute Beskudnikove. Jegoras pilstė gėrimus, o dvi labai senos jo motinos draugės svečius vaišino kutja[8] ir salotomis iš kietai virtų kiaušinių su kumpiu. Aš išėjau parūkyti į laiptų aikštelę, ir tuomet Jegoras, akimirkai išlindęs pro duris, išpoškino: „Na, aš nežinau to, ką tu žinai apie visa tai, bet dabar staiga prisiminiau, kad, mums grįžus iš evakuacijos, mama pasakė, jog labai bijo Vadimo Sergejevičiaus apsilankymų, ir geriau būtų, jei jis mus pamirštų. Tačiau... jis vis dėlto kartelį pas mus užsuko ir, neradęs mūsų namie (tada mes dar gyvenome komunaliniame bute prie Raudonųjų Vartų[9]), paliko mamai tą portretą pas kaimynus."

8. Kutja (кутья) – ritualinis patiekalas, kurio pagrindą sudaro virti kviečių grūdai su medumi.
9. Raudonieji Vartai (Красные Ворота) – aikštė Sodų žiede (Садовое Кольцо), Maskvos šiaurės rytuose.

Pas pusbrolį Kirilą

Une vérité bouleversante, c'est une cote de la vérité[10].

LUJI PAUELAS (LOUIS POWELL)

Pusbrolis Kirilas ant geležinės lovos sėdėjo tiesus lyg stulpas ir akivaizdžiai nudžiugo apsilankius nepažįstamiems svečiams. Mes prisistatėme pasakę savo vardus, ir jis, nelaukdamas paaiškinimų, greitai prakalbo tuo pačiu aukštu, sausu balsu, man pažįstamu iš epizodo elektriniame traukinyje lygiai prieš dvidešimt metų. „Na, taip – pneumonija. Grynas atsitiktinumas – kvailiai nustatė teisingą diagnozę. Aš kategoriškai atsisakau antibiotikų. Išmetu juos į unitazą. Tikiuosi, kad mano dar ne visai susidėvėjęs organizmas ir šįkart susitvarkys pats. Juk aš dar beveik jaunas – 68 metų. Neseniai aš formaliai pasipiršau vienai jaunai personai. Jai 32 metai. Ji turi dvi mergaites, kurias aš sutikau auklėti." Po to Kirilas kreipėsi į mane: „Beje, kolega, ar jūs ne Leonido Abramovičiaus sūnus?" – „O, ne!" „Tada gal – Grigorijaus? (Taip pat – ne, atsakiau šiek tiek apgailestaudamas.) Mes turime daug laisvo laiko. Mano sužadėtinė Ana Vasiljevna neateis anksčiau kaip šeštą valandą."

10. *Sukrečianti tiesa – tai tiesos įvertinimas* (pranc.).

Paskui, kai aš, šį tą perdėdamas, papasakojau savo susipažinimo su jo pussesere istoriją, jis tęsė: „Jelena Konstantinovna – dieviška būtybė, tačiau – baisi kvailė. Kvailė ligi mirties. Laikas jos nesustabdydavo... („Puikiai pasakyta“, – susižavėjęs sušnabždėjo man į ausį mano palydovas Šlepianovas[11].) Ji niekuomet nežiūrėjo į laikrodį, visai kaip mano velionis profesorius Kablukovas. Jis pažvelgdavo į laikrodį tik tuomet, kai jo paklausdavo, kiek jam metų. Vėliau ši jo maniera buvo klaidingai priskiriama velioniui Ivanui Sollertinskiui[12]. Tai nesąmonė! Ivanas visada žinojo, kuri dabar valanda. Džiugu, kad jūs atėjote. Man visiškai nėra su kuo pasikalbėti. Jeigu Jelena Konstantinovna būtų už manęs ištekėjusi, aš būčiau jai ištikimas ligi pat jos mirties. Net meilužės nė karto nebūčiau įsitaisęs. Nors, kolegos, kuris iš mūsų save pažįsta? Ir kitus? Taigi jūs, vadinasi, siųsti Jegoro. Jis – Ivanuška-kvailelis iš pasakos, laikui bėgant tapęs užkietėjusiu visos De Reinerių šeimos kvailiu. Tėvas, Georgijus, buvo išskirtinis kvailys, kaip ir tėvo brolis Osipas. Nors kvailių kvailys, bet šešių gamyklų Sietle, Vašingtono valstijoje, savininkas. Šito, kolegos, niekam nesakykite. Tokius dalykus ir dabar reikia minėti baiminantis. Kalbama, jog jis dar gyvas, o jei ir miręs, tai bent jau ne taip kaip jo brolis, Saratovo persiuntimo kalėjime uždusęs savo ekskrementuose. Jis dargi vedęs garsią Holivudo aktorę. Kai 1921-aisiais dėdė Vadia ėmė kentėti nuo... (Aš apmiriau: nė klausinėti nebereikėjo). Tačiau tai – visai kita istorija...“

11. Aleksandras Iljičius Šlepianovas (Александр Ильич Шлепянов, 1933–2016) – scenaristas.
12. Ivanas Ivanovičius Sollertinskis (Иван Иванович Соллертинский, 1902–1944) – muzikologas, literatūrologas ir teatrologas.

Jis akivaizdžiai pavargo. „Vadimas Sergejevičius, – ryžausi pasakyti, – 1921-aisiais ėmė kentėti nuo cigarų stokos. Argi ne taip?“ „Atleiskite man, kolegos, – išsitiesė jis patale. – Cigarų, kiek man žinoma, jis niekuomet nestokojo. Tada jų reguliariai jam parūpindavo Leventalis, iš Rygos. O, Leventalis buvo visiškas kvailys, susidėjo su tuo banditu Petersu. Ne, ne su Petersu. Su Daniševskiu. O šis tai jau buvo patologinis durnius. Vadimo Sergejevičiaus savisaugos instinktas visada pranokdavo visus kitus jo instinktus. Tą dieną, kai čekistai atėjo suimti Kuzmos Sakelovičiaus, Vadimas Sergejevičius, pasak žmonių, buvo pas jį atvažiavęs iš savo vasarnamio. Sėdėjo, gėrė arbatą. Paskui staiga pakyla ir sako Kuzmai, jog jam reikia skubiai nueiti pas Mnuškiną apsikirpti, pasidaryti šukuoseną. Sugrįžta ir – labas. Durys užplombuotos. Nėra nei Kuzmos, nei Vadimo Sergejevičiaus portfeliuko su tuzinu Havanos regalijų. Tuomet jis, pasisamdęs ekipažą, leidosi per visą Maskvą į Rogožskajos Užkardos aikštę pas Solominą Mincą, kuris namuose laikė kontrabandą. Privažiavo, o ant Minco durų taip pat – antspaudas ir plomba. Taigi jis, kolegos, iš ten nukako į Selezniovsko gatvę, pas Andrejų Andrejevičių Goršunovą; jie dar studentaudami drauge žaisdavo Arbate vintą Sergejaus Vasiljevičiaus kompanijoje, kai šis dirigavo Didžiajame Teatre. Vadimas Sergejevičius paėmė iš Goršunovo pusę tuzino cigarų ir atvyko pas mus vakarieniauti, o į savo vasarnamį tą vakarą negrįžo. Pasakė, kad į savo užplombuotas duris ir rytoj spės atsižiūrėti. Žmonės pasakojo, kad jo vasarnamio rūsyje šimtas dėžučių cigarų gulėjo drėgnose pjuvenose, kad neperdžiūtų.“

Dabar, tai prisimindamas, aš girdžiu anksčiau nepagautą intonaciją – trijų kapeikų tevertų grumtynių su gyveni-

mu amžino laimėtojo, virtuvės rietenų čempiono, svetimų gyvenimų trivialumo atminimo genijaus balsą. „Apgailėtinas subjektas, – šnibžtelėjo man į ausį Šlepianovas, – bet jis žino savo gyvenimo schemą.“ O kas lieka man, apgailėtinam svetimos schemos stebėtojui, pražiūrėjusiam, kaip netekau savosios? Bet pakaks, pakaks! Laikas liautis galvoti apie pusbrolį, jo dėdę ir visa tai. Taigi, paskutinis klausimas: ar galėjo Vadimas Sergejevičius išvažiuoti būtent tuo metu, 1921-ųjų rudenį, ar jau buvo per vėlu, nepataisomai per vėlu?

„Manau, galėjo, – užtikrintai pasakė pusbrolis Kirilas. – Kaip – nežinau. Jis galėjo, bet nenorėjo. Visuomet darydavo kaip jam geriau. 1922-ųjų pabaigoje beveik nebeliko Maskvoje jokių su juo susijusių žmonių. Paskutiniuosius, jau lapkritį, suėmė Goršunovą ir Bagratovą. Tada mes savo namuose Vadimo Sergejevičiaus beveik nebematėme. Tėvelis vis kartodavo, kad drauge su juo iš mūsų buto išnyko cigaro kvapas. Ir štai atėjo mūsų šeimai lemtingas laikas. 1924-ųjų sausį ėmė merdėti Vladimiras Iljičius Bekkeris, tėvelio įbrolis, kuris nuo 1914-ųjų mus visus išlaikė. Ankstyva apopleksija – paveldėto sifilio pasekmė. Tada pirmąsyk, bemaž po dvejų metų, pasirodė Vadimas Sergejevičius su savo daktaru, Valdemaru Lovinu, kurį jis laikė vos ne genijumi. Buvo žiauriai šalta. Beveik neturėjome kuo kūrenti krosnies. Jie atėjo iš šalčio, lyg iš pirties – paraudusiais skruostais, puošniai apsirengę... Tfu! Ir ką gi jis, tas genijus, pasakė? „Liuisui – paskutinė stadija, ir nei velnias, nei Dievas jam nepagelbės.“ Mes su tėveliu tai žinojome ir be jo. Dargi, lyg tyčiodamasis, tasai daktaras ištarė: duodu jam dvi dienas. Po to, žvilgtelėjęs į laikrodį, pridūrė: ir devynias valandas. Tiksliai taip ir nutiko. Dėdę Volodią laidojome

Vagankovskio kapinėse, ir Lovinas jam į karstą įdėjo savo frakinę baltos odos pirštinę."

„Na, metas baigti, – pašnibždomis, bet tvirtai pasakė Šlepianovas. – Antraip jis kalbės ligi Kristaus antrojo atėjimo..." „Būčiau jums labai dėkingas, – ryžausi paskutinį kartą pamėginti išsiaiškinti tai, kas neišsiaiškinama, – jeigu šiek tiek išsamiau apibūdintumėte Vadimo Sergejevičiaus charakterį, jei, žinoma, jums nesunku." Pusbrolis vėl tiesiai atsisėdo lovoje ir ėmė sparčiai raukyti kaktą – baltą, padengtą rausvų taškelių. „Kai Vadimas pas mus ateidavo, – greitakalbe prabilo jis, – visuomet atsinešdavo kažkokio negero glebumo, kažkokio dviprasmiškumo atmosferą. Na, tarytum visa, kas daroma, buvo daroma nors ir ne jo (neduok Dieve), bet tarsi jam žinant ir netgi, baisu sakyti, nebyliai pritariant. Todėl nenuostabu, kad ir aplinkui, ir mūsų šeimoje pradėta kalbėti, tiksliau, šnabždėtis, jog jis gal ir bendradarbiauja... vienaip ar kitaip."

Šlepianovas atsilošė į kėdės atkaltę, žaviai šyptelėjo ir netikėtai švelniai, beveik linksmai paklausė: „Kaip būtent? Ar jis gyveno, ar galėjo gyventi dvigubą gubernijos ČK pirmininko gyvenimą arba būti tardytoju-mėgėju (tokių tada buvo nemažai), arba net vulgariu ažanu[13]?"

Aiškiai matėsi, jog klausimas pusbrolį sutrikdė. Jis pasitaisė pagalvę už nugaros, prisislinko arčiau galvūgalio ir, turbūt nusprendęs būti labai atviras, ėmė greitai ir griežtai kalbėti, savo kalbą palydėdamas keistais kertamais plaštakų judesiais: „Ne, kolegos. Ne ir ne. Nieko konkretaus apie tai negaliu pasakyti – viena! Tačiau negaliu ir paneigti kokio nors iš tų atvejų galimybės – antra! Mane tada pašalino

13. Policijos agentu (rusiškas žargonas iš pranc. *agent de police*).

iš Aukštosios technikos mokyklos dėl mano dvarininkiškos-buržuazinės kilmės – trečia! Ir, kaip jūs galbūt žinote, nors tikriausiai nežinote, iš manęs pareikalavo viešai atsižadėti savo tėvo, jei noriu į tą mokyklą sugrįžti – ketvirta! Tėtis tiesiog ant kelių atsiklaupęs meldė mane tai padaryti. Aš, aišku, nesutikau. Pačiame mano kančių įkarštyje staiga labas – pasirodo Vadimas Sergejevičius. Jie su tėveliu užsidaro kabinete ir – ginčijasi. Žinau, kad dėl manęs, bet nesistengiu nieko nugirsti, laikydamasis principo – niekuomet slapčia nesiklausyti. Ir staiga, kolegos, išgirstu Vadimą Sergejevičių šaukiant. Ne, kolegos, jis nešaukė, o kalbėjo tokiu balsu, kuris lediniais ašmenimis perpjovė man odą ir gyslas, įsmigo į kaulus ir ten liko: „B3OB[14], sako, – nenori, kad būtų KBTG[15]. Ir negali norėti, kad Kiriušą pašalintų iš Aukštosios technikos mokyklos arba kad aš neturėčiau cigarų. *Très bien*[16]. Rankas nusiplovusysis neišdavinėjo. O išdavusysis juk galėjo ir sudvejoti, ar išduoti, bet – išdavė. Dabar pasakyk, ar daug jo dvejonės padėjo – cha cha – reputacijai? Vadinasi, taip: tegu berniukas išduoda, o aš nusiplausiu rankas, – *bien*? Juk taip greičiau vyks tai, kas vis tiek vyko ir vyksta, – *bien*? O dvejonės tik uždelsia išduodančiojo agoniją, nė kiek nepalengvindamos kitų veikėjų padėties, ir sulėtina, kartais neatleistinai, pačią veiksmo eigą ir artėjimą prie atomazgos, – *compris*[17]?“ Štai ką jis privertė mane išklausyti. Klausimas dėl manojo „atsižadėjimo“ buvo išspręstas. Aš vėl grįžau į aukštąją mokyklą ir nesigailiu dėl šio priverstinio poelgio, nes – objektyvus požiūris į

14. B3OB – abreviatūros išsiaiškinti nepavyko.
15. „Kuo blogiau, tuo geriau“.
16. *Labai gerai* (pranc.).
17. *Supranti* (pranc.).

esmę mus verčia ir šitaip elgtis – vis dėlto, nieko nepaisant, buvo pasiektas negirdėtas progresas." Kirilas liovėsi „pjaustęs" plaštakomis orą ir pridūrė: „O žodžiai, Vadimo Sergejevičiaus pasakyti tėvui, argi nėra ideologinis išdavystės pagrindimas?"

„O jis – gyvas?" – dar sykį žaviai šyptelėjęs, paklausė Šlepianovas. „Nežinau. Kai prasidėjo mano romanas su Ana Vasiljevna, dar jai prieš susituokiant su tuo kvailiu Bystrikovu (ji, žinoma, greitai jį paliko, nes jis netenkino jos nei fiziškai, nei moraliai), Ana paprašė manęs pažadėti, kad visų tų Neibauerių, Dreinerių, Kondaurovų ir Fonichinų čia nebūtų, jos žodžiais tariant, nė kvapo. Aš pažadėjau ir laikausi savo pažado iki šiol."

Pusbrolis labai pavargo. Mes atsisveikinome. „Pakeisti savo gyvenimo schemą, – tarė Šlepianovas mums einant Maroseikos gatve, – nepaprastai sunku. Dar sunkiau, nei brandžiame amžiuje visiškai pereiti iš savo kalbos į kitą. Čia slypi didžiulė rizika. Žmogus, keičiantis schemą, tarkim, savo gyvenimo viduryje gali staiga atsidurti svetimo gyvenimo pabaigoje ar net grįžti į savojo pradžią. Nenuostabu, kad Vadimas Sergejevičius nusprendė tęsti – ir užbaigti – savo schemą, užuot ją pakeitęs, nes antraip grėstų didžiulis pavojus. Tai būtų visiškai beprasmiška – tarsi iškeliauti į kitą pasaulį toliau gyvenant savajame. Taip, pasak Svedenborgo[18], beviltiškos dvasios ir gyvena skaistykloje. Tačiau nepamirškite, kad jiems, Vadimui Sergejevičiui ir Michailui Ivanovičiui, 1918-aisiais buvo šiek tiek daugiau nei trisdešimt metų, o dabar jums – jau trisdešimt septyneri, ir apie jokius pavojingus savo gyvenimo schemos pakeitimus kol

18. Emanuelis Svedenborgas (Emanuel Swedenborg, 1688–1772) – švedų filosofas, teologas ir mokslininkas.

kas nė nepagalvojote." Aš, žinoma, paprieštaravau – koks jau ten pavojus, kai pasilikti, o ne išvažiuoti buvo pavojinga. Juk būtent visų tų iš jo kompanijos, kuriuos „suėmė" arba „susėmė", neliko nė pėdsako, nė dulkelės, o dauguma išvažiavusiųjų vis dėlto išgyveno. Ir Vadimas Sergejevičius negalėjo nežinoti, kad jis visuomet, dieną ir naktį, stovi toje pačioje eilėje. Tačiau aš pats jaučiau, kad šis argumentas yra banalus ir neįvertina kažko labai svarbaus.

„Tai du labai skirtingi pavojai – schemos pakeitimo pavojus ir mirties pavojus, – pasvarstęs, atsakė Šlepianovas. – Manau, ir tik remdamasis tuo, ką mes su jumis dabar sužinojome, jog Vadimas Sergejevičius savęs nelaikė nei auka, nei netgi objektu to, kas tuo metu buvo daroma. Atvirkščiai – jis turėtų save laikyti to laikotarpio įvykių subjektu, taip pat agentu, veikėju, nors ir neakivaizdžiu. O agento visiškai kitoks požiūris į įvykius, nei kitokio tipo žmonių. Netgi – galbūt pirmiausia – į savo mirties faktą. Tai – jo mirtis, ir jis nenori kitos mirties, kaip ir kito gyvenimo. Tačiau visa tai – apie agentą, kaip žmogaus tipą, o ne apie Vadimą Sergejevičių, kurio mes dar visai nepažįstame."

Taip mes priėjome Ochotnyj aikštę – ir jau išgėrėme po pirmąjį puodelį kavos „Maskvos" kavinėje, kai aš jo paklausiau: „O kas gi tada buvo Michailas Ivanovičius, išdaviko antipodas, taip sakant, – irgi agentas? Žinoma, tai gryna spėlionė, nes apie jį mes tikrai nieko nežinome." – „Aš esu kino žmogus, – pasakė Šlepianovas, – man reikia epizodo, nors vieno ir būtinai tokio, kuriame būtų tiesioginis veiksmas. Antraip aš nieko nepamatysiu. Žiūrėkite, mes jau žinome – nors iš antrųjų, ar net iš trečiųjų asmenų – bent jau penkis epizodus, susijusius su Vadimu Sergejevičiumi (aš jam jau pasakojau apie epizodą elektriniame traukinyje).

Ar taip? Ir, jei mano hipotezė apie jo tipą teisinga, jis tikrai negalėjo būti ČK[19] ar dar ko nors agentas: tikrasis agentas gali būti tik savo agentu. Gerai, tarkim, kad pusseserė Alionuška buvo teisi, ir Michailas Ivanovičius buvo mūsų prakeiktojo Vadimo antipodas? Bet kas gi yra agento, veikiančio, nesvarbu – slaptai ar viešai – antipodas? Jūs pasakysite – objektas, auka, pasyvi medžiaga, taip? Nieko panašaus, nes tokie nesiskaito. Vienintelis tikras antipodas – ir beveik visuomet agento draugas – yra stebėtojas! A? Nesitikėjote? Todėl ir jums, ieškant pėdsakų ir mįslių įminimų, aš patarčiau laikytis būtent šios, kol kas grynai spekuliacinės, koncepcijos: toje kruvinoje 1917–21-ųjų košėje ieškokite stebėtojo. O kai surasite, tuomet ir paklausite, savęs ar jo paties, jei jis dar gyvas, – ar jis tik ne Michailas Ivanovičius?“ – „Bet vis dėlto, – nenustygau aš, – ar negalėtų vien jo vardas ir tėvavardis ką nors pasakyti – jums, turinčiam unikalią vardų ir aplinkybių atmintį? Na, pabandykit, maldauju.“

„Tuomet gal pradėkime nuo pavardžių, jau minėtų pusbrolio Kirilo, velniai jį griebtų, – tarė Šlepianovas. Štai Kuzma Feoktistovičius Sakelovičius, jaunesnysis esaulas iš Kubanės. Kaip jo nenušlavė iki 1921-ųjų, žino tik Dievas. Goršunovas – leibgvardijos Jo Didenybės Ulanskio poručikas. Georgijus Kazimirovičius De Reineris, aišku, jūsų Jegoro tėvas, išėjo į frontą savanoriu. Jo tėvas buvo bankininkas ir garlaivio savininkas. Kondaurovai – ne mįslė, juos žino visi. Su Lioška Kondaurovu (turbūt vaikaičio sūnumi) aš mokiausi vienoje klasėje. Visi? Ne, dar buvo minėti kažkokie Fonichinai. Keista pavardė... O! Aišku, kaip De Reineris tapo Dreineriu, taip ir... kas tai galėtų būti? Na,

19. ČK – Ypatingoji komisija (чрезвычайная комиссия – rus.), kuri yra Rusijos saugumo pirmtakė.

žinoma, baronas – ne rusų, o tikrų vokiečių – fon Eichenas. Georgas Leopoldas, o toliau pamiršau. Buvo trečias vardas, regis, Aleksandras. Teisingai! Jo sūnus, Vladimiras Aleksandrovičius, studentas medikas, buvo Marienhofo[20] bičiulis. Jis, atrodo, kažkaip išgyveno... Ne, – staiga jis griežtai pertraukė savo kalbą, – reikia rasti žmogų ir, jei jis pasirodys esąs Vadimas Sergejevičius, tiesiai jo paklausti apie Michailą Ivanovičių, nes... – čia jis padarė retorinę pauzę, – nes nebuvo ir nėra tokio, kuris galėtų pasirodyti esąs Michailas Ivanovičius. Jaučiu, kad jis buvo – o jei dar gyvas, tai ir yra – absoliučiai vienareikšmė figūra, ir jo atžvilgiu negali būti jokios tikimybės ar nekonkretumo; stebėtojas negali stebėti slėpdamasis nuo to, kas stebima." – „Na, o jeigu jis nusprendė liautis stebėjęs ir ėmė slėptis?" – pabandžiau aš. – „Tuomet jis pakeitė gyvenimo schemą, ir jo ieškoti reikia sekant kitais pėdsakais bei ženklais. Tačiau ėjimą iki jo vis tiek teks pradėti nuo Vadimo Sergejevičiaus. Jūs niekaip jo neišvengsite."

Toks buvo Šlepianovo verdiktas, reziumuojantis jo abiejų dingusiųjų paieškos teoriją. Šia teorija man ir teko remtis – tiek vėliau ieškant tų žmonių, tiek ir – kai ištisus mėnesius ar net metus juos visiškai pamiršdavau – bandant suprasti savąją žmogaus, periodiškai dingstančio sau pačiam, situaciją.

20. Anatolijus Borisovičius Marienhofas (Анатолий Борисович Мариенгоф, 1897–1962) – rusų poetas, dramaturgas.

Apsilankymas pas Aliošą

Tačiau pagalvokite, kaip dažnai dėl gyvenimo peripetijų ir sąmyšių mums tenka pasikliauti àiškiai žemesnių ir primityvesnių už mus žmonių jausmais bei sąmone.

G. I. GURDŽIJEVAS[21]

Naujajam Arbatui užgožiant visus akmeninius ir medinius pastatus, stovėjusius tarp senojo Arbato ir Povarskajos gatvės, ankstesnį Neibauerių būstą galėjai rasti nebent šešėlių karalystėje. Po Jelenos Konstantinovnos mirties, Liudmijos Ivanovnos minėtuvių ir apsilankymo pas pusbrolį Kirilą aš, šiaip taip išprašęs man reikalingą adresą iš užsispyrusios merginos, dirbusios adresų biure priešais Didįjį teatrą, patraukiau į Sokolnikus.

Greitai perėjęs trečią Elnių (Оленьи) gatvę ir atsidūręs ketvirtojoje, kaip tik, visai netikėtai, prie man reikalingo dviaukščio medinio namo, primenančio vasarnamį, aš pakėliau ranką, norėdamas paskambinti, ir pamačiau surūdijusią lentelę su beveik nusitrynusiu užrašu:

21. Georgijus Ivanovičius Gurdžijevas (Георгий Иванович Гурджиев, 1866?–1949) – filosofas, mistikas, kompozitorius ir keliautojas, taip pat dvasinis mokytojas, savo veiklą skyręs žmogaus saviugdai kasdieniame gyvenime.

„S. F. Neibaueris – du skambučiai, V. S. Choviatas – 3 skambučiai.“ Kam reikėjo skambinti vieną sykį, užrašyta nebuvo. Aš paskambinau tris kartus, ir po minutės pasirodė neaukštas jaunuolis juodu kostiumu ir baltais marškiniais, bet be kaklaraiščio.

– Jūs nuo Andrejaus? Chersonesas?

– Aš nuo savęs, o kas yra Chersonesas Tavričeskij,[22] žinau tik tiek, ką atsitiktinai perskaičiau brošiūroje, prieš porą metų išleistoje Vaizduojamojo meno muziejaus. Apie Andrejų aš nieko nežinau, jei, aišku, neturite omenyje mano draugo ir kaimyno Andrejaus Jakovlevičiaus Sergejevo, poeto ir numizmato, bet tai itin mažai tikėtina.

– Atvirkščiai. Minėjau būtent jį. Kas jūs ir ko jums reikia, jei ne jis jus siuntė?

– Kartoju – manęs niekas nesiuntė. Šį adresą gavau adresų biure. Aš labai norėčiau rasti Vadimą Sergejevičių, jei jis gyvas, o jeigu – ne, tai ką nors iš jį pažinojusių ar prisimenančių. Tarkim, ką nors iš likusių Neibauerių. Ir argi pavardės ant durų nebyloja, kad bent jau kažkada čia gyveno ir jis, ir jie, – argi ne tiesa?

Jaunas žmogus staiga iš viršutinės švarko kišenės išsitraukė pensnė, ilgai žiūrėjo į mane per besileidžiančios saulės apšviestus stiklus (durys buvo vakarinėje namo pusėje) – ir tarė: „Užeikite į mano kambarį.“ Po to, uždaręs duris, nusivedė mane ilgu tamsiu koridoriumi. „Dabar sėskite ant šios kėdės.“ Kambaryje nieko nebuvo, išskyrus nedidelį stalą su telefonu, dvi kėdes ir čiužinį, užklotą juodu bajiniu apklotu. „Andrejau, – tyliai ištarė jis, surinkęs numerį, – čia vietoj žmogaus, kurį turėjote atsiųsti pats žinote,

22. Херсонес Таврический – istorinis-archeologinis draustinis Sevastopolyje (Krymas).

kokiu reikalu, atėjo kažkoks, – jis blykstelėjo į mane pensnė stiklais, – kuris sako jūs pažįstąs. Kas?“ Aš pasakiau savo vardą, ir jaunuolis jį pakartojo į telefono ragelį. „Aš tikrai nežinau, ko jis iš manęs nori... Taip, ilgas, taip, žvairas. Visiškai patikimas? Absoliučiai?.. Na, gerai, padarysiu, bet tik kaip paslaugą jums. Iki pasimatymo, Andrejau.“

– Negaliu pasiūlyti jums arbatos. Negaliu jums pasiūlyti nieko. Aš pats nieko negeriu, išskyrus nevirintą vandenį ir pieną. Aš neturiu net cukraus, kurį laikau žalingu ir žadinančiu instinktyvius potraukius. Jūs tikriausiai jau supratote, jog aš – numizmatas. Minėdamas Chersonesą, aš turėjau galvoje vieną daiktą, kurį Andrejus žadėjo, kaip man pasirodė, šiandien atsiųsti. Dabar – apie mano giminaičius. Paskutinis Neibaueris, Sergejus Fiodorovičius, tebūnie jam dangaus karalystė, o tiksliau – amžinoji pragaro ugnis, padvėsė prieš keturis mėnesius. Jūsų minėtas Vadimas Sergejevičius buvo mano tėvo pusbrolis, jei ne pusiau pusbrolis. Mano tėvas – Vladimiras Sergejevičius Choviatas, kurio vardą jūs pamatėte ant durų ir iš inicialų nusprendėte, jog jis ir yra Vadimas Sergejevičius. Pastarasis iš tiesų čia gyveno karo metu ir po jo. Aš jį gerai prisimenu. Mat, kaip tikras numizmatas, turiu puikią regimąją atmintį. Čia jis puvo iki 1951-ųjų, kai netikėtai dingo, nepalikdamas nieko, išskyrus skolą tėvui, kuri pagal tuos laikus buvo nemaža, ir metų metais neišsivadėjusį savo nesveiko kūno pašvinkusį kvapą, kuris, sumišęs su jo cigarų dūmų tvaiku, buvo tiesiog nepakenčiamas. Mano tėvas pasakojo, kaip vienąsyk aš, būdamas dar visai mažas, apalpau nuo jo cigaro dūmų. Kur vėliau dingo tas niekšas, neturiu nė menkiausio supratimo ir nenoriu turėti. Tačiau esu tikras, kad bent jau prieš dešimt metų jis turėjo padvėsti.

– Ar tai reiškia, jog nuo 1951-ųjų, tai yra visus šiuos penkiolika metų, jūs neturėjote jokių žinių apie jį?

Jaunuolis nuleido ant stalo savo šviesiaplaukę galvą ir net ne ištarė, o išdejavo: „Na, buvo atėjęs pas mus, kai tėvui jau pasidarė labai blogai, tasai mėšlaėdis – daktaras Voldemaras Lovinas. Tėvas tada jo paklausė apie Vadimą, ir tas, šyptelėjęs savo kreiva, žydiška šypsenėle (nemanykite, jog aš antisemitas, pats esu ketvirtadaliu žydas nuo senelės iš tėvo pusės), pasakė, kad su Vadimu neva viskas gerai ir kad jis siunčiąs linkėjimų visai šeimai. Šeima! Tėvas – kankinys. Aš paskutinis čia ir visam laikui. Tėvas padarė vieną mažytę klaidelę, vieną visame savo kitais atžvilgiais nepriekaištingame gyvenime: pradėjo mane 1940-ųjų žiemą. 1941-ųjų spalio 17-ąją, kai iš savo motinos pyzdos iššokau į šį kambarį, šioje Sokolnikų parko pusėje buvo telikusios gal tik dvidešimt šeimų, o mūsų gatvėje – tik mes! Visi bėgo. Tėvas su motina pasiliko – jis buvo jau šlubas nuo Pirmojo pasaulinio karo. Vadimas miegojo Neibauerių kamaroje – čia, kaip matote, netgi trys žmonės negalėtų miegoti. Motina dingo 1943-iaisiais. Paliko mane ir išėjo į frontą. Ji, vienomis žiniomis, ten buvo felčerė. O kitomis – pagrindinė divizijos ligoninės kekšė. Aš jos nemačiau nuo trejų metų.“

Ši istorija taip mane sujaudino, jog aš, pamiršęs Vadimą Sergejevičių, automatiškai griebiausi seno maskvietiško kozirio – tai yra tuomet jis dar buvo koziris – savo amžiaus. „Paklausykite, Alioša, – tariau aš, – betgi jūsų istorija – išskirtinė. Aš už jus vyresnis lygiai tais dvylika metų, kurie, viena vertus, nors ir išgelbėjo mane nuo tokios, kaip jūsų, pradžios, bet, antra vertus, iš manęs atėmė jums dovanotą retą progą matyti ir mūsų praeitį, ir ateitį tarsi iš vidurio. Be abejo, mano amžius irgi turi savo pranašumų sąsajoje su

žmonių ir įvykių stebėjimu, bet neišmatuojamai menkesnių nei jūsiškis. Jau nekalbant (ir čia ar prisiminiau, ką norėjau visu tuo pasakyti)... apie jūsų įmantrią kilmę, kuri galiausiai ir atvedė jus prie neįkainojamų Juodosios jūros pakrantės lobių. Beje, o ar jūsų peikiamas Vadimas Sergejevičius nebuvo tos pačios Mitridato Eupatoriaus[23] tetradrachmos (o, Džeimsai Bosvelai[24], kas gi tu, palyginti su manimi!) savininkas..." „Grynas paistalas, – pakėlė galvą kažkodėl nusiraminęs Alioša, – tie žmonės nieko nenutuokė apie monetas. O iš kur jūs žinote apie tetradrachmą?"

Kai aš dar kartą pamelavau girdėjęs apie tai iš Jelenos Konstantinovnos (aš dėl visa ko nutariau neminėti pusbrolio Kirilo, kaip dar gyvo), jis staigiai atsistojo ir, susiglostęs retus gelsvus plaukus, pareiškė: „Vadimas viską turėjo nežinia iš kur." – „Ir cigarus?" – paskubomis įsiterpiau aš. – „Ir cigarus. Ir gyvenimą! Kaip jis išgyveno – klausiu aš jūsų? Nedirbdamas – esant kortelių sistemai ir nuolatinei milicijos bei saugumo priežiūrai? Nieko neuždirbdamas? O šiaip: jis ištisas savaites sėdėdavo namie, skaitydavo arba su tėvu žaisdavo pokerį ir staiga kažkur dingdavo savaitei ar net mėnesiui. Pasirodydavo visuomet švarutis, išlygintais drabužiais, naujais marškiniais, apsiavęs nublizgintus pusbačius, išsikvėpinęs odekolonu... Ir vėlgi – tas šlykštus cigarų dūmų kvapas! Ką gi tas Vadimas darė? Aišku, išdavinėjo žmones. Gyveno – išdavinėjo. O jūs sakote!"

Nepaisant Aliošos šauktukų, aš jaučiau, kad jo pasipiktinimas senka, jog jis šiek tiek pavargo ir kad, ko gero, atėjo

23. Mitridatas VI Eupatorius (Mithridates VI Eupator: 120–63 m. prieš Kr.) – Ponto (Mažoji Azija) karalius. Valdant Mitridatui, Pontas pasiekė didžiulę galybę, užėmęs šiaurinę Juodosios jūros pakrantę ir naujas Mažosios Azijos žemes.
24. Džeimsas Bosvelas (James Boswell, 1740–1795) – škotų advokatas ir rašytojas.

laikas tiesiai jį atakuoti. „Padėkite man jį rasti", – tvirtai pasakiau aš. „O kam jis jums?" – „Šiaip, domiuosi neįtikimai gyvenusių žmonių gyvenimais. Be to, man labai norėtųsi jo paklausinėti apie tūlą Michailą Ivanovičių, apie kurį, manau, jūs niekada nieko negirdėjote."

Temo. Aliośa pasitraukė nuo lango ir labai tyliai pasakė: „Dievaži, jis jau seniai turėtų būti miręs. Jis jau išdavė visus, kuriuos tik buvo galima išduoti, ir čia jam nebėra ko veikti. Ir apskritai – dabar gyvuoja kitokie metodai." Visai man netikėtai ir tarsi nusileisdamas, jis staiga pridūrė: „Matau, aš jūsų visai neįtikinau. Žinau, kad keikimas nėra įrodymas. Tačiau jūs neišgyvenote to, ką aš išgyvenau vaikystėje, tad negalite suprasti, koks pasityčiojimas iš mūsų buvo vien jo buvimas čia per karą ir po jo. Net šokoladas ir kondensuotas pienas, kurių jis mums atnešdavo, buvo patyčios, ypač tėvo atžvilgiu. Žinoma, jam esant, tėvas niekuomet neleido sau nė užsiminti apie tai. Jis buvo itin taktiškas žmogus. Na, pakaks. Mane ir taip išmušė iš vėžių šie prisiminimai ir jūsų apsilankymas. Bet grynai iš mandagumo ir kaip paslaugą mano kolegos Andrejaus draugui, aš jums atskleisiu tik vieną dalyką, ir darykite, ką norite, žinoma, niekuomet neminėdamas manęs ir nereikalaudamas jokių tolesnių paaiškinimų. Taigi, jei tasai niekšas dar gyvas, jis gyvena šiaurvakariniame Maskvos priemiestyje, pasivadinęs svetimu vardu, tėvavardžiu bei pavarde. Dėl pastarojo dalyko aš visiškai tikras. Kodėl? Nenoriu aiškinti. Man būtų džiugu jus pamatyti kitu metu ir kitokia dingstimi."

Grįždamas namo tamsiomis Sokolnikų parko alėjomis, aš gailėjausi bemaž prarasto vakaro. Apsilankymas pas niūrųjį Aliošą tik patvirtino Šlepianovo koncepciją, kad ieškoti reikia ne paties Vadimo Sergejevičiaus, o to, kas galėtų juo būti.

Paprastose vietose

Isterija ne kartą dar išgelbės nuo mirties.

E. REINAS[25]

Paprastais žmonėmis negimstama. Kad būtum paprastas, pirmiausia reikia gimti paprastoje vietoje. Rusijoje paprastų vietų nėra. Arba tu gimei vietoje, kuri nesiskaito, jokioje vietoje, arba – jei kažkas privertė tave pradėti galvoti apie pertvarką, į kurią tu papuolei, – viskas tampa taip sudėtinga, jog tu neišsipainiosi net labai paprastai (iki nenatūralumo) žvelgdamas į dalykus, apie kuriuos kalbi ir rašai. Dar ir todėl, kad kalbėsi ir rašysi apie tuos, kurie jau gimė sudėtingoje vietoje ir, leisiu sau pridurti, itin sudėtingu būdu. Eilinį (ir paskutinį) kartą pamiršęs Vadimą Sergejevičių, Michailą Ivanovičių ir kitus vienaip ar kitaip su jais susijusius asmenis, aš taip įsijaučiau į savo paties gyvenimo aplinkybes, jog, nerasdamas jokios išeities iš susidariusios situacijos, ėmiau vienut vienas gan ilgai vaikščioti žiemiškos vakarinės Maskvos gatvėmis.

Vieno tokio pasivaikščiojimo metu aš nuo Filevskio parko nuėjau iki Začatjevskio skersgatvių ir atsidūriau prie to paties nepakartojamo ir vienintelio tokio namo, kuris

25. Eugenijus Borisovičius Reinas (Евгений Борисович Рейн, g. 1935) – rusų poetas, prozininkas, scenaristas.

buvo pavadintas „magonovskiu“, matyt, pagal paskutinio jo savininko pavardę. Užžėlęs sodas, nusidriekęs stačiai žemyn iki Maskvos upės beveik per du trečdalius skersgatvio, puiki ketaus tvora, du didžiuliai ąžuolai, nuostabūs lengvi laiptai, vedantys nuo kolonados prieš paradinę svetainę iki nediduko ovalaus tvenkinio, – toks buvo šis vėlyvojo ampyro stiliaus stebuklas, trečiojo dešimtmečio pabaigoje paverstas tuberkulioze sergančių vaikų sanatorija, bet, nors ir apleistas, iki septintojo dešimtmečio bemaž išsaugojęs savo pirminę išvaizdą.

Varteliai – iš ketaus, su Amūro ir Psichės skulptūromis – buvo praverti. Aš prasmukau į šoninę terasą, tyliai – kaip jau dešimtį kartų iki tol – nubėgau prie užšalusio tvenkinio su pasklidu geltonu mėnulio atspindžiu ir, jau lipdamas laipteliais aukštyn, tiesiai prieš save pamačiau seną moterį, stovinčią terasos tarpduryje. Be kepurės, visiškai žila, ant balto chalato užsimetusi itin nusidėvėjusius kailinukus, ji žiūrėjo į mane griežtai, bet ne nedraugiškai ar smerkiamai. Taip žiūri teisėti, bet seniai visko netekę savininkai į tuos, kurie niekada nieko neturėjo ir neišmano teisės, – žiūri ramiai, abejingai nepritardami.

„Lankymo valandos baigėsi aštuntą ir vaikai seniai miega. Jums teks išeiti.“ – „Aš, kaip matote, ir rengiausi tai padaryti. Bet atleiskite man, dievaži, kiek kartų, dar nuo ankstyvos vaikystės, eidamas pro šalį aš negalėjau atsisakyti malonumo slapčia nubėgti į sodą. Ar nėra keista – galų gale vis dėlto esu „užkluptas“, pirmąkart gyvenime.“ – „O jūs gyvenate čia netoliese?“ – „Jau seniai negyvenu, bet kažkada gyvenau penkios minutės kelio nuo čia, už dviejų pereinamųjų kiemų, dabar, deja, uždarytų.“ – „O kur būtent?“ – Soimonovskio skersgatvyje, 5/2, butas 37. Tiesiai

prieš tą didžiulį, bombos sugriautą namą." Senoji dama, lengvai palietusi mano palto rankovę, paklausė: „Jūs Šuros sūnus?" – „O, Dieve! – nesusilaikęs šūktelėjau aš. – Aš esu Šuros sūnėnas. Ji niekada neturėjo vaikų." – „Tada jūs – Saročkos sūnus, ar ne?"

Nelaukdama, kol išnyks mano nuostaba, ji ištiesė man savo mažytę ranką raudonais trumpais pirštais ir draugiškai tarė: „Aš – Marija Nikolajevna Šavrova. Nemačiau jūsų tetulių nuo tada, kai Sara persikėlė čia iš Mažosios Nikitsko gatvės. Paskutinį kartą ją sutikau lygiai prieš trisdešimt penkerius metus jau Soimonovskio skersgatvyje. Jums tada tikriausiai buvo dveji metai, ne daugiau. Eime į mano kampelį išgerti arbatos. Aš šiąnakt budžiu." Ji uždėjo man ant peties ranką ir nusišypsojo, rodydama didelius tvirtus dantis. „Tuoj ateis Ivanas Semionovičius Nikitičius, mano senas draugas. Užplikys stiprios arbatos. Jis turi savo ypatingos. O aš iš namų atsinešiau pyragėlių. Drauge ir papuotausime. Tada viską ir papasakosite."

Aš nenorėjau nieko pasakoti. Ivanas Semionovičius, trumpai apsikirpęs, švariai nuskustu smakru su trumpa barzda, pabučiavo Marijai Nikolajevnai rankutę, linktelėjo man ir, tiesdamas ranką, tarė: „Labai malonu. Iš tiesų labai malonu. Mes su Maša taip ir leidžiame vakarus, dabar jau galima sakyti – ir metus, beveik nieko nematydami, išskyrus vienas kitą. Beje, dėl to nėra ko liūdėti, net jei ir liko bent kiek liūdesio." Kalbėdamas jis vos pastebimai gestikuliavo į žodžių taktą. Man kažkodėl pasidarė neįprastai lengva. Pirmoji stiklinė arbatos buvo tokia stipri, jog man kaip nuo laimės ėmė suktis galva, ir aš nejučia užsimerkiau. „Per stipri, taip?" Nelaukdamas atsakymo, Ivanas Semionovičius įpylė man antrą stiklinę arbatos, į ją įdėjo keturis

gabaliukus cukraus ir pristūmė lėkštę su pyragėliais. „Jūs juk dedate daug cukraus, ar ne? Aš moku iš anksto nuspėti, kas daug deda, kas mažai ir kas geria arbatą be cukraus."

– Mūsų netikėtas svečias domisi filosofija, – pasakė Marija Nikolajevna, – jis man ką tik apie tai pasakojo. O Sara ir Moisiejus jau daug metų yra pensininkai ir gyvena viloje prie Maskvos.

– „Filosofija?" – Ivanas Semionovičius prisidegė cigaretę ir ėmė rūkyti, beveik neužtraukdamas ir tolygiai išpūsdamas dūmus. – Aš neklausiu – kokia. Bet kurgi tas smarkumas, tas išbaigtumas, be kurio nėra nei filosofijos, nei filosofo? Ar jūs įgijote tą požiūrio į save tikslumą ir neginčijamumą, be kurio negali būti teisingo požiūrio į kitus – nepriklausomai nuo to, ar jūs mylite juos, ar niekinate. Aš esu toks atviras su jumis, nes mūsų susitikimas iš anksto nesumanytas, bet tai visai nereiškia, jog jis nebuvo lemtas. Beje, tai šiaip sau, pavėluoti samprotavimai. Aš pernelyg vėlai lioviausi buvęs veiksmo žmogumi, kad spėčiau pradėti filosofuoti ar net kalbėti su filosofu.

„Tai kad ne!" – paskubėjau įsiterpti aš vien tam, kad kaip nors pratempčiau laiką, reikalingą greitai nuspręsti, nes jo žodžiai apie „veiksmo žmogų" ir ypač maniera rūkyti cigaretes kaip cigarus nepaliko jokių abejonių, jog jis ir yra Vadimas Sergejevičius. – „Ne, ne, koks gi aš filosofas? Tai tik pavadinimas. Gyvenimas dar mane mėto iš vienos pusės į kitą. Nors, žinoma, malonu save vadinti filosofu – arba kai kiti tave taip vadina. Juo labiau, kai žinai, jog ir profesijos tokios, tiesą sakant, nėra." Na, dar šiek tiek, ir viskas atsistos į savo vietą. Juk jis tiesiog negali būti niekas kitas! Mano bandomasis rutulys, pasiųstas nepatyrusia biliardininko apsišaukėlio ranka: „Būna laikų, kai nereikia ir išdavinėti,

kad taptum išdaviku." Ir Ivano Semionovičiaus laisva replika: „Laikas čia niekuo dėtas. Tiesiog žmonės kuo nors tiki, šito nepastebėdami. Pastebi tik nustoję tikėti. Tuomet jie pavadina jį išdaviku." – „Na, taip, – jau nurimęs sutikau aš, – visų šalių pažemintieji ir nuskriaustieji veikiau atleis juos žeminusiems ir skriaudusiems nei tiems, kurie nebuvo žeminami ir skriaudžiami."

Ivanas Semionovičiaus ištraukė plokščią sidabrinę gertuvę iš palto, kabėjusio ant kėdės atlošo, kišenės ir įpylė į briaunotas taureles degtinės („štai dabar pravers ir pyragėliai"): „Aš kviečiu jus išgerti už mano jau dešimt metų velionio draugo atminimą." Aš pasiunčiau antrąjį rutulį, jau ne bandomąjį: „Kai miršta stebėtojas, tai ir veikėjas nustoja veikti, argi ne taip?" Jis įpylė po antrą taurelę. „Aš seniai atpratau stebėtis – nebuvo kaip lavinti šį gebėjimą. Bet dabar, prisipažįstu, aš šiek tiek nustebęs. Negaliu su jumis nesutikti, kad stebėtojas ir veikėjas visada yra neatskiriami. Vienas be kito jie negyvena. Bent jau negyvena taip kaip anksčiau. Būkit malonus, suvalgykite pyragėlį." Aš pakėliau taurelę: „Na taip, kartu su veikimu prapuolė ir cigarai, ar ne tiesa? Lėtai rūkomi, kilnūs savo standžiu ir stangriu stotu, puoselėjami minkštų neskubrių pirštų. Ne taip, kaip viena po kitos neurotiškai rūkomos cigaretės. Ne, tikras veikėjas nerūko cigarečių. Geriu už stebėtojo atminimą ir puoselėju viltį, jog toks buvo jūsų neįvardintas draugas!"

Aš užsirūkiau. Ivanas Semionovičius dar įpylė degtinės ir tarė: „Visgi aš atkakliai ginu nenumanymą iš anksto – kad ir kas būtų." „Ko nenumanymą? Mūsų susitikimo?" „Visko, įskaitant ir mūsų susitikimą." Mes suvalgėme pyragėlius ir išgėrėme dar po taurelę. „Tavo gertuvė kažkokia stebuklinga, neturinti dugno", – tarė Marija Nikolajevna

(ji negėrė). „Jūs, manau, greitai iš čia išvažiuosite visam laikui, – tęsė Ivanas Semionovičius. – Jūs, žmogus, sėlinantis Magonovskio sodo alėjomis, kur nepalikote nei savo valdos, nei meilužės, nei laimės, nei net nelaimės – nieko! Iškeliausite į kokią nors salą. Tikriausiai – Angliją." – „Kodėl gi į Angliją? – širdy sutikdamas, bet visgi norėdamas paprieštarauti, paklausiau aš. – Aš juk žydas. Ir jeigu jau taip nutiks, galiu patraukti į Jeruzalę." – „Šitai, manau, taip lengvai nenutiks. Panašiai, kaip Magonovskio sode: jums vargu ar pavyks rasti tai, ką pametėte ne jūs pats. Jūsų tėvelis ir motinėlė gerokai pasistengė už jus: jie pametė, tegu patys ir suranda. Jų pamirštas žydiškumas savaime pas jus negrįš. Tiesa, Mašenka?"

Tai buvo aiškus žingsnis į šalį, bet aš nenusileidau: „Aš myliu Angliją – žinoma, iš tolo, – bet juk rasti Michailą Ivanovičių aš vis tiek jau pavėlavau." Tačiau jis, tarsi nepastebėdamas mano *tour de force*[26], tarė: „Taigi jūs vis vien išvažiuosite. Šito neišvengsite – šiaip ar taip, tai jums lemta." – „O kaipgi Michailas Ivanovičius?" – „O jis ir išvažiavo. Čia jis visai nebegalėjo tverti..." – „Tai ką – vadinasi, jis pakeitė gyvenimo schemą?" – „Tikriausiai, jei jums patinka toks posakis, nors aš pasakyčiau kitaip: ryžosi perlošti partiją, žinodamas, jog ji neperlošiama."

Metas buvo išeiti. Ivanas Semionovičius lengvai pakilo nuo kėdės ir, paduodamas man paltą, visai netikėtai tarė: „Jūsų apsilankymas tik priartino galą, kurio aš vienodai ir nenoriu, ir nebijau. Jūs – žmogus iš visiškai man nepažįstamo pasaulio. Aš net nesu įsitikinęs, kad toks pasaulis apskritai egzistuoja. Bet ir ši mano nuomonė abejotina, nes

26. *Tour de force* – meistriškumo demonstravimas (pranc.).

kaipgi mes galime spręsti apie žmones iš svetimų pasaulių? Ar ne juokinga, jog kai kurie mano amžininkai antrajame dešimtmetyje visai rimtai mane laikė pragaro agentu, o Michailą Ivanovičių – amerikiečių žvalgybos agentu. Turbūt jiems buvo lengviau taip galvoti. Tačiau, kalbėdamas apie pabaigą ir jau visai apie kitą pasaulį, jis labai švelniai nusišypsojo, – aš norėčiau mirti apsikabinęs dvi moteris – Mašenką ir dar vieną damą, kuri mirė prieš keturiasdešimt trejus metus. Ji dažnai mane iš ten kviečia, bet aš vis neinu." – „Išdavikas", – tarė Marija Ivanovna, nors buvo neaišku, ar jis todėl išdavikas, kad jai neištikimas su mirusia varžove, ar todėl, kad pas šią neskuba. „O jūsų ar kartais netraukia tenai?" Man prisipažinus, kad kol kas ne, jis pastebėjo, jog kol kas ten nėra jokio man artimo žmogaus. „Ji vis mane kviečia, įkalbinėja. Ateik, sako, greičiau, aš laukiu, o tai taip pasikeisi, kad aš tavęs nepažinsiu. O aš galvoju: juk jeigu aš jaunas būčiau tada pas ją iškeliavęs, vėliau Mašenka tenai manęs neatpažintų. Kai aš savęs klausiu, kodėl manęs niekad netraukė domėjimasis antgamtiniais dalykais, atsakymas labai paprastas: todėl, kad ir čia man viskas atrodo antgamtiška arba, geriausiu atveju, ne visai natūralu." Taip mes išsiskyrėme.

Ne, netgi antgamtinis susitikimas Magonovskio name, nors ir suteikęs man didžiulį malonumą, nepaaiškino svarbiausio dalyko, susijusio ne tik su Vadimu Sergejevičiumi, bet, visų pirma, ir su manimi. Vietoj atsakymo aš gavau dar vieną metaforą. O ir apskritai ar buvo verta veltis į šį reikalą dėl ypač trivialios išvados: pasirodo, žmogus gali septyniasdešimt metų nugyventi kaip nori. Ogi vėliau, kai jau nebegali, pradeda (!) gyventi kitaip. O išdavystė? Na, tai galų gale priklauso nuo žvilgsnio iš šalies, arba, kaip mėgo

sakyti velionis Aleksandras Aleksandrovičius Reformatskis[27], kai jo klausdavę, kiek kartų jis buvo vedęs, – „kaip pažiūrėsi".

Bet, šiaip ar taip, šlepianovišką gyvenimo schemos pakeitimo koncepciją teko peržiūrėti. Kitaip sakant, ji man vis dar atrodė įtikinama, bet tik kaip forma, kurią įgyja savęs ir savo aplinkybių suvokimas. O pats suvokimas, kai tik iki jo prasiverži, pasirodo visiškai kitoks. Svarbiausias dalykas, kuriuo ėmiau abejoti po malonaus susitikimo Marijos Nikolajevnos ligoninės kambarėlyje su pirmuoju iš mano herojų, – jau beveik identifikuoto Vadimo Sergejevičiaus „veikimas" ir kol kas man nežinomo Michailo Ivanovičiaus „stebėjimas". O kas, jei viskas buvo atvirkščiai: pirmasis, nors ir šiek tiek žaisdamas, bet stebėjo, tuo tarpu antrasis – pats nežinau, kodėl iš karto ir galutinai tuo įtikėjau, – iš pradžių bemaž siautulingai veikė, o pasikeitęs sustingo iš siaubo. Bet kodėl – siaubas? Ir štai savaime, be niekieno užuominų ir nuorodų, aš prisiminiau Asą Josofatovičių Dumbaną.

Dumbanas, tada jau velionio mano pažįstamojo Dmitrijaus Ivanovičiaus Longo draugas, buvo, taip sakant, visiškai „išsislaptinęs" biografine prasme ir, nors kilęs iš Kijevo karaimų, abiejose – Peterburgo ir Maskvos – scenose pažinojo daugybę „užsidegusių" ir „užgesusių" amžiaus pradžios jaunų žmonių. Pirmajame kare jis kariavo kaip poručikas, o po 1918-ųjų iki savo mažytės pensijos visą gyvenimą dirbo namų valdybose sąskaitininku. Gyveno jis rūsyje Tichvinskio gatvėje. Kavinėje „National", kur aš

27. Aleksandras Reformatskis (Александр Реформатский, 1900–1978) – rusų kalbininkas, filologijos mokslų daktaras, vienas iš Maskvos fonologijos mokyklos įkūrėjų.

pakviečiau Dumbaną pavalgyti šiupininės ir jautienos kepsnio, tiesiai jo paklausiau: „Kas buvo Michailas Ivanovičius? Papasakokite man apie jį viską, ką žinote, jei, aišku, tai ne paslaptis ir nepakenks niekam iš gyvųjų."

Iš viršutinės kišenės išsitraukęs mažytę batisto nosinaitę ir kruopščiai nušluostęs savo taurelę, Asa Dumbanas man ir sau įpylė degtinės ir sušuko: „Sere! Tai, kad neatskleidžiate pseudonimų, taip pat vengiate vardų-tėvavardžių turėtojus tapatinti su pavardžių turėtojais, ne tik suteikia garbės jūsų kuklumui, bet, aišku, ir nusipelno, kad jūsų atsitiktinis, tačiau dėl to ne mažiau dėkingas svečias – tai, sere, aš – jus padrąsintų atsakydamas atvirumu." Jis išgėrė taurelę ir tęsė: „Bet, prieš pradedant pasakoti apie tai, ką aš menkai žinau apie jį ir apie nedaugelį (visai nedaugelį, apie kuriuos beveik nėra ko papasakoti) kitų mūsų trumpos dramos personažų, jūs, būdamas atlaidus žodiniam seno palaidūno nesaikingumui, leiskite man padaryti nedidelę įžangą. Na, tarsi drama jau būtų pasibaigusi, bet kažkas susijusio ne tiek su siužetu ir charakteriais, kiek su veiksmo scena, atmosfera ir aplinkybėmis, liko ne visai suprasta, ir aš, sere, stovėdamas avanscenoje, supažindinu žiūrovą su aplinkybėmis, kurių pats veiksmas nepaaiškino. Tačiau tai – apsaugok Viešpatie – ne moralizavimas, ne! Aš tai pavadinčiau įspūdžio, žiūrovui jau susidariusio, bet dar nesusiformavusio į mintį, patikslinimu. Taigi – pirmyn! Aš ką tik šią dramą pavadinau trumpa, turėdamas galvoje tik asmeninę mūsų dramą. Bet leiskite man pradėti ją pasakoti nuo 1911-ųjų, okei! O pasibaigė ji, brangus mano drauge, tik sąlyginai – tai yra lemiant mūsų mažyčio spektaklio taisyklėms, dabar, po penkiasdešimt šešerių metų. Ir tai tik todėl, kad jūs pats paankstinote jos baigtį, pakvietęs mane

į avansceną. Bet juk aš dar gyvas, neužginčysite? Kaip gyvi ir Maša, ir Ivanas, ir Vadimas, kaip ir jūs pats, *my dear interloper*[28]. O trumpa ši drama tik todėl, kad, pasakojant nuo galo, ją galima sutrumpinti iki šešių svetimos anketos eilučių arba ligi keturių savojo nekrologo eilučių. Tačiau jos pačios trukmė – dešimtys tūkstančių dienų, šimtai tūkstančių valandų, milijonai akimirkų to, kas neišgirsta, neištarta ir neįvykę! O aš 1942-aisiais sėdžiu savo rūsyje Tichvinskio gatvėje ir pjaustau skalbiamo muilo gabalą – kruopščiai ir tiksliai, lenktiniu peiliuku – į dvylika kubelių, pagal mėnesių skaičių. Pieštuko galiuku kiekviename jų išgremžiu pavadinimą pagal jakobinų kalendorių[29]: žerminalis, florealis, termidoras... Taip sau, žaisdamas. Aš neturiu kortelės maistui, ir mano dėdulė Georgijus Ischamalijevičius Ferstonas, man padovanojęs muilą, uždraudžia man rašyti pareiškimą jai gauti. Kaip nors, sako, išsiversi turėdamas tą gabalą. Po metų aš tau padovanosiu kitą. O jei parašysi pareiškimą – pritrauksi dėmesį, ir iš tavęs paties padarys muilą. Manęs niekuomet nebuvo suėmę. Gyvenime manęs niekas nė pirštu nepalietė. Niekas niekur manęs nevijo. Kiekvieną akimirką aš ėjau vos matomu takeliu per bekraštę dykynę. O dabar, kai su jumis sėdžiu prabangiame restorane ir esu daugmaž padoriai apsirengęs, jūs, sere, sakote: „Jūsų eilė, poručike Dumbanai." Aš išeinu į sceną, o

28. *My dear interloper* – mano mielas įsibrovėli (angl.).
29. Jakobinai buvo svarbiausio Prancūzijos revoliucijos metu susikūrusio politinio klubo nariai. Metai jų kalendoriuje skaičiuojami nuo „Respublikos eros pradžios", t. y. nuo 1792 m. rugsėjo 22 d. Metų skaičiavimas „nuo Kristaus gimimo" panaikintas. Mėnesio galūnė nurodo metų laiką. Kiekvienai dienai buvo priskiriamas tam tikras augalo, gyvūno ir pan., pavadinimas. Pavadinimus sukūrė poetas Fabras Deglantinas. Mėnesiai taip pat buvo susieti su zodiako ženklais.

drama, pagal jūsų sumanymą, jau baigėsi. Puiku! Pagaliau galima ir pakalbėti – yra publika, ir ji laukia. Bet juk tai netiesa! Aš ir dabar, čia su jumis sėdėdamas, vis dar einu tuo dykvietės takeliu. Ką, ima švilpti? Velniai nematė! Aš pasisamdysiu būrį plojikų, ir jie man plos iš juodosios parterio duobės! Na, gerai, visi jau seniai išsivaikščiojo. O aš stoviu ir pasakoju, kiekvieną akimirką – jau greitai pusę amžiaus. Baigėme?"

Mes suvalgėme šiupininę, ir aš užsakiau dar vieną butelį. „Dabar – apie asmeninius dalykus. Ar jūs manęs nepaklausite, kodėl niekas, nė vienas mūsų pjesės personažas nė karto Michailo Ivanovičiaus nepavadino pavarde? Bijojo? Nesąmonė! Nei velionei Jelenai Konstantinovnai, nei Ivanui, nei jūsų, sere, tarnui jau seniai nebėra ko bijoti. Ir kodėl gi? Čia, patikinu jus, nėra jokios mįslės. Tiesiog žmonėms, jį mylėjusiems, tai nė į galvą neatėjo; jie žinojo apie jo aistringą anonimiškumo pomėgį daug anksčiau, prieš 1917 metus. Pomėgį, jį tiesiog apsėdusį po emigravimo iš šalies, kuriai jis neapdairiai ir nesėkmingai (nemanykite, jog jį už tai smerkiu) bandė tarnauti. Taigi ir aš dabar, kai visa tai nebeturi jokios reikšmės, taip pat neminėsiu jo pavardės. Tai – stiliaus klausimas, *my dear fellow*[30], o stilius – aukščiau tiesos. Stilius – tai garbė. Bukaprotiškai vilkdamas kojas savo dykynėje, aš nemačiau galo ir jo nelaukiau. Ne, aš nebuvau pasirengęs gyvenimo katastrofai, bet buvau parengtas – nežinau, kieno ir kaip – negyvumui, anabiozei; tebus man atleista už tokį prozaizmą. Michailui Ivanovičiui 1917-ieji buvo ne gyvenimo katastrofa, o savęs sunaikinimas."

30. *My dear fellow* – mielasis mano drauge (angl.).

„O kas buvo vėliau?" – paklausiau aš. „Paskui jam nebebuvo laiko apgalvoti ėjimus. Jis giliai įkvėpė, pasinėrė į pačią gelmę, o išnėręs pasijuto kitame gyvenime..." – „Ne savajame?" – „Tiesą sakant, aš labai abejoju, ar jis turėjo savo gyvenimą. Man atrodo, jog jis priklausė labai retai žmonių kategorijai: jis buvo nesuinteresuotas žaidėjas, nors, aišku, būtinos ir šios charakteristikos išlygos."

Apgirtęs, jis sėdėjo tiesiai, pakėlęs smailą smakrą ir nukreipęs žvairų akių žvilgsnį į didžiulį geltoną sietyną. Argi nenuostabu? Tūkstantmetis mišrių santuokų nesugebėjo iš Dumbano genties ištrinti šio paskutinio jos stepinės priešistorės pėdsako. Nei husitų plėšikai, vėliau tapę Zaporožės Sečės kazokais, nei Sandomiro šlėktos, nei galvažudžiai haidamakai, nei Vilniaus rabinai, nei Graikijos pirkliai taip ir neišgujo iš karaimų sėklos paskutinio tiurkų geno.

Aš parvežiau Dumbaną namo. Mes išgėrėme po paskutinę taurelę. Atsisveikindamas Dumbanas vėl grįžo prie vakaro temos, pateikdamas šiek tiek mane nustebinusį ir gana dviprasmišką jos paaiškinimą. „Jūsų polinkis tikėti tuo, kad Ivanas ir Vadimas – vienas asmuo, tik patvirtina jūsų, mano naujasis drauge, įstabų optimizmą – įsivaizduoti mūsų užvakarykštę dieną, kuri jums visiškai svetima! Nesiginčysiu, vakarykštė diena užglaistė daug užvakarykštės skirtumų – žinoma, žvelgiant svetimo žmogaus akimis. O jūs juk visiškai svetimas. Vadimas primena Lekonto de Lilio[31] poezijos personažą. Abstraktus neoromantizmas. Demokratinio galantiškumo žavesys. O Michailas Ivanovičius visuomet buvo kur kas didesnis anglofilas nei galomanas[32].

31. Lekontas de Lilis (Leconte de Lisle, 1818–1894) – prancūzų poetas.
32. Galomanas – mėgstantis viską, kas prancūziška.

Tai negalėjo nepaveikti jo literatūrinio skonio ir, hm, asmeninių vertinimų. Bet svarbiausia ne tai, o jo pesimizmas. Nė vienas iš tų, kuriuos pažinojau antrajame dešimtmetyje, nebuvo toks visiškas pesimistas, kaip jis. Taip galbūt jis bandė apsidrausti nuo būsimųjų nusivylimų, bet ir tuo nesu tikras. Pernelyg gerai jis žinojo, kiek išlygų ir papildomų sąlygų glūdi jo draudimo polise. Mūsų Poetas[33], pažinojęs jį dar jauną, man pasakė, kai 1920-aisiais paskutinį kartą lankiausi Petrograde, kad nei aistra, nei vynas, nei poezija negelbėjo Michailo Ivanovičiaus, kaip iki šiol gelbėjo patį Poetą. Jo, kaip tokio žavaus, talentingo ir turtingo jaunuolio, neviltis kėlė nuostabą. Pagalvokite – tada, 1911-aisiais, jis turėjo ne daugiau nei dvidešimt penkerius metus, ir viskas, regis, buvo gerai. O Vadimas, Dieve mano, juk vis dar čia! Vadimas buvo visiškai kitoks, todėl Michailiui Ivanovičiui jo labai reikėjo – bent jau Maskvoje. Vadimas buvo visiškai ramus, bet tai, aišku, nereiškė, jog liūdesys ir sielos maudulys jam buvo visiškai svetimi. Būkite kol kas kantrus – jūs dar daug ko atrasite."

(O, kaip beprotiškai aš tuomet užsinorėjau, kad kas nors su manimi pakalbėtų apie visa tai tikrąja mano laiko kalba! Bet ar yra tokia kalba? Ir ar daug ja pasakysi apie tai, kam ji buvo nepažįstama? Ar aš, entuziastingai mėgdžiodamas užvakarykštės dienos žmonių savęs apibūdinimo stilių, neatsidūriau regresinių iliuzijų ir seniai vartotų metaforų aklavietėje?)

„Vėl visi tie „kol kas" ir „dar"!" – šaukiau aš, blaškydamasis Starokoniušeno skersgatvyje (nors apygirtis, aš dar nenusprendžiau, kur baigti vakarą). Visi mes, velniai grieb-

33. Čia ir toliau Poetu (didžiąja raide) vadinamas Aleksandras Blokas (Александр Блок, 1880–1921), parašęs garsiąją pjesę „Rožė ir Kryžius".

tų, pamišę dėl kažkokios prakeiktos pabaigos, kur pagaliau galima... Ko pabaigos? Kas – pagaliau? Ramybei, iš kurios žvelgiant į ne mūsų, ne savo praeitį – tarsi tau visiškai nepakaktų ir savosios, – galima būtų nors penkioms minutėms sustingti vienu grynu prisiminimu. Ir kur tie anateminiai man pasiutusiai reikalingi du tūkstančiai rublių! Dvidešimt tūkstančių pomirtinės Dostojevskio skolos, trisdešimt – Puškino! Bet, žinoma, šie isteriški šūksniai būtų visam laikui likę tik kaip geografinė žymė mano maskvietiškoje istorijoje ir niekuomet nebūtų papuolę į šį tekstą, jeigu tą akimirką nebūčiau tame pačiame skersgatvyje atsidūręs priešais dvigubą žavingo ankstyvojo modernistinio stiliaus namo laiptinę. Mano vaikystėje ten buvo dviguba Danijos ir Islandijos, tada sudariusių uniją, ambasada. Ryškios šviesos sraute, plūstančiame iš šviestuvo tarp pirmojo ir antrojo aukštų, aš pamačiau aukštą, liesą pagyvenusį žmogų, apsirengusį rudu rudeniniu paltu su pakelta apykakle ir dėvintį fetrinę kepurę. Jam nereikėjo atsigręžti – šito, dievaži, ir nenorėjau, – kad jame aš atpažinčiau save. Antrininko atpažinimo metodologija man buvo žinoma iš Rabackio, Durmonto ir Gustavo Meirinko[34] knygų – nebuvau visiškas šio dalyko neišmanėlis. Tai, žinoma, buvau ne tuometinis aš, o aš po dvidešimties ar dvidešimt penkerių metų; aš netgi jaučiau nepažįstamų cigarečių dūmų kvapą... Tačiau tuo, jog tai buvau aš, jokių abejonių negalėjo būti. Mano drau-

34. Gustavas Meirinkas (Gustav Meyrink, 1868–1932) – Gustavo Mejerio (Gustav Meyer) pseudonimas. Jis buvo austrų vertėjas, dramaturgas, rašytojas, labiausiai išgarsėjęs savo romanu „Golemas". Apibūdintas kaip „labiausiai gerbiamas vokiečių kalba rašantysis grožinę literatūrą apie antgamtinius reiškinius".
Duomenų apie kitus du čia minimus žmones rasti nepavyko.

gas Uku Mazingas[35] iš Tartu kažkodėl buvo įtikėjęs teorija, jog antrininkai pasirodo arba iš praeities, arba iš ateities. Šis aiškiai priklausė pastarajai kategorijai.

Tai nėra rimto pokalbio apie antrininkus pradžia. Nors, kaip tipiškas diletantas, skubantis drėbti pašnekovui į veidą visa, ką žinąs apie pokalbio temą, aš negaliu susilaikyti nepaminėjęs dviejų aplinkybių. Pirma, susitikimas akis į akį su antrininku – tai įvykis, beveik neįtikėtinas ir jį sutikusiajam nežadantis nieko gera. Antra, antrininkas ir tas, kurio jis yra antrininkas, – nesimetriški savo savybėmis...

35. Uku Mazingas (est. Uku Masing; tėvų duotas vardas – Hugo Albert Masing, 1909–1985) – estų teologas, poetas, folkloristas, filosofas, filologas, vertėjas. Tartu universiteto profesorius, instituto Jad Vašem (Izlaelyje) titulo „Pasaulio teisuoliai" laureatas. Jis buvo poliglotas ir orientalistas; užsiėmė tapyba, botanika ir t. t.

Antrininko teorija

Tuo metu Senamiestyje dar buvo galima rasti du tris žmones, nusimanančius apie antrininkus.

G. MEIRINKAS

Kad atsikratytum antrininko, reikia pakeisti... užsiėmimą.

M. KUZMINAS[36]

Tasai asimetriškumas pasireiškia (mažiausiai) dviem aspektais – subjektyviu ir objektyviu. Subjektyvusis: visos informacijos apie antrininką šaltinis yra ne jis, o tas, kurio jis antrininkas, – antrininkas apie save nepraneša, kieno jis yra antrininkas. Todėl, be kita ko, darytina išvada, kad ir pats termino „antrininkas“ vartojimas nežymi abiejų žmonių. Kalbėdamas apie savo antrininką, būtent aš jį vadinu antrininku. Juk jis yra mano antrininkas, o ne aš jo. Būtent todėl – kaip neseniai pastebėjo mano draugas Londono universiteto fizikas teoretikas Kolia fon Oberveinas – visi bandymai antrininką laikyti antipodu arba antipersona tiesiog juokingi: teorinėje fizikoje pati „antidalelės“ („antimaterijos“, „antipasaulio“ ir t. t.) sąvoka neabejotinai reiš-

36. Michailas Aleksejevičius Kuzminas (Михаил Алексеевич Кузьмин, 1875–1936) – kompozitorius, rašytojas, poetas.

kia, kad jei viena dalelė yra kitos antidalelė, tai ir ši yra pirmosios antidalelė.

Objektyvusis šios asimetrijos aspektas pasireiškia tuo, jog išorinis stebėtojas negali būti kitoje – tai yra priešingoje manajai – pusėje nuo mano antrininko, taip, kad šis būtų tarp jo ir manęs. Taigi, mano atveju, jeigu išorinis stebėtojas stovėtų už stiklinių paradinių buvusios danų-islandų ambasados durų, jis pamatytų ne mano antrininką, o mane išpūstomis iš baimės akimis. Tačiau, šituo remiantis, teigti, kaip darė jau velionis Maskvos universiteto filosofijos profesorius Valentinas Ferdinandovičius Asmusas[37], kad antrininkas apskritai neegzistuoja objektyviai, nes negali būti stebimas iš šalies (teisingiau būtų sakyti „iš kitos pusės"), būtų nedovanotinas kraštutinumas. Šiuo klausimu aš labiau linkęs sutikti su Karlo Šleslerio iš Vienos nuomone. Jis tvirtina, jog matyti svetimą antrininką (žinoma, iš to svetimojo pusės) gali, iš esmės, bet kas, tačiau retas kuris geba jame pamatyti antrininką, o ne tą, kurio jis yra antrininkas. Tas pats Šlesleris mano, kad niekas, vėlgi iš esmės, negali vienu metu matyti kito žmogaus ir jo antrininko ir kad tai itin akivaizdu paties žmogaus, kuris, žinoma, nemato savęs, kai mato savo antrininką, atveju.

Tačiau visa tai atėjo man į galvą labai pavėluotai arba, kaip sako vokiečiai, „laiptų aikštelėje", o kol kas aš buvau šaltyje – nesusitikęs su Vadimu Sergejevičium, neišsprendęs Michailo Ivanovičiaus mįslės, be man reikalingų dviejų tūkstančių rublių ir netgi be antrininko, nes jis staiga dingo. Ir apskritai – tariau aš sau – nuo 1911 iki 1917-ųjų Michailas Ivanovičius pakankamai pagyveno, palyginus su tavo

37. Valentinas Ferdinandovičius Asmusas (Валентин Фердинандович Асмус, 1894–1975) buvo estetikos istorikas ir teoretikas, literatūrologas.

trisdešimt septyneriais, Dumbano aštuoniasdešimt ir, kas žino, su kokiais dar ir kieno metais.

[Kai po dvidešimties metų Nina Nikolajevna iš Prinstono ir Ričardas Abrahamas iš Londono ant manęs užpylė po „kubilą ledinio vandens", atsižvelgdamas į manąsias konkretaus Michailo Ivanovičiaus paieškas, aš tegalėjau prisiminti tą epizodą priešais buvusią jungtinę ambasadą (ambasados jau seniai atsiskyrusios ir yra skirtingose vietose). Maskvoje palikęs savo amžininkus, aš atvykau į Michailo Ivanovičiaus „pasirinktąją tėvynę", kur tarp jo ir manęs jau nebeliko nieko, išskyrus neegzistuojantį laiką. Išskyrus chronologinę įgriuvą, kurią Maskvoje užpildė Jelena Konstantinovna, Kirilas Elmermelis, Dumbanas, Vadimas Sergejevičius ir kiti gyvieji bei mirusieji. Būtent jie ir buvo laikas. Laiko be jų tiesiog nebūtų. O Londone mūsų su Michailu Ivanovičium neskyrė netgi erdvė, nes aš gyvenau beveik šalia – jei ir ne prie jo tikrojo kapo, tai šalia jo, taip sakant, meilės kapo.]

Nutrūkusios sutaršyto siužeto gijos, niekaip nesurišamos negrabaus pasakotojo pirštų! Kad ir kaip man buvo gaila nuvilti Šlepianovą, laukusį sumanios ir kinematografiškai „teisingos" Vadimo Sergejevičiaus istorijos atomazgos, man kol kas nieko neišėjo. Ir ar kartais aš pats, nevykusiai bandantis atskleisti neišgalvotą jo gyvenimo paslaptį, netapau iš jos išgalvotu variantu? Vadimas Sergejevičius ėjo kitu tos pačios Dumbano dykvietės kraštu. Tiesiog vieną damą, jauną ir gražią, pakeitė kita, ir cigarus, reguliariai siunčiamus per slaptus Michailo Ivanovičiaus emisarus, po šio mirties pakeitė cigaretės. Tame pačiame pasaulyje, į kurį iškeliavo Jelena Konstantinovna Neibauer, dėdė Vadia glėbesčiuos abi savo mylimąsias ir – tebus man atleista už

šiuos nelabai padorius žodžius – rūkys ir cigarus, ir cigaretes. Deja, argi nebuvo teisus Merabas Mamardašvilis[38], tvirtinęs, kad stebėti galima tik savo sukurtus objektus? Vidinių paslapčių nebūna. Paslaptis visuomet glūdi išoriniame veiksme, paslėptame nuo atsitiktinio pašalinio žmogaus žvilgsnio.

38. Merabas Mamardašvilis (Мераб Мамардашвили, 1930–1990) – gruzinų filosofas, vienas iš Maskvos logikos būrelio įkūrėjų (1952), bemaž nepalikęs rašytinių veikalų, todėl laikomas „sokratiškosios" tradicijos tęsėju.

Vakaras su Averbachu; sėkmingas bandymas judėti

Jei neturi nė kapeikos ir esi prasiskolinęs, labai svarbu nusipirkti pašėlusiai brangų angliską ir būtinai naują tvido švarką. Nes jis pravers ateityje.

I. A. AVERBACHAS
(REZIUMUODAMAS B. OKUDŽAVOS DAINELĘ)

Tą dar nesibaigusį vakarą man nebeliko jėgų ne tik abejoti dėl abiejų ieškomų asmenų, bet puoselėti viltį dėl savo situacijos.

Tačiau tą vakarą, labai jau vėlyvą, man neteko likti vien su puodeliu kavos. Laikydamas rankoje vėlyvą taurelę degtinės, aš stovėjau priešais Ilją Aleksandrovičių Averbachą[39], bandydamas (kol kas bergždžiai) jį įtikinti, kad manoji versija apie Vadimą Sergejevičių, Michailą Ivanovičių ir apskritai apie antrojo dešimtmečio prasmę bei dvasią yra bent jau tikėtina. Man buvo dieviškai karšta ir gera: Ilja pasakė, jog paskolins man du tūkstančius rublių neribotam laikui – išsiųs juos, kai tik grįš į Leningradą. „Tu dar

39. Ilja Aleksandrovičius Averbachas (Илья Александрович Авербах, 1934–1986) buvo kino režisierius ir scenaristas. Rusijoje garsiausi jo režisuoti filmai – „Rizikos laipsnis", „Monologas", „Svetimi laiškai", „Prisipažinimas meilėje", „Balsas".

neradai žmogaus, – prieštaravo man Ilja, – o jau išvedinėji jo mintį ir charakterį iš savo paties sukurtos atmosferos." „Tikrai ne, – gyniausi aš, – taip jau yra, kad žmonės, kūrybingai reaguojantys į savo laikmečio atmosferą ir tuo pačiu ją sutirštindami, per vieną nuolatinės kūrybos dešimtmetį visiškai pamiršo mąstyti." „Bet užtat jie maudėsi neįsivaizduojamoje kultūros prabangoje, – atkakliai tvirtino Ilja, – mąstymas tiesiog būtų viską sugadinęs. Pažvelk į save! Ar daug tu mąstai, kai esi užsiėmęs savo mokslu? O štai, kai nepaprasta užgaida atgynė tave į gyvąją istoriją, tau jau atrodo, jog mąstai tu tik vienas."

Aš, žinoma, turėjau sutikti, kad lindimas į svetimus reikalus, ypač į istoriją, kuri ir yra vienas didžiulis svetimas reikalas, labai skatina lendančiojo refleksiją – būtent todėl, jog ten jau viską atliko tie, kurie ne reflektavo ir apskritai ne mąstė, o darė. Tačiau tai nereiškia, kad realioje istorijoje neatsiranda žmonių, pasirinkusių refleksiją ir atsisakiusių kūrybos. Pats Poetas kalbėjo apie neišvengiamą, nors ir pavojingą „aukštojo" meno ezoterizmą (jis šito kaip įmanydamas vengė!), jo sąmoningo (mat laikė save sąmoningu!) atsiskyrimo nuo tą meną vartojančios „minios". O reflektuojantysis atskiria save ne tik nuo minios, bet ir nuo meno. Jis ezoteriškas trečiuoju laipsniu! „Visiškai teisingai, – nudžiugo Ilja, – taip jis išvengia kūrybinių kančių ir kartu būtinybės aiškinti meną ir apskritai kultūrą miniai, o tai irgi – kančia. Nors tokie mąstantieji taip pat gali būti atviraširdžiai ir naivūs, kaip meno žmonės. Jie gali net kentėti, kaip ir visi kiti. Bet jų kančios tonacija turėtų būti kažkokia kitokia. Aš, kaip kinematografijos žmogus, dabar bandau įsivaizduoti tavo Michailą Ivanovičių ekrane. Jis, manau, turėtų būti labai kinogeniškas. Beje, dargi remdamasis tavo

pasakojimu, aš niekada nepatikėčiau, kad nepagaunamas Vadimas Sergejevičius ir Ivanas Semionovičius Nikitičius – vienas ir tas pats asmuo. Man rodos, jog čia pasireiškė iliuziją, kurios Nikitičius nepanoro sugriauti, o tu, kaip visada, paskubėjai padaryti išvadą ir papuolei į savo paties spąstus."

Norint suprasti (ir apibūdinti) šios epochos žmones ir aplinkybes, jokiu būdu negalima bandyti to daryti šio laikmečio kalba. Reikia vartoti savo kalbą – ir todėl visai šiuolaikinę, net jeigu ji ir skiriasi nuo tavo amžininkų kalbos (netgi blogąja prasme). Nors tokiu atveju neišvengiamai gresia anachronizmas. Bet jeigu stengiesi suprasti save dabar, geriau tą daryti tikrai ne savo, o šiek tiek archaizuota kalba – išliekant anachronizmo grėsmei. Šis filologiškai labai abejotinas principas perša išvadą: jeigu mane dominantys antrojo dešimtmečio žmonės maloniai sutiktų patenkinti mano nesveiką smalsumą, aš turbūt paprašyčiau – kaip didžiausios jų malonės – tai padaryti ankstesnės kartos kalba. Taip, archaizuodami dabartį, modernizuodami praeitį ir anachronizuodami ir viena, ir kita, mes kovojame su epochos efemeriškumu, puoselėdami efemerišką viltį „pagauti" belaikį laikiniame.

„Pamiršk tuos savo veikėjus ir stebėtojus, – įkalbinėjo mane Ilja. – Keisto žmogaus – štai ko iš tiesų tu ieškai. Ir jo keistumas priklauso ne tik nuo to, kad jį keistai suvokia kiti. Keistas yra tas, kuris tau daro kažką tokio, kas nenumatyta tavo gyvenimo, bet priklauso tavo likimui. Pavyzdžiui, viskas aplinkui eina velniop, o keistuolis užmezgęs romaną! Ir viena, ir kita keistu būdu apima tai, kas vyksta aplinkui, bet antrasis atvejis netelpa viso to rėmuose. Bet ir tai dar ne viskas. Tikras keistuolis vien savo buvimu šalia išveda kitus už esamos epochos ir aplinkos ribų. Ir nedaugelis žmonių,

kurie šito nori, žvelgdami į keistuolį, patys ieško savojo, „jungiklio“, taip sakant.“

„Paklausyk manęs, imkis savo reikalų, – patarinėjo man Ilja, perspėdamas, kad pernelyg nesikiščiau į svetimus. Svarbiausias dalykas – mokėti pamiršti tai, kas kankina. O jei pamirši, viskas susitvarkys savaime – kaip tavuoju dviejų tūkstančių rublių atveju. Juk tavo antrininkas nepasirodys kaskart, kai tau viskas nesiseka.“

Dabar, po daugelio metų nuo šio pokalbio, man visiškai aišku, jog liaudies vadų ir apskritai „didžiųjų visuomenės asmenybių“ laikas praeina arba jau praėjo. Kaip ir laikas pogrindinių ar dalinai pogrindinių paslaptingų vienišių, išeinančių į dienos šviesą žlugus eiliniam diktatoriui, idėjų valdovui ar jausmų pavergėjui. Ateina laikas asmenybių, tolimų tiek nuo „visaliaudinės“ šlovės, tiek ir nuo elito viršūnės pripažinimo. Šios asmenybės gali būti žinomos tik dviem trims smalsuoliams – kiekviena savo mieste, rajone ar kaime. Tokių asmenybių pasirodymas viešojoje arenoje yra atsitiktinis, dažniausiai suglumina nedaugelį juos pažįstančiųjų ir sukelia aiškų kitų nepritarimą. Tačiau, net ir būdamos visų akivaizdoje, jos vadovaujasi tuo, kas artima jų sielai, o ne bendrais principais, kurie lieka joms svetimi iki gyvenimo pabaigos. Be to, manau, kad tuomet, kai „išeina į viešumą“, jos tai daro vedamos pernelyg aštraus savo nesavalaikiškumo ir neprisiderinimo erdvėjejausmo, kol šis jausmas jų suvokiamas kaip belaikisnesavalaikis ir neprideramastoje erdvėje netinkamas. Nes, kai pagaliau ateina jų laikas, jos paprastai lieka pasinėrusios į asmeninį gyvenimą, o ten – kas bus, tas bus.

Scena vasarnamyje

Už savo poetinių siekių būtinybę jis mokėjo savanorišku prozišku darbu.

DŽOZEFAS KONRADAS[40]

Tai buvo paskutinioji mano gyvenime scena prie Maskvos. Kalbėdamasis su tikruoju Vadimu Sergejevičium, aš negalėjau nejausti jų (jo ir Michailo Ivanovičiaus) charakterių žaismo – štai kas turbūt suteikė tai porai tiek žavesio. Taigi pasistengsiu išdėstyti tai, ką išgirdau, beveik protokoliškai ir, kaip jau minėta, savo kalba. Michailas Ivanovičius visuomet buvo užimtas. Tiksliau, pasinerdavo į reikalus. Pasinerdavo – nuo ko gi bėgdamas?

Tai nutiko tikrai prieš 1911-ųjų vasarą, taigi tada jam buvo apie dvidešimt penkerius metus. Jis pakvietė Vadimą Sergejevičių ir dar du savo draugus pavakarieniauti, bet ne į restoraną, o į privatų jam nepažįstamo ir išvykusio savininko namą. Ten tyliai ir gana droviai jiems pranešė manąs, kad jie sugebės suprasti, o jis pats – paaiškinti štai ką.

Ištikimybė bet kokiems idealams neįmanoma be aiškių, realių dalykų ir veiksmų. Toks dalykas ir veiksmas gali būti

40. Džozefas Konradas (angl. Joseph Conrad, tikrasis vardas – Juzefas Teodoras Konradas Koženiovskis (lenk. Józef Teodor Konrad Korzeniowski, 1857–1924) – Britanijos lenkų rašytojas.

jo ir draugų peterburgiečių rekomenduojamas ypatingas rozenkreicerių[41] Ritualas, kuris ir bus ištikimybės idealui garantas. Michailas, esą, nesirengia nieko verbuoti į kokią nors slaptą draugiją, bet dabar, jo nuomone, susiklostė tokios aplinkybės, kurios neišvengiamai ir lėtai žlugdo taurius individo polėkius, jei šie polėkiai iškeliami viešumon, atiduodami įvertinti visuomenei ir ypač, jeigu jie visuomenės priimami. Klaidos neabejotinai galimos ir po Ritualo, tačiau tada tu bent jau būsi priesaikos susietas su žmonėmis, kurie tau artimi ir nelaiko tavo idealų niekais ar beprotybe. Rozenkreicerių Ritualą jis laikė individo „dvasiniu ramsčiu", kurį turėdamas jis galės laisviau mąstyti apie įvykius bei situacijas, taip pat scena, kurioje tie įvykiai ir situacijos „išsirutulios". Įvykiai ir situacijos, aišku, tau svetimos, bet sykį tu jose atsidūrei, tenka būti aktyviam. Antraip tu tapsi – jei dar netapai – jų auka, o tai priešinga pačiai laisvės idėjai („laisvas žmogus negali būti niekieno auka" – jo žodžiai). Ritualas tau padės, būdamas tuo, kas yra ne tavo ir niekieno. Taip tu gausi galimybę „pramušti simbolinę nelaisvės sieną".

Toliau. „Simbolinė" nereiškia „neegzistuojanti". Atvirkščiai – simbolis reiškia to, kas šėtoniška, pilka, objektyvumą, kurio priešprieša – Aukščiausiasis Dieviškumo Objektyvumas. Jo simbolis šiuo atveju yra rozenkreicerių Ritualo Rožė ir Kryžius. „Ar nėra keista, – tęsė savo prisiminimus Vadimas Sergejevičius, – kad aš vienintelis iš visos kompanijos buvau senbuvis maskvietis. Vienas iš mūsų, Žoržas Etlinas, iš Belgorodo kilęs žydas studentas, kartą paklausė, kodėl gi apskritai veltis į politiką, kai jau ir taip aišku, jog visos galimos šito pasekmės tikrai bus blogos.

41. Rocenkreiceriai – slapta religinė brolija (pirmą kartą paminėta XVII a. pradžioje), grindžiama ezoterinėmis tiesomis.

Michailas Ivanovičius – dabar man sunku prisiminti, ką tiksliai jis pasakė, bet kažką tokio, jog šalis laukia ypatingų žmonių, kurie galėtų užsiimti politika į ją neįsiveldami, asmeniškai angažuodamiesi, ir todėl turbūt geriau netapti jokios partijos nariu, bet kažkuo vis dėlto reikia remtis – ir tai yra ezoterinės apeigos. Paskui jis dar kalbėjo, kad reikia vadovautis gėrio, o ne kovos su blogiu idealu, net jeigu dabar – arba ilgai dar taip bus – blogis akivaizdžiai vyrauja."

Kai Vadimo Sergejevičiaus paklausiau, ar pastarasis tvirtinimas reiškia, jog būtent tuo metu, 1911-aisiais, jų sluoksniuose gyvavo teorija, kad turi būti blogiau, idant galiausiai taptų geriau, jis atsakė, kad ši idėja iš tikrųjų gyvavo ir dargi buvo labai populiari. Pavyzdys – toks Michailo Ivanovičiaus pažįstamas, kaip Aleksejus Maksimovičius, – irgi žmogus iš provincijos, retsykiais iškilmingai lankęsis Maskvoje. Jis būtent taip ir manė. Michailo Ivanovičiaus pokalbiai su juo, nors ir labai reti, visuomet liūdindavo. Jis po tokių pašnekėjimų net pasigerdavo, nors šito daryti nebuvo linkęs. Pats Vadimas Sergejevičius nė karto tuose pokalbiuose nedalyvavo, bet buvo įsitikinęs, jog Aleksejus Maksimovičius nuoširdžiai manė, kad – KBTG („kuo blogiau, tuo geriau").

Šis vardas man, aišku, buvo pernelyg gerai žinomas, kad susilaikyčiau nepaklausęs, ar tas žmogus išsaugojo tokią nuomonę iki savo gyvenimo pabaigos. Vadimas Sergejevičius atsakė, kad neabejotinai išsaugojo. Jis papasakojo, kaip 1934-aisiais aplankė Aleksejų Maksimovičių jo name Mažojoje Nikitsko gatvėje ir tarp kita ko pasiteiravo jo apie tai. Jis ilgai juokėsi (buvo dėl ko!) ir pasakė, kad, gerai tai ar blogai, tačiau viskas susiklosto būtent taip, kaip reikia. Vis dėlto Michailas Ivanovičius niekada taip nemanė – netgi daug vėliau, kai tokios nuomonės pagrindas tapo kur kas

svaresnis. Visus savo reikalus – o jų buvo aibė – jis tvarkė taip, lyg būtų visiškai tikras, jog iš to nieko gera neišeis, bet vis tiek reikia juos tvarkyti – bent jau todėl, kad likimas jam nieko kita neskyrė, – net galimybės žinoti. Jis mėgo sakyti, kad rusai turi įgimtą polinkį į į gnosticizmą be gnozės (Aukščiausio žinojimo) ir naudojasi bet kokia galimybe nežinoti net labiau, nei proga nieko nedaryti.

Michailas Ivanovičius niekad neslėpė savo pesimizmo, bet juo niekas netikėjo. Visi tai laikė aukštuomenės poza, kuri tuo metu buvo labai madinga.

„Beje, kad baigtume spręsti jūsų klausimą apie gyvenimo schemą ir apie tai, kas iš mūsų stebėtojas ir veikėjas (aš jau buvau Vadimą Sergejevičių supažindinęs su Šlepianovo hipoteze ir savo mėginimais ja naudotis), turiu pasakyti, jog aš, žinoma, buvau pasyvus liudininkas, o jis – tikras to, kas lemta, vykdytojas. Aš niekuomet iš tikrųjų nekentėjau, o jis kankinosi visą gyvenimą, dažnai nepakeliamai. Tik veikimas, kartais siautulingas, galėjo – aišku, laikinai – palengvinti jo kančias. Vien jau tai, kad aš išlikdavau gan ramus, kai visi aplinkui kentėjo, ir kentėjo baisiai, negalėjo – savaime suprantama – nesukelti įtarimų, jog aš gyvenu kažkokį ypatingą ir slaptą gyvenimą. Gyvenimą – arba ydingą ir nusikaltėlišką, arba velniškai šaltą ir sąmoningai atsietą nuo jų problemų.“

„Tačiau tuo, – tęsė Vadimas Sergejevičius, – aš visai nenoriu pasakyti, kad Michailas veikė tik verčiamas būtinybės. Galų gale, galima būtų iš tos pačios būtinybės ir prasigerti. Man rodos, kad būtent kančia jį skatino imtis tam tikrų veiksmų – išorinių ir visuomeninių. Esu tikras, kad, jei kas nors tada iš Rituale dalyvavusių jo draugų būtų paklausęs, ką jis iš tikrųjų daro ir kodėl, jis atsakytų visiškai

atvirai ir rimtai. Tačiau nemanau, kad jis buvo dažnai apie tai klausinėjamas, – žmonės nesmalsūs ir gyvena savo reikalais bei jausmais. Bet tuo pačiu metu jis buvo toks turtingas, gražus ir lydimas sėkmės, jog vargu ar apskritai galėjo kam nors šauti į galvą tokia mintis, – tiesiog sustabdyti jį ir paklausti. O, jis atsakytų, tikrai atsakytų! Slapumas, visuomet jam būdingas, tada dar nebuvo tapęs manija. Be to, jis dar turėjo nepaprastą, veiksmo žmonėms itin retą, gebėjimą kontempliuoti. Ką ten ir kalbėti... Kuo likimas tik nebuvo jo apdovanojęs!“

Jis kalbėjo tyliai ir lengvai, išreikšdamas viską, kas liko iš ankstesnio lengvumo. Didžiuliais auliniais kailio batais apautos kojos dabar tarnavo tik švariame kvadratiniame vasarnamio tarp Litvinovo ir Durykino kambaryje su lentinėmis, perdrėkusiomis sienomis (buvo pavasaris). Mažytė prieplauka Kliazmoje pavasarinio potvynio išvakarėse. Potvynis sulygina prakeiksmą su kaltės atpirkimu ir pasmerkimą su apdovanojimu. Nešvariai baltos putos rožytės kunkuliuojančio vandens paviršiuje. Rožytės – man? Man dabar – vakarinis pasivaikščiojimas ir kelionė beveik tuščiu elektriniu traukiniu atgal į visos Rusijos širdį. Dar keturiasdešimt minučių – ir aš vėl trečiajame ketvirtyje amžiaus, kurį, nors šiek tiek neapdairiai, bet ir ne be malonumo, pradėjo Michailas Ivanovičius ir Vadimas Sergejevičius. Bet rožės?

Atminties asociacijos sužaidė už mane: „Mielas Vadimai Sergejevičiau, o ar negalėtumėte man paaiškinti, kodėl velionė Jelena Konstantinovna vadino Michailą Ivanovičių riteriu? Ar tik dėl jo charakterio kilnumo, ar tai turėjo ir kitą, na, tarkim, formalesnį pagrindą?“ „Na, žinoma, žinoma, – švelniai ir mandagiai prakalbo mano šeimininkas. – Formalų, arba vadinkite jį kaip norite. Riteriškumas, kaip

žinote, reiškia ištikimybę priesaikai, duotai Dievui, Damai, siuzerenui ar bet kam kitam, bet, aišku, ne abstrakčiam idealui. Ištikimybė priesaikai – riterio Kryžius. Todėl jis įšventimo metu ir paženklinamas Kryžiumi, ir Kryžių nešioja ant krūtinės...“ – „O rožė?“ – „Rožė – tai įšvęstojo pasiryžimas, skaistus Kryžiaus siekimas ir Kryžiumi pašventinto jo gyvenimo kančių bei džiaugsmų priėmimas.“ „Bet ar Jelena Konstantinovna turėjo galvoje jo įšventimą, vadindama jį riteriu?“ „Aišku, ne, nors čia galėjo būti ir sutapimas, o sutapimas – taip pat tam tikras formalumas. Štai pasakai ką nors, tarsi perkeltine prasme, o tai sutampa su konkrečiu įvykiu. Pavadini ką nors riteriu, o jis ir yra riteris. Arba dar vienas nutikimas, susijęs su Michailu Ivanovičiumi. Atneša jam Poetas savo pjesę „Rožė ir Kryžius“, o jis ir yra Rožės ir Kryžiaus riteris, ir ši pjesė – būtent apie jį. O iki tol Poetas buvo jį matęs gal tik sykį gyvenime. Irgi – sutapimas. O jūsų atveju argi ne taip? Juk jūs, ieškodamas manęs, Nikitičių palaikėte manimi. Jis, nors ir ne aš, bet tą vakarą drauge su manimi buvo Michailo Ivanovičiaus pakviestas į Alaverdovo namus. Trečias pakviestasis buvo Žoržas Etlinas...“ „Papasakokite! – meldžiau aš. – Žinau, kad apdovanojimas atėjo vėlai ir nepelnytai, bet, dėl Dievo meilės, pasakokite, kas įvyko Alaverdovo namuose – bent svarbiausius dalykus.“

Vadimas Sergejevičius įjungė prieštvaninę elektrinę plytelę – kad būtų šilčiau ir arbatai paruošti. „Cigarai, – pradėjo jis kalbėti, pilstydamas arbatą, – tai legenda. Mums labai dažnai reikalinga legenda, kad pasakytume nors ką nors konkretaus apie žmogų, kurį gerai pažįstame, bet apie kurį nieko nežinome. Pavyzdžiui, aš visuomet rūkiau cigarus pakaitomis su papirosais, o vėliau – su cigaretėmis, bet cigarai buvo mano legenda. Ivano legenda buvo jo

nenumaldomas neabejingumas moterims, nors jam – aš tikrai žinau – tai buvo visai nebūdinga; jis turėjo gal tik šiokį tokį polinkį įsimylėti. Žoržo legenda buvo ta, kad jis neva yra nutrūktgalviškas lošėjas ir nuolat keliauja į Monaką, kur, kiek žinau, jis lankėsi ir lošė vienintelį kartą ir tada ten susipažino su Michailu Ivanovičium. O šio legenda buvo jo legendinis turtas – retas atvejis, kad legenda sutaptų su tikrove. Turbūt vienintelis dalykas, kuris mus tris tada jungė, buvo tas, kad mes neturėjome jokių įsipareigojimų kokiam nors reikalui ir kokiam nors žmogui – Rusijoje ir visame pasaulyje. Tačiau tai nereiškia, jog mes visuomet buvome nerūpestingi ir netemdomai linksmi – tikrai ne! Viskas, ką aš noriu pasakyti, – ir tą vakarą tai buvo labai svarbu, – kad pasaulyje tada nebuvo bendrijos, įstaigos ir privataus asmens, kuris manytų, jog mes esame jam kaip nors įsipareigoję. Visa kita buvo grynai asmeninis kiekvieno mūsų reikalas, įskaitant ir draugišką – nors ir ne be šiokio tokio šaltumo – ryšį su Michailu Ivanovičiumi, kuris buvo už mus vyresnis ir, pasakyčiau, daug labiau susimąstęs. Tačiau grįžtu prie „simbolinės nelaisvės sienos“, nuo kurios pradėjau. Michailas Ivanovičius paaiškino, jog dabar, kai mūsų dar neslegia įsipareigojimai, mums būtų lengviau tą sieną įveikti – netgi negalvojant, sekant jo pamokymu – ir atsidurti „kitoje pusėje“. Likdami šioje, mes savaime papuolame istorijos valdžion. Istorijos, kuri ne mūsų, net jeigu ji – mūsų pačių gyvenimo istorija.

Jis sakė, kad istorija ruošia sau du kontinentus. Pirmąjį sudaro tie, kurie galvoja, kad greitai, labai greitai ją valdys. O antrąjį – tie, kuriems lemta būti istorijos aukomis, – jie apskritai negalvoja, arba tai, ką galvoja, yra taip tamsu, jog negali būti į tai atsižvelgta. Bendroji Europos, ypač

Rusijos, padėtis primena XIII a. pradžios situaciją Prancūzijoje, pasibaigusią baudžiamuoju Simono de Monforo žygiu prieš Tulūzos grafą Raimundą VI. Šis karas, nors ir labai žiaurus, tebuvo „simbolinė preliudija“ to, kas po šimto metų įvyko visoje Europoje. XIII amžiuje sprendėsi „dvasios jėgų grumtynės“, ir nors ekonominiai dėsningumai, kurių Michailas Ivanovičius niekad neneigė, išsaugojo savo galią, bet tapo tarsi „laikinai pristabdyti“. Situacija išsisprendė XIV amžiuje taip, kad krikščioniško riteriškumo dvasia riterius, kaip socialinę grupę, apleido, pasitraukė iš istorijos, suteikdama du šimtmečius laisvės ekonominiam vystymuisi, inkvizicijai ir reformacijai. O mūsų XX a. pradžioje intervalas tarp „simbolinio pasirengimo“ istorinei situacijai ir šios situacijos išsisprendimo susitraukė iki kelerių metų. Šį pasirengimą, – atkakliai teigė Michailas Ivanovičius, – reikia vykdyti kuo greičiau, kol dar neatsibudai vieną gražų rytą vidaus ar užsienio reikalų ministru (tada Sankt Peterburge buvo prasidėjusi ministerijų kaitalynė) arba kol tavo lavonas nerastas miesto lavoninėje. Būtina greičiau „išeiti iš istorijos“ ir, įstojus į Ordiną, atlikti „simbolinį grįžimą“ į neistorinę riteriškumo dvasią. „Nes dabar, kaip suprantu, jūs neturite kitų įsipareigojimų, kuriems kliudytų vykdymas tų, kuriuos jūs pasirengę priimti?“

Žoržas Etlinas jau buvo šiek tiek girtas. Atsidrėbęs ant žemos sofos ir ištiesęs kojas, jis išsitraukė iš kostiumo kelnių kišenės sumaigytą tamsiai mėlyną rožę ir, ja pamosavęs, svajingai prakalbo: „Šią rožę aš šiandien pavogiau iš savo neištikimos sužadėtinės Elfridos ir, kol čionai važiavau ekipaže, prisiekiau jai – rožei, ne Elfridai – būti amžinai ištikimas. Aš sutinku priimti įsipareigojimus Michailo Ivanovičiaus Ordinui, jei tik jie nesusipriešins su ta mano

priesaika. Michailas Ivanovičius, tarsi nepastebėjęs šių žodžių nešvankumo, rimtai pasakė: „Jokio susipriešinimo čia negali būti, Jegudi Samsonovičiau (Žoržas buvo nesantuokinis Chersono negocianto Samsono Ruvimovičiaus Ingerio vaikas, kurio tėvą gerai pažinojo Michailo Ivanovičiaus senelis). Jeigu jūs jau davėte priesaiką Rožei, dabar metas prisiekti Kryžiui – būtent tokia seka."

„Žiūrėkite, mano mielas svety, – grįžo Vadimas Sergejevičius prie to, nuo ko pradėjo, – argi ir šis atvejis nebuvo tikslus sutapimas?" – „Toliau, toliau!" – meldžiau aš. „Na, ką gi – toliau, tai toliau..."

Mums išgėrus kavos ir konjako, netikėtai pasirodė Andrejus Stokalovas, kaip paaiškėjo, pakviestas, kad padėtų atlikti Ritualą. Atėjo dar vienas žmogus, mums visiškai nepažįstamas, ir kuris nebuvo mums pristatytas vardu. Jis vadovavo atliekant Įšventimo Ritualą. Apie patį Ritualą aš, žinoma, jums pasakoti negaliu. Viskas baigėsi jau gerokai po vidurnakčio. Neįvardintasis mus pasveikino. Alaverdovo liokajus atnešė kibirėlius su šampanu ir išėjo. Stokalovas atkimšo butelius, o Michailas Ivanovičius tą „Luji Redererio" šampaną mums patiekė. Viskas vyko laisvai ir ne itin iškilmingai.

Neįvardintasis staiga atsigręžė į Ivaną, stovėjusį su taure rankoje nugara į veidrodines svetainės duris, ir paliepė aukštu skambiu balsu: „Paimk špagą, kuri kabo ant durų rankenos už tavęs. Bet neatsigręžk!" Ivanas pastatė taurę ant parketo ir iš už nugaros paėmė trumpą blizgančią špagą juoda rankena ir auksuotu efesu[42]. „Dabar paimk ją abiem rankomis ir sviesk tiesiai jam į širdį, – jis parodė į

42. Efesas – šaltojo ginklo (kardo, špagos) rankena su metaline laikančios rankos apsauga.

mane. – Juk jaunystėje tu puikiai svaidei durklus į taikinį. *Schnell!*[43] Ivanas žengė du žingsnius į priekį – aš sėdėjau su Žoržu ant sofos tiesiai priešais jį, – špagos geležtę pasidėjo ant kairės rankos delno, prie statmenai atlenkto nykščio pagrindo, grakščiai atlenkė atgal dešiniąją ranką ir fenomenaliai smarkiai, kaip profesionalas, smogė špaga man į širdį. Smūgis buvo labai stiprus. Smaigalys pramušė kairiojoje vidinėje švarko kišenėje laikyto plokščio sidabrinio portsigaro sienelę, persmeigė Havanos cigarus, bet, turbūt netekęs greičio, nesugebėjo persmeigti užpakalinės sienelės – tos, kuri buvo prie širdies. Špaga nukrito man ant kelių. Aš šluosčiausi nuo kaktos šaltą prakaitą, o Žoržas šaukė: „Dabar – į mane, į mane, aš irgi noriu!“ Ivanas pakėlė nuo grindų taurę, išgėrė lig dugno, o su buteliu pribėgęs Michailas Ivanovičius vėl ją pripildė.

Neįvardintasis ištraukė iš mano kišenės portsigarą, įdėmiai jį apžiūrėjo ir vos girdimai pasakė: „Sidabru sidabro neįveiksi.“ Ir, pažvelgęs į niekaip nenustygstantį Žoržą, itin niūriai pasakė: „*Tiens*[44], tu nežinai, ką kalbi. Vadimo neįveikia šaltas metalas ir šaltas vanduo – tik ugnis. Bet ir ugnį jis, manau, užgesins savuoju dvasios lengvumu. Tavo pagrindinis priešas yra metalas. O kitas – neapdairus elgesys su moterimis.“ Paskui jis kažką Michailui Ivanovičiui pasakė vokiškai, ir tasai, priėjęs prie mūsų, liepė Žoržui nevažiuoti namo ir pasilikti pas jį iki rytojaus.

Keista, bet po to Michailas Ivanovičius iki penkių valandų ryto kalbėjo apie ekonomikos istoriją, paminėdamas Karlą Biucherį, savo mokytoją Leipcige, ir dar kažkokį Loraną Molį, jei gerai prisimenu. Kai jo paklausiau apie Marksą,

43. *Schnell* – greičiau (vok.).
44. *Tiens* – štai (pranc.).

jis atsakė, jog šio teorija pagrįsta XIX a. vidurio Europos ekonominio gyvenimo faktais ir gali būti taikoma tik tol, kol šie faktai išlieka. Tačiau ekonominė situacija keičiasi daug greičiau, nei manė Marksas, ir toli gražu ne visuomet ta linkme, kurią jis nurodė. Apskritai, pasak Michailo Ivanovičiaus, jis buvo labai konservatyvus mąstytojas ir atkakliai nenorėjo pripažinti to, ką Molis vadino „vidine ekonomikos dinamika“, o Biucheris – „ekonomikos raidos fliuktuacijomis“. Šias jis siejo su periodiniais dvasinės gyventojų energijos sustiprėjimais ir nusilpimais, taip pat su masinės klaustrofobijos protrūkiais, kurie apsunkusius biurgerius, nerangius valstiečius ir kuklius audėjus paversdavę konkistadorais, landsknechtais ar tiesiog valkatomis. O Rusijoje – nors išoriškai čia viskas, atrodo, klostosi gerai ir pažanga vyksta pagreitintu tempu – per vieną šimtmetį, kuriuo ji „pavėlavo“, prisikaupė tiek daug neigiamos energijos, kad net auganti pramonė vargiai spės ją „kanalizuoti“.

Galiausiai jis vėl grįžo prie Ritualo. Atlikdamas Ritualą, tu kaskart pertrauki savo gyvenimo dramą ir, kol jį atlieki, visiškai pamiršti save joje, tartum ji būtų pasibaigusi, o tu – miręs. Atlikdamas Ritualą, tu pašalini save ir iš istorijos, tarsi jos dramai taip pat būtų atėjęs galas, o vaidini savo amžiną vaidmenį kitoje pjesėje, nežinančioje nei pradžios, nei pabaigos, nei prieštaringumų, ne pertrūkių. Grįždamas iš Ritualo į gyvenimą ir istoriją, tu gali juos matyti kaip svetimą dramą ir vaidinti juose savo vaidmenį laisvai, kaip profesionalus aktorius mėgėjų scenoje (todėl jis šiek tiek niekino simbolistus, išgalvojusius sau ritualą iš savo gyvenimo ir savo dramoje vaidinusius itin mėgėjiškai).

Tik Rituale tu priprasi prie savo mirties. Kai Ivanas paklausė Michailo Ivanovičiaus, kodėl jis taip niekinamai, kaip

kažkokią šlykščią pabaisą, vertina istoriją, jis atsakė, kad šiuo atveju, aišku, sau leidžia šiek tiek „pedagogiškai perdėti". Kad jis, apskritai, yra pažangos šalininkas, istorijai linkintis sėkmingos eigos – apie galą nėra nė ko kalbėti, – tačiau istorija jam priešiška, nes jis nepakenčia pasitraukimo nuo savęs.

Po dviejų dienų man paskambino Nikitičius ir pasakė, kad Žoržas rastas buvo „Rivjeros" viešbučio kambaryje rastas su kulka pakaušyje. Mes pasiuntėme telegramą Michailui Ivanovičiui, kuris dieną prieš tai išvažiavo į Peterburgą. Jis po dviejų dienų atvyko ir liko Maskvoje iki laidotuvių dienos vakaro.

Laidotuvės buvo ne sinagoginės ir ne stačiatikinės (Žoržo motina buvo labai šiuolaikiška, o patėvis – liuteronas). Michailas Ivanovičius perskaitė 24-ąją psalmę, o Neįvardintasis į karstą įdėjo pirštinę. Paskui ėjome palydėti Michailo Ivanovičiaus į vakarinį traukinį. Stoties restorane jis man pranešė, kad Neįvardintasis, kaip Ložės vadas, kartą per dvi tris savaites organizuos mūsų susirinkimą ir kad mes jį perspėtume, kai norėsime išvykti iš Maskvos. Atsisveikindamas jis man padovanojo naują sidabrinį portsigarą su savo inicialais (senąjį pasiėmė Neįvardintasis) ir pasakė, jog kitąsyk Maskvoje pasirodys negreitai ir kad man būtina apsirūpinti baltomis odinėmis pirštinėmis – broliams į karstus dėti. Aš jų užsakiau tuziną. Po pusės metų jis mus aplankė pakeliui į Kijevą. Mes drauge praleidome penkias dienas, nė minutėlę nesiskirdami. Kalbėjomės, gėrėme, važinėjome pas draugus. Keturis kartus atlikome Ritualą, įskaitant – vieną sykį – Įšventimo. Vietoj Etlino buvo priimtas Valentinas Brodzinskis, su kuriuo drauge mokiausi Licėjuje. Štai turbūt ir visas pasakojimas apie Michailą Ivanovičių tomis dienomis, kol neturėsime kitos progos, mano mielasis svety."

Kol? Aš jau rengiausi išeiti. O kaip išdavystė? O kaipgi išmintis ir išskaičiavimas, melo beprasmybė ir tiesos bejėgiškumas? „Bet vis dėlto, – ryžausi pasakyti aš, nes jaučiau, kad „kol" – tai viskas, ir kito karto nebebus, – toji istorija juk nenutrūko 1912-aisiais. Jūsų drauge nueita kelio atkarpa turėjo siekti bent jau 1917-ųjų pabaigą, jei ne toliau. Kuo gi tada skiriasi jūsų buvusių pažįstamųjų įspūdžiai nuo jūsiškių – abiejų? Jei, žinoma, šio skirtumo neaiškintume tuo, kad apie dingusius, kaip ir apie mirusius, nepriimta kalbėti blogai, tai visiškai atsiperka gyvųjų sąskaita."

Tada man atrodė, jog ši frazė buvo taktiškumo viršūnė ir suteikė pašnekovui bemaž neribotą atsakymo variantų pasirinkimo galimybę. Dabar man atrodo, jog ji nutraukė atsisveikinimą ir pažeidė pirmąją jo taisyklę: tegu tai, kas nebaigta sakyti, lieka neišsakyta, kaip kito susitikimo garantas. Aš tai padariau užsitęsusioje savo jaunystės agonijoje, nes vos pasivaidenęs siužetas jau traukė mane iš ateities – šalin nuo Vadimo Sergejevičiaus ir manęs paties. Ko tik nepažeisi dėl siužeto.

Vadimas Sergejevičius baigė gerti atšalusią arbatą, užsirūkė trumpą ir storą „Romeo ir Džiuljetos" cigaretę, prieš tai kruopščiai ją išmaigęs, ir pradėjo kalbėti, lėtai išpūsdamas melsvai sidabriškos spalvos dūmų ratilėlius.

– Aš ne mąstytojas. Man nepasiekiamos ne tik mokslinio mąstymo, bet ir, taip sakant, gyvenimo abstrakcijos. Jūs gal ir teisus, užsiminęs apie tai, kad, jei būčiau išvykęs iki 1917-ųjų, iki šiol gyvenčiau pasilikusiųjų širdyse ne kaip abejotinas, geriausiu atveju, asmuo, o kaip Michailui Ivanovičiui lygus riteris. Tačiau, skirtingai nei jis, aš mylėjau šią vietą. Ir lig šiol ją myliu.

Myliu visa tai – Pamaskvio drėgnas lentines sienas, amžinas verandas, klombas ir balas, Maskvos skersgatvių

akmenis, Maskvos upės vingį – viską. Kol dar rusena viltis sutikti seniai pažįstamą veidą, jei tik sugebėsiu po artėjančios mirties kauke įžvelgti ankstesnės šypsenos ar gesto unikalumą ir nepakartojamumą, kol visa tai lieka, aš esu čia. Laikas bėgo manęs nepaliesdamas. Jaunystėje aš buvau gana pasiturintis. O brandžiame amžiuje ir senatvėje – padorus vargšas. Nuolat jausdamas kažkokį vos ne mistinį įsitikinimą, kad jei prapulsiu, tai neabejotinai kartu su šia vieta, aš niekuomet nesiveldavau į politiką. Nesusigundžiau netgi tada, kai antrajame dešimtmetyje buvo mūsų trumpalaikis politinis „renesansas". Tiesiog gyvenau čia, nesirūpindamas nei dėl „kada", nei dėl permainų, pakilimų ar nuosmukių. Tačiau, patikėkite, aš neretai jaudindavausi dėl to, kas vyksta, bet nesirūpinau. Beveik niekada neverkiau, netgi dėdamas į karstus pirštines, nors ketvirtajame dešimtmetyje darėsi vis sunkiau gauti pirštinių, kaip ir cigarų. Mat kartais, įdėjęs pirštinę, pagalvodavau: kuriam galui verkti? Tu čia, aš čia, o kai numirsiu, būsime kartu ir ten, kitoje vietoje. Vieni iš to geraširdiškai juokėsi – kaip Ivanas, kuris mane vadino „iškrypusiu fatalistu". Kiti mane įtarė, manęs bijojo, netgi nekentė. Sykį Jelena Konstantinovna man tiesiai rėžė: „Jūsų nerūpestingumas užgauna kenčiančiuosius. Taip, turbūt tikrai užgauna." Ką daryti? Man, vietos žmogui, buvo per vėlu tapti laiko žmogumi.

Michailas Ivanovičius turėjo nepaprastą įgimtą gebėjimą, įstabų jo kilmės žmogui, atsisieti nuo vietos; Mažosios Rusijos kazokas, *with a smidgin of Tartar blood*[45] – kaip mėgo kartoti jo draugas iš Sankt Peterburgo, aistringas, kaip ir jis, baletomanas Fiodotas Ipolitovičius, – Michailas Ivanovičius

45. *With a smidgin of Tartar blood* – su lašeliu totorių kraujo (angl.).

gyveno vien laike. Kijevas, Monte Karlas, Londonas, Paryžius, Bergenas, Madagaskaras – visa tai jam tebuvo taškai, ženklinantys judėjimą nuo reikalo prie reikalo. O reikalus jis buvo įpratęs atlikti iki galo (aš savųjų buvau linkęs nė nepradėti) – visai nerusiškas bruožas. Reikalus jis tvarkė grakščiai ir tiksliai. Galbūt jo kraštutinis abejingumas vietoms buvo susijęs ir su jo fenomenaliais lingvistiniais gabumais: jam buvo nesvarbu, kokia kalba šnekėtis iš tų septynių aštuonių kalbų, kurias mokėjo puikiai. O Ritualą jis visada nešiojosi, bet kurioje vietoje patvirtindamas, jog yra Riteris. Ir visi tie įvykius pralenkiantys simboliai! Argi 1915-aisiais, kai užsiėmė savo leidyklos likvidavimu, jis galėjo žinoti, kad nepraeis nė pora metų, kai taps vienu pagrindinių firmos, vadinamos Rusijos Imperija, likvidatoriumi, o dar po dešimties metų bus profesionalus bankų likvidatorius – vienas iš didžiausių Europoje? Ir ar tik ši jo profesija pati nebuvo deramas Laiko Riterio beviltiškumo simbolis?"

„Na, taip, – susierzinęs mąsčiau aš, elektriniu traukiniu grįždamas į Maskvą, – nebent įdėjo pirštinę į savo karstą – ir reikalas baigtas. Ne, ne – visa tai nesąmonė! Tiesiog mes taip įpratome manyti, kad vis tiek nieko negalima padaryti, jog mums malonu galvoti apie buvusių žmonių ir kitų poelgius kaip apie kvailiojimą. Bet ar tai netaps ir mūsų dalia – ir labai greitai? Mes patys dėsime pirštines į tuščius karstus ir dargi labai tuo didžiuosimės!"

Taip baigėsi šis vakaras, o kartu – mano maskvietiškos paieškos.

Antroji dalis

Anie laikai

(dokumentuoti įspūdžiai)[46]

„Archyvų tvarkymą, sere, labai palengvina daugelis vietų, užteptų juodu tušu, ir praleisti ištisi puslapiai.“

(IŠ POKALBIO SU BRITANIJOS UŽSIENIO REIKALŲ MINISTERIJOS ARCHYVO KJU-GARDENSE SAUGOTOJO PAVADUOTOJU)

46. Dokumentuoti įspūdžiai nėra įspūdžiai, susidaryti iš dokumentaliai patvirtintų faktų. Tai tokie įspūdžiai, kurių pats faktas dokumentaliai patvirtintas. – *Aut. past.*

Linksmas ateities šešėlis

„Man buvo taip kankinamai sunku jį įsivaizduoti, kad, kai jis pagaliau jau buvo čia, prieš mane, jokios kitų asmenų nuomonės ir požiūriai į jį nieko negalėjo pakeisti.“

RIČARDAS DŽEFRIS[47] APIE OKTAVIANĄ AUGUSTĄ[48]

Ši tema – apie tai, kas ką pasakė. Savaime ji neegzistuoja. Jos neturi tylėjimas, neturi ir tylintieji.

Miglotame nebaigto romano tolyje nepaliaujamai kalbama apie išdavystę. Iš dalies pamirštos užvakarykščios dienos pozicijos! Išreikšk jas tiesiogiai šiandienos žodžiais, ir išeis turginis kartų susišūkčiojimo fenomenas. Na, ką gi – vėl bus žmonės, susitikimai, sulaužyti prabėgančio gyvenimo įžadai, bet... Ar ne geriau lengvai ir linksmai atsisveikinti su visu tuo, tarytum savyje neturėtume rimtumo sifilio, paveldėto iš senelių su jų iškilminga beprotybe, per tėvus su jų pamišėlišku susireikšminimu. Pirmojoje romano dalyje mano gyvenimas dar buvo vientisas, su jo laiku – taip pat vienu; jame kitų laikas buvo manojo laiko dalis. Antrojoje dalyje aš palieku šią bendrystę; tai irgi tam tikra

47. Džonas Ričardas Džefris (John Richard Jefferies, 1848–1887) – anglų rašytojas, išgarsėjęs apybraižomis ir romanais apie kaimo gyvenimą.
48. Gajus Julijus Cezaris Oktavianas Augustas (63 m. prieš Kr.–14 po Kr.) – pirmasis Romos imperatorius.

atskalūnybė. Tada, laikui bėgant, man teks pripažinti ne tik tai, kad aš – ne jų, bet ir užsimokėti už tai pripažinimu, jog aš – ne savo.

1990-ieji. Po dvidešimties metų aš suradau laiko ir vietos rašyti apie Michailą Ivanovičių. Tiesa, laiko trūko, bet užtat vietos buvo į valias: kavinėje, Forin Ofiso archyve, galų gale – savo universitete. Didžiulis britiškos atmosferos abejingumas tam, kas joje vyksta, pakankamai padeda pavėlavusiems diletantų literatūriniams polinkiams.

Iš pradžių – pastaba dėl pirmosios ir antrosios dalies veikiančiųjų (tiksliau – kalbančiųjų) asmenų skirtumo. Visi žmonės, su kuriais aš kalbėjau pirmojoje dalyje, net jei tik pusę valandos, ar netgi nekalbėjau, tik sužinojau apie juos iš pokalbio su kitais, ką jau ten – net jeigu jie ir visai nebuvo paminėti, bet gyveno, nepaminėti, kur nors pokalbio paviršiuje ar sklandė virš kalbančiųjų, – su visais jais aš buvau susijęs. Su visais – nuo jaunojo Aliošos iki senųjų Choviato ir Nikitičiaus. Ir nors pastarasis tiesiai tvirtino, kad visa tai – ne mano ir tikrai neturi su manimi jokio ryšio, tačiau pats žinojo, jog vis tiek – mano, mano, todėl ir pasakojo.

Dauguma antrosios dalies personažų yra, esant reikalui, abstraktūs, o todėl, reikalui esant, ir mirę. Mirę, kaip Hofmano lėlės, kaip Poeto „Balaganėlis", kaip Meterlinko ir Konstantino Sergejevičiaus[49] „Mėlynoji paukštė". Iš kur atėjo jų sprendimas būti mirusiais – taip lengvai nesužinosi. O ir kaipgi sužinoti, jei neįveikiama mano atskirtis nuo jų, netgi nuo tų kelių, kurie tada nespėjo apmirti, nes turbūt buvo per jauni. Taigi, viena pagrindinių šios dalies figūrų, Jelbanovskis, su kuriuo aš praleidau daug valandų, su ku-

49. Konstantinas Sergejevičius Stanislavskis (Константин Сергеевич Станиславский, 1863–1938) – rusų aktorius, režisierius.

riuo ne tik kalbėjausi, bet ir gėriau, vis tiek yra atskirtas nuo mano gyvenimo ten, Rusijoje, jausmo, nes jo ten nebuvo iki 1919-ųjų – kaip ir nuo mano dabartinio gyvenimo čia, Anglijoje, jausmo, nes jis jau ir čia seniai praeityje.

Britų civilizacija daugelį amžių ugdė savo požiūrį į praeitį, netolygų rusų požiūriui į jų praeitį. Anglijoje vyrauja istorijos absoliutinimas. O Rusijoje šiandieninė situacija visuomet nustelbia istoriją. Todėl Anglijoje, pavyzdžiui, išdavystės tema neįmanoma. Jei labai senas britas, prisimindamas savo klasės draugą „Itono" ar „Malboro" komandoje, sako: „O, Džordžas buvo labai geras vaikinas", tai reiškia, jog jis ir yra geras vaikinas, net jeigu per pastaruosius 66 metus, praėjusius nuo paskutinių regbio rungtynių, jis nuskurdino savo žmoną, apiplėšė fermą ir pardavė tėvynę. Tai, kas tasai Džordžas buvo, neatšaukiama. Rusijoje žmogus gali idealiai gyventi visą prakeiktą gyvenimą, bet jeigu savo šimtas pirmaisiais metais jis kaip nors bjauriais pasielgs, jo pažįstamieji sakys: na, taip, Serioža buvo neblogas žmogus, na, laikėsi. Bet už viso šito slėpėsi kažkas, na, žinote...

Dėl šitos britų praeities manijos ne tiek gyvenimas Anglijoje pasidaro svetimas ten nuolat besilankančiam rusui, kiek jis pats tampa svetimas sau. Taip, aš priklausau nuo vietos, ir čia, antrojoje dalyje, man nieko kita nelieka – tik kartoti save kitame ir kituose, o tai neįprasta ir kartais tiesiog nepadoru. Tuomet frazės, pastraipos, kur jau ten – ištisi skyriai lekia šiukšlių dėžėn.

Aš nesiruošiau atsisakyti savo bevaisių paieškų nė tada, kai nutrūko paskutinė gija, siejusi mane su Michailu Ivanovičium. Tai – ne istorijos apskritai gija, o asmeninės istorijos kiekvieno žmogaus, kuris tokią istoriją turėjo, ryšys.

Atsipeikėję po Antrojo karo, Pirmojo karo žmonės save suvokė kaip istorijos faktą – istorijos, neradusios jų likimo išsipildymo, kurio jie tikėjosi ar vylėsi. Užtrukęs 1945-ųjų pavasaris jiems atnešė lengvą senatvinę euforiją ir kalnus purvino sniego nuo Temzės ir Senos iki Vyslos ir Volgos. Dabarties jiems nebuvo, o praeitis liko kažkur toli už 1939-ųjų – galbūt Maskvoje ar Peterburge, gal Berlyne ar Paryžiuje. Vieniems – kaip Šulginui[50] – teko nemažai pavargti, kad nežūtų dėl abejotinos ateities, o kiti – kaip Premjeras[51] – iššvaistė visą savo likusį gyvenimą, kad pasiliktų dar labiau abejotinoje savo praeityje. Michailui Ivanovičiui praeitis prarado prasmę daug anksčiau nei baigėsi. Jos signalai vėlavo arba visai jo nepasiekdavo.

Vienas jų (paskutinis?) visai nelauktai atėjo po penkiolikos mano (ne Michailo Ivanovičiaus) gyvenimo Londone metų. 1989-aisias į Londoną iš Maskvos atvažiavęs senas žmogus patarė man ieškoti žmonių, neturinčių biografijos. Tokių, kurie rikiuoja savo gyvenimą pagal ašį „prieš tai ir po to", bet visą ją sutraukia į dar neatėjusį galą, į vieną paveikslą, kurį jie visada nešiojasi ir kuris kiekvieną minutę keičiasi. Būtent todėl tie, kurie nori juos apibūdinti, yra bejėgiai tai padaryti. Mes pernelyg pripratome matyti žmogų, kaip jo paties gyvenimo paskirstymą laiko juostoje, o jeigu jis šito nedaro, lieka mums neregimas.

Kartais girdžiu šių žmonių intonaciją savo balse ir atpažįstu jų gestų pėdsakus savo rankų judesiuose. Tačiau visa tai niekuomet nesusijungia manyje į ką nors vientisa.

50. Vasilijus Vitaljevičius Šulginas (Василий Витальевич Шульгин, 1878–1976) – politinis ir visuomeninis veikėjas, publicistas.

51. Aleksandras Fiodorovičius Kerenskis (Александр Федорович Керенский, 1881–1970) – Laikinosios vyriausybės premjeras, vienas iš Rusijos politinės masonijos lyderių.

Mylėdamas juos, aš negaliu mylėti savęs, bet meilė jiems sutaiko mane su savimi tokiu, koks esu, – aišku, laikinai. Beje, jų kalba jie vienodai niekuo neišsiskirianti, tačiau, kad ir kokia kalba kalbėtų, jie niekuomet nešneka jokiu žargonu. Bendroji bet kokios kalbos kultūrinė norma yra beasmenė. Todėl jos besilaikantis gali kalbėti savo kalba. Bet koks žargonas, net ir labiausiai elitinis, visada yra vulgarus dėl savo kolektyvumo.

„Pabandykite surasti Jelbanovskį“, – pasakė mane aplankęs maskvietis, žvilgtelėjęs į vieną iš savo bloknotų. „Jis – ne praeities šukė, o visiškai išsilaikiusi visuma, jei, suprantama, ši visuma bus jums pristatyta gyva; šituo aš visai netikiu. Pasiteiraukite klubuose – pirmiausia Šv. Jokūbo aikštės. Nesu tikras, kad jis figūruoja savo pavarde. Pradėkite nuo Pall Mall. Bet jeigu netyčia jums pasiseks, paminėkite tokio Zacharo Ivanovičiaus sūnėną – mane.“

Ten aš jį ir radau. Po to, kai dideliame jo klubo bare išsakiau savo įsitikinimus ir gavau pritarimą, paprašiau: „Na, dabar nors truputį papasakokite apie Michailą Ivanovičių.“

„Aš su niekuo apie jį nekalbėjau šešiasdešimt metų, – tarė Igoris Feoktistovičius Jelbanovskis. – Manau, galėčiau ir numirti nepakalbėjęs – irgi nebūtų bėdos. Bet jūs jau čia, tai kodėl gi neatsakyti į nesuinteresuoto žmogaus klausimus?“

Aš pridegiau jam cigaretę ir pabandžiau jį įtikinti, jog aš, atvirkščiai, net labai suinteresuotas.

„O ne, aš ne apie tai, – tęsė jis, – jūs juk nenorite grįžti į 1917-ųjų Petrogradą ir Maskvą?“ – „Ne, negaliu, nenoriu. Ar kas nors jį vadino Miša, – paklausiau aš, – juk jis tada dar buvo jaunas, jo draugai taip pat?“ – „Manau, niekas. Bent jau iš man pažįstamų žmonių. Taip, prisiminiau. Vadimas Choviatas, kaip ir aš, jį vadino „tu“ ir Mišeliu.

Tačiau tai nesiskaito. Girdėjau, kad jie buvo rozenkreicerių, o ne masonų ložės broliai. Man pažįstami masonai, netgi iš vienos ložės su juo, į jį kreipdavosi „Jūs“ ir „Michailai Ivanovičiau“.“ – „Negi jau tais ankstyvaisiais metais jis norėjo save atskirti nuo visų kitų?“ „Turbūt. Bet svarbiausia, manau... – Jis pažvelgė į laikrodį. – Atleiskite, aš šiek tiek pavargau ir toliau kalbėsiu angliškai. Svarbiausias jo bruožas buvo noras atsiriboti nuo užvakarykščio, vakarykščio, netgi šiandieninio savęs prieš valandą. O būti vadinamam „tu“ – tai sutvirtinti ryšį su žmogumi iš savo praeities ir su ankstesniuoju savimi.“ „Bet ar jis toks buvo visada? Iki tų aštuonių mėnesių – nuo 1917-ųjų kovo iki spalio.“

Su Igoriu Feoktistovičium nepasiginčysi – tą aš supratau iškart. Kaipgi ginčytis su tuo, kuo jis pats ir buvo – praeitimi? Iš čia kilo jo atsakymų absoliutumas: jo „turbūt“ ir „galbūt“ skambėjo kategoriškiau už manuosius „aišku“ ir „žinoma“. Dabar jis atsidrėbė ant žemos kušetės, laikydamas stiklinę martinio.

„Apie ką gi jūs, išties? Kažkokie aštuoni mėnesiai, na, dar pridėkite metus klajonių... O po to – į Londoną. Tarsi būtų nugarmėjęs atgal iš ateities... tiesiai iš ten, kur vaikšto sužvėrėję liumpenai[52], iš baimės pamišę miesčionys, kur karaliauja badas, speigas, dėmėtoji šiltinė ir ČK – į viešbutį šalia Grovnerio aikštės[53]. Vietą, labai panašią į jo ankstesniąją, taip? Na, bet ką gi laikyti ankstesne, a? Jis juk ir anksčiau yra ten, Grovneryje, buvęs; apsistodavęs tame pačiame viešbutyje. Iš pradžių – kaip vaikas, su motina, paskui 1913 me-

52. Karlo Markso nukaltas terminas, reiškiantis žemiausius proletariato sluoksnius. Vėliau liumpenais („skarmaliais“) pradėti vadinti asocialūs asmenys.
53. *Grosvenor Square* – Grovnerio aikštė, didžiulis parkas Londone.

tais. Tai kodėl gi, vėl ten atsiradus, jau 1919-aisiais, to nelaikyti, na... eiliniu atvykimu į savo praeitį? Neatmetu to, jog ir prieš karą jis savo praeitimi galėjo laikyti Monaką, Londoną, Leipcigą – ne tik Peterburgą, Kijevą ir Gluchovą. Taip pat neatmetu jį nujautus, jog ši vieta gali labai greitai tapti jo ateitimi. Ir kai ji tokia tapo, man jį suradus tame pačiame Grovnerio aikštės viešbutyje, kur mes vienąsyk pietavome 1913-aisiais, jis prie manęs puolė ištiestomis rankomis, bet atsitraukė ir, tarsi atsitvėręs nuo manęs, vos girdimai ištarė prancūziškai: „Igori, meldžiu – nė žodžio, niekada. Aš negaliu grįžti į savo atminties pasaulį." Nei anksčiau, nei vėliau jis nieko panašaus nekalbėjo. Tą vakarą mes labai ilgai sėdėjome prie pietų stalo – mūsų slapta sutartis jau pradėjo galioti. Jis kalbėjo apie būtinybę visiškai susitelkti į dabartį („Atmink dabartį! Atmink šios akimirkos kančias. To daugiau nei pakanka tavo gyvenimo dabarčiai prisodrinti, kam atminti dar ir tai, kas buvo!").

„Jis jus mokė?" – „Turbūt. Kartais. Tikriausiai jis tai darė pajutęs grėsmę, jog sulaužysiu mūsų susitarimą tylėti apie tai. Dabar man atrodo, kad grėsmę kėlė jis, o ne aš. Jis, ne aš, bijojo ankstesnių kančių – jų, kaip ir pinigų, jis turėjo kur kas daugiau nei aš. Po pietų mes prasėdėjome gerdami konjaką iki ketvirtos valandos ryto (na, kaip Ivanas su Aliošа, tik pokalbis buvo ilgesnis). Būtent tada aš, visai girtas, sumaniau savo mažytę sistemą. Reikia tvirto balto kartono, iš kurio iškerpamos mažytės kortelės – vizitinių dydžio. Jų reikės labai daug, tūkstančių. Kiekvieną rytą, prieš važiuodamas į biblioteką Londone, tu jų prisikemši pilnas kišenes. Paskui, peržiūrėdamas pagrindinius finansinius pasaulio laikraščius ir žurnalus, tu kiekvienoje atskiroje kortelėje užsirašai visą informaciją apie kiekvieną žaliavą

ir produktą (commodity). Tam tikslui aš sukūriau šifrų su skaitmenimis ir raidėmis kiekvienos kortelės viršuje sistemą, žyminčią daiktą, jo gamybos rodiklį, šios dienos gatavo produkto kiekį, vietinę kainą, kainą pasaulinėje rinkoje ir taip toliau. Po savaitės tu išdėlioji ant stalo visas korteles, kuriose surašyti duomenys apie tam tikrą daiktą – ir visa dinamika tau prieš akis. Tą patį darai po mėnesio, trijų mėnesių ir metų. Labai paprasta. Iš pradžių aš visai neturėjau pinigų. Mišelis iš kažkur parūpino puikių kortelių. Aš dirbau šešiolika valandų per parą ir po mėnesio galėjau bet kokiam prekybiniam bankui ar maklerių kontorai per dvi tris valandas pateikti išsamią ataskaitą apie bet kurią juos dominančią žaliavą ar produktą, tuo tarpu kiti konsultantai tam sugaišdavo kelias savaites, per kurias situacija galėjo ženkliai pasikeisti. Po keturių mėnesių aš nebegalėjau vienas susitvarkyti su pasipylusiais užsakymais, tad pasisamdžiau du padėjėjus ir mašininkę. O po metų jau turėjau savo konsultacinę firmą, kuri gyvavo dvidešimt penkerius metus. Vėliau aš ją brangiai pardaviau. Per tuos pirmuosius metus Mišelis, manau, pasiekė šioje sferoje daug daugiau: jis vykdė įvairių bankų užsakymus, gilindamasis į pigios žaliavos šaltinių – dažniausiai Afrikos ir Pietų Amerikos – konjunktūrą. Čia turėjo reikšmės skirtingas išsilavinimas. Jis baigė Leipcige ekonominius mokslus, o aš – tik Nikolajevsko kavalerijos mokyklą. Be to, jis jau tada mokėjo šešias septynias kalbas, o aš – vos tris. Bet visgi tai buvo puiki pradžia. Kai trečiojo dešimtmečio pabaigoje kilo krachas, o įkandin – baisus sąstingis, mes buvome tarp tų, kuriems negrėsė nuskurdimas. Juk prekiavome žiniomis, o ne prekėmis ar popieriais, o žinios vertės neprarado. Atvirkščiai, jos tapo reikalingesnės nei kada nors anksčiau.“

„Atleiskite man už įžūlumą, – tariau aš, – jūs ir esate tasai legendinis trečiojo dešimtmečio fondų biržos Auksinis Igoris?“ – „Taip, bet turėkite galvoje – pats aš niekad nelošiau biržoje. Maniau, jog tai nepadoru – kaip ginekologui užmegzti romanus su pacientėmis.“ – „O ar Michailas Ivanovičius buvo lošėjas?“ – „Iki 1914-ųjų – tikrai. Vėliau, regis, jis niekad nebelošė. Nei kazino, nei biržoje – nors garantuoti negaliu. Jis išsigando Atpildo Debesies (*The Cloud of Retribution*).“ – „Ką?!“

Atėjo liokajus kviesti mus pietų. Igoris Feoktistovičius pasakė jau dešimt metų nevalgąs po ketvirtos valandos, tad aš, nenorėdamas pertraukti pokalbio, paprašiau mums į barą atnešti lėkštę su lengvais užkandžiais ir užsakiau jam martinio, o sau degtinės. „Atpildo Debesis susijęs ne su nuodėme ir dorybe, o su malonumu ir kančia, laime ir nelaime, su amžino „taip“ ir „ne“ dualumo pratęsimu kosminės būties begalybėje per individulių gyvenimų baigiamybę. Kaip tavo padarytas gėris nekompensuoja tavo padaryto blogio, bet kaupiasi kosminėje pusiausvyroje atskirai, taip ir tavo patiriamo malonumo laukia tamsi atsvara. Jų disbalansas didėja, sėkmingajam grėsdamas nesėkme, o neįskaudintajam – įskaudinimu. Šis disbalanso kaupimasis ir yra Atpildo Debesis. Tokia dviguba asmens gyvenimo buhalterija. Tačiau čia reikia būti atsargiam.“ – „Bet juk tai – manicheizmas[54]!“ – nesusitvardžiau aš. „Taip, – sutiko jis. Na ir kas? Riterio negali būti gerumo ir gailestingumo pasaulyje. Riteris visuomet yra narsumo ir pasiaukojimo sala gyvuliškumo ir savimeilės jūroje. Jis kenčia vykdydamas įžadą. Jo džiaugsmas, teikiamas įvykdytos priesaikos, – ne atlygis; jis

54. Manicheizmas – sinkretiška religija, jungianti zoroastrizmą su budizmu, gnosticizmu ir krikščionybės elementais; įkūrėjas – persų mokytojas Manis (apie 216–276 m.).

egzistuoja skyrium. Kūniškas malonumas, patiriamas miegant su moterimi, savaime šios pusiausvyros nesutrikdo. Bet jeigu riteris, dievindamas puikią damą, mėgaujasi ir žavia prastuole, tai gali suardyti pusiausvyrą, ir jis baimingai laukia, kol iš Atpildo Debesies jam ant galvos pasipils švininiai lietaus lašai. Apie Mišelį galima būtų pasakyti, kad nekintama jo piniginių reikalų sėkmė nebuvo grynai asmeninių nemalonumų kompensacija, o pakluso visai kitoms taisyklėms. Bet jo lošimas, taip pat nekintamai sėkmingas, grasino suardyti sėkmės ir nesėkmės pusiausvyrą."

– „Ar jis pats jums kalbėjo apie visa tai?" – „Taip, ir ne kartą." – „Bet jūs nebuvote rozenkreicerių ložės narys?" – „O ne, šito ir negalėjo būti." – „Bet kodėl gi?" – „Aš nebuvau užtikrintas dėl savo būties, o toks pasitikėjimas, manau, buvo reikalingas stojantiesiems, nepriklausomai nuo jų sėkmės, proto ar charakterio." – „O ar visi jo ložės nariai buvo tokios savarankiškos asmenybės – pavyzdžiui, Vadimas?" „Vadimas – taip. Žoržas Etlinas turbūt irgi. O štai apie Bjukeneną nieko negaliu pasakyti – niekada jo nemačiau." – „Bjukenenas? Britanijos ambasadorius?" – „O kas čia tokio? Apie jį Prancūzijos ambasadorius Nulansas kalbėjo, jog jis yra vienintelis iš Mišelio draugų – ne masonas. Jis ir nebuvo masonas, tačiau tapo tos ypatingos ir visai ne masonų ložės, kurią Mišelis įsteigė Maskvoje, nariu."

„Tai ką gi, – užsimaniau paironizuoti aš, – jis tiesiog išsigando dėl savo ir savo draugų garbės, tad bandė ją išsaugoti savo mažytėje maskvietiškoje ložėje, kaip paskutinieji tamplieriai[55], saugoję savo ordino turtus Viduržemio jūros salelėje?"

55. Pranc. *templiers* (nuo *temple* – šventykla) – riterių ordinas, kurį Šventojoje žemėje 1119 m. po Pirmojo kryžiaus žygio įsteigė nedidelė riterių grupė.

„Išsigando? Geriau sakykite – pasibaisėjo. Dar antrojo dešimtmečio pradžioje jis ėmė matyti naujus žmones. Naują veido išraišką, naują pašaipą, naują susijaudinimą, naują rimtumą. Vargšas Dostojevskis, – šaukė jis. – Svidrigailovas, Smerdiakovas, Verchovenskis[56] – visi jie tėra tikri vaikai palyginus su... Diagilevu[57], su vienu Diagilevo žvilgsniu." Bet svarbiausia ne Diagilevas. Tiesiog Mišeliui buvo reikalingas personažas – iš savojo pasaulio. Tada jis domėjosi baletu. „Riteris, – sakė jis draugams ir savo ložės broliams, – tai tyros širdies žmogus. Širdies tyrumas – jo pagrindas, todėl jis ir yra riteris. Be to, jeigu bebaimis ir nepriekaištingos reputacijos, jis – puikiausias riteris, o jei atsitraukė ar pamelavo – blogiausias. Tačiau visa jo esybė – ir gera, ir bloga – remiasi širdies tyrumu. Kai dar prisideda riteriškos priesaikos ir įžadai, žmogus formaliai tampa riteriu, geru arba blogu. Tačiau, neturėdamas nuo pat pradžių tyros širdies, jis niekuomet juo netaps." Maskvoje aš jo nepažinojau ir nežinau, kas ten dėjosi. Dabar manau (arba jūs man nejučia peršate tokią mintį), kad dar 1912-aisiais Mišelis tiksliai žinojo, jog vis vien nieko neišeis, ir siekė, kad nors pavieniai riteriai išgyventų, išsaugodami širdies tyrumą."

„Bet juk turėjo jis matyti kokį nors įvykių ryšį – tų, kurių ženklai ir vaizdai jį liūdino?" – „Mišelis nematė šio ryšio, kai tuos įvykius patirdamas gyveno. Ir gyveno tais įvykiais, kol jie dar nebuvo nutikę. Ir buvo nusiminęs dėl jų, dar nenutikusių. Ir visur: teatre ar restorane, traukinyje Maskva – Peterburgas ar Leipcigas – Frankfurtas, pažįstamų ir

56. Fiodoro Dostojevskio romanų herojai.

57. Sergejus Pavlovičius Diagilevas (Сергей Павлович Дягилев, 1872–1929) – leidėjas, meno kritikas, artistų mecenatas, baleto impresarijus, rusų baleto trupės įkūrėjas, atradęs daugybe talentų, XX a. pradžioje populiarinęs Rusų baletą Europoje ir Jungtinėse Amerikos valstijose.

nepažįstamų žmonių akyse matė vien buką abejingumą. Tas abejingumas buvo skirtas nevilčiai, tad tiems žmonėms ją pakeisdavo ir, visai įmanoma, gelbėdavo nuo jos. Vėliau abejonės jų akyse virto baime, siaubu, pašėlusiu įtūžiu, bet jie niekuomet neišgyvendavo sąmoningos kančios, kuri tik ir galėtų jiems grąžinti savęs atmintį ir pažadinti juos iš jų pačių išgalvotos istorijos slogučio. Išgalvotos primityviai ir neskoningai. Ir tokie tapo net talentingiausi iš jų, netgi Aleksandras Aleksandrovičius[58], nors tada Mišelis nieko labiau už jį nemylėjo."

„Puiku, – tariau aš. – Žinoma, juokinga gintis nuo Nežinojimo Sienos. Nuo sienos nesiginama – ji pramušama." – „Na, tai galima įsivaizduoti ir taip, kaip manote, – šiek tiek abejodamas pasakė Jelbanovskis, – tačiau ši siena, kaip ir bet kuri kita, turi dvi puses. Ir ar nėra jus pasitinkančio žvilgsnio bukumas išvirkščia nepakankamo jūsų žvilgsnio aštrumo pusė? Ir siena juk nepramušama – ji pereinama kiaurai. Tiksliau, ji lieka jums už nugaros."

„Kaipgi man jį suprasti, – tariau aš. – Vien kančia neduoda supratimo rakto." – „Kodėl gi neduoda? – tyliai paprieštaravo Jelbanovskis. – Leiskite paaiškinti. Aš nesu kenčiantis žmogus. Beveik nesu, jei neminėsime smulkmenų. Na, gal tik vaikystėje šiek tiek kentėjau. Tačiau aš suvokiau Mišelį intymiai, šeimyniškai, kaip brangų vyresnįjį brolį ir – turbūt – mokytoją. Savo epocha, aistra, gyvenimu jūs visai jam svetimas. Tačiau, jei teisingai jus matau, jūs apskritai svetimas, svetimas bet kam. Toks, man rodos, buvo ir Mišelis. Štai jums ir bendra dirva – svetimumas. Tai jus ir atvedė prie jo, kaip ir mane."

58. Aleksandras Blokas.

Baro darbo valandos baigėsi, ir Jelbanovskis man pasiūlė pereiti į klubo viešbutį. Kad baigtume nepabaigiamą pokalbį. Jo didžiuliame šaltame karalienės Viktorijos epochos stiliaus kambaryje, nepritaikytame gyventi iki amžių galo, su neapsakomai nepatogia sėdėti sofa!

„O jūs susitaikysite, – švelniai patarė Igoris Feoktistovičius, – man juk irgi buvo nelengva du trečdalius gyvenimo gyventi svetimu laiku, *my dear boy*[59]. Na, mums su Mišeliu taip jau nutiko, o jūs visa tai pats sumanėte. Tikėjotės, kad gal tik vietą pakeisite, a?“ „Mišelis norėjo vaikščioti žeme neliesdamas jos kojomis ir nesvajojo apie kompanionus. Jo „nuosavas“, taip sakant, ordinas jam buvo paprastas reikalas – bent jau jis man taip sakė. Nusiminimas nelenkė jo prie žemės. O šiaip – tropikų miškas Madagaskare ar alėjos prie Venseno rūmų[60]– jam nebuvo svarbu. Na ką gi, jei pasirinkote tapti pomirtiniu jo kompanionu, tai, – laimingo jums kelio. Turbūt ne į Mozambiką, o, tarkim, į Švediją arba Norvegiją. Jo lengvos „klajonės-neklajonės“ tenai prasidėjo.“ „Man šiek tiek baisu; pats nežinau kodėl“, – tariau aš. „Puikiai žinoma kodėl. Jūs labai bijote pasitraukti, kai visi iš visų pusių ir taip jus kviečia.“ „Kur kviečia – pasitraukti ar pasilikti?“ – „Į abi puses, *my dear pal*[61].“

[Vienos „pusės“ laiškas gulėjo mano kišenėje. „Mano mielasis, mano brangusis, – skambėjo neužrašytas balsas, – grįžk, neik tenai. Tavo priešiškumas praeičiai – nuodėmė ir klaida. Tu bijai mirti drauge su manimi, naiviai ir bergždžiai vildamasis, jog be manęs tu visai nemirsi. Taip, aš –

59. *My dear boy* – mano mielas vaikine (angl.).
60. T. y. Venseno pilies, kuri stūkso Vensenu vadinamame Paryžiaus priemiestyje.
61. *My dear pal* – mano mielas bičiuli (angl.).

tavo puikioji praeitis. Baik gyvenimą drauge su manimi, aš laukiu, juk atėjo metas. Neieškok dingsčių negrįžti. Nėra nieko blogiau už nepabaigtą praeitį..."]

„Okei, – tariau aš, – aš važiuosiu." Mes atsisveikinome.

Taip aš patyriau apie jo gyvenimą Londone. Bet vėlgi – be jokio fakto, tiesiogiai susijusio su vėlesniu jo gyvenimu. Štai jums pirmasis po Rusijos susitikimas su Igoriu Jelbanovskiu Grovnerio viešbutyje 1919-aisiais, ir štai jums paskutinis – jo laidotuvėse 1956-aisiais Monake. O tarp jų – trisdešimt septyneri sėkmės ir liūdesio metai. Ir nėra tau nei sidabrinės špagos, nepersmeigusios jaunojo rozenkreicerio širdies, nei aiškių, lengvai įsimenamų vilties ir nevilties žodžių, nei miglotų prie Igorio artėjusios ateities grasinimų. Na, ką gi – į Švediją, tai į Švediją.

Pietų vėjų gainiojamų rūkų ir pakrantėse stūksančių gerų, galingų (pasak Svedenborgo) tvirtovių šalis mane pasitiko devintą valandą vakaro šaltu šiaurės vėju. Tačiau pasakojimas apie ją buvo atidėtas daugeliui metų... ir romano puslapių.

1993 metų lapkritis. Man negaila, kad sužinojau pabaigą anksčiau nei spėjau ją išgalvoti. Šios romano dalies ėmiausi, kai tik parašiau pirmąją, – iš inercijos, likusios po pradinio maskvietiško polėkio. Sąmonės žaismas, nesuvoktas pirmosios dalies veikėjų – kaip ir mano paties, jos vienintelio nelaisvo dalyvio, negalėjo tęstis už jų gyvenimo ir mano jaunatvės ribų. Vidurį galima buvo rašyti tik sužinojus pabaigą. Pabaiga, kaip galimybės stebėti riba, kaip tuščia stebėjimo aikštelė, kuri pati savęs nemato, bet, patikėjusi save matančiajam, leis atsiskleisti viduriui. Tokia pabaiga buvo Piotras Michailovičius (Pjeras), Michailo Ivanovičiaus sū-

nus iš pirmosios santuokos. Po pirmojo ir, be abejonės, paskutinio susitikimo su juo 1993 m. lapkričio 14-ąją, aš nusiminęs ir liūdėdamas bėgau į Čaringo kryžkelės geležinkelio stotį Londone.

Nieko sau! Jis atvažiavo iš Paryžiaus į Londoną, kad aš jam pasakočiau apie jo tėvą – juk ne juokai! Anksti palikęs vieno iš prancūzų chemijos koncernų prezidento postą, jis nutarė atsidėti šeimos reikalams. Tiksliau, kaip jis pats tvirtino, – savo kapitalo indėliams, kad aprūpintų vaikus ir anūkus, taip pat genealoginėms paieškoms, idant tuos pačius vaikus ir anūkus aprūpintų, taip sakant, istoriškai. Svajodamas apie susitikimą su juo, aš tikėjausi padėti tašką: štai jums paskutinis gyvas mano herojaus palikuonis ir štai jums paskutinis pokalbis, paaiškinantis romano vidurį ir podraug pačiu savo faktu šį romaną užbaigiantis. Tada man telieka eiti miegoti arba baigti mokytis tibetiečių kalbą.

Pokalbis! Ištisas keturias valandas iki kaklo įklimpęs liūne, pelkinės plūdenos pilna burna. Tik sau pačiam už viską dėkingo paprasto ir talentingo žmogaus kuklus orumas, liūdnai didinga naštą nusiimančiojo kariatidė[62]. Toji riba, už kurios bukumas nustoja būti charakterio bruožu ir tampa metafizine esybe. Tasai beveik dieviškas nežinojimo absoliutas, kai žinojimas neįmanomas tiesiog dėl jo subjekto nebuvimo. Pjeras man pranešė, kad jis, kaip ir jo tėvas, yra apdovanotas dideliais muzikiniais gabumais, turi neeilinę dalykinę nuovoką ir visiškai atsidavęs savo šeimai. Aš žiūrėjau į dėl žandų išpurtimo vos pastebimą liniją nuo burnos kraštelių iki smakro – kaip jo tėvo portrete,

62. Kariatidė – vertikali moters pavidalo atrama, laikanti perdangą; būdinga antikinei ir XVII–XIX a. Europos architektūrai.

nutapytame Golovino[63], – tarsi abejinga ranka perkeltą į negyvą kopiją, o širdis plyšo iš apmaudo dėl originalo.

Ant platformos apmaudas dingo. Pjeras ir yra siužetas. Ne katastrofiška jo pabaiga, o vienintelė reali jo pradžia, nulemta būtinybės judėti atgal. Nepalenkiamasis Pjeras gerokai prieš jo pradėjimą jau buvo jauno Michailo Ivanovičiaus nevilties pusė, kai tasai, žvelgdamas į tuščias puikias savo mirties akis, jau matė jose abu savo sūnus. Ir gyvenime, ir romane siaubas užleidžia vietą autokomentavimui.

Pjeras ir jaunesnysis sūnus Ivanas būtų visai patogiai įsikūrę parasimetrinės savo tėvo gyvenimo ašies pusėse, ramiai palei ją judėdami lygiagrečiai vienas kitam, jeigu ne Michailo Ivanovičiaus „biografinis radikalizmas" (giminingas jo politiniam radikalizmui): vyresnysis sūnus buvo iškart jo nublokštas į visiškai atsižadėtą jaunystės, karo ir Rusijos praeitį, o jaunesnysis taip ir liko „pakibęs" trapioje kito karo ir svetimoje kito pasaulio ateityje.

Čia aš neįžvelgiu jokios priešpriešos. Tiesiog gyveno žmogus, apdovanotas talentu, turtu ir sėkme. Mylėdamas savo pasaulį, jis žinojo, kad šiame pasaulyje glūdi jo susinaikinimo sąlygos. Ir kad, nors galas neišvengiamas ir artimas, vis dėlto galima pabandyti kažką iš to išsaugoti vėlesniam pasauliui, idant šiam nereikėtų visko pradėti nuo pradžių, nuo visiško gyvuliškumo ir nesąmoningumo. Taigi Michailas Ivanovičius galėtų būti net laikomas dvasiniu optimistu; tai lėmė ir ankstyvuosius jo „dvasinius" nuotykius Maskvoje ir Peterburge. Tačiau labai asmeniškai svarbūs to paties laikotarpio įvykiai ir aplinkybės privertė jį ir savyje

63. Aleksandras Jakovlevičius Golovinas (Александр Яковлевич Головин, 1863–1930) – dailininkas, scenografas, dekoratorius, 1912 m. tapęs tikruoju Menų akademijos nariu.

pamatyti tuos pačius artėjančios katastrofos požymius, kuriuos jis matė aplinkui.

O kol kas – kol dar tame „naujame" pasaulyje negimė nei sunkusis, nepralaidusis Pjeras, nei švelniai lengvas, be galo atviras Ivanas, – grįžkime į fantasmagorinį nūnai besibaigiančio amžiaus antrojo dešimtmečio Peterburgą, atgal – į „gerą ir kvailą" Poeto laiką.

9 skyrius

Geras ir kvailas poeto laikas

„Dar aš norėjau pasakyti apie įspėjimo tikslą...“

B. PASTERNAKAS

Labiausiai žinomas Michailas Ivanovičius, peterburginis-petrogradinis, lieka už mano vaizduotės ribų. Kai bandai apie jį galvoti „remdamasis šaltiniais“, dingsta ne tik intonacija (mano, ne jo), bet ir pats refleksinio romano siužetas. Siužetinis veiksmas skleidžiasi pagal ašį „stebėjimas – veikimas“, kur „stebėtojas“ ir „veikėjas“ yra ne tik du priešingi sceniniai charakteriai (dramatis personae), bet ir, o tai kur kas svarbiau, – du manęs paties poliai. Puikiausiai žinau, kaip greitai dingsta manyje kylantis noras ką nors daryti, paveiktas įgeidžio stebėti viską iš tolo, tartum bejėgiškai nusileisdamas įgimtai pralaimėjimo baimei ir norui neutralioje teritorijoje prasėdėti lemiamos kovos laiką. Aš negaliu būti vien stebėtojas, o jis – kaip dabar manau – visai negalėjo juo būti. Mano veikimas baigėsi. Siužetas sustojo ir apmirė.

1991 sausio 21-oji. Vakar mano tėvui sukako devyniasdešimt treji metai. Ivanas, Michailo Ivanovičiaus sūnus iš antrosios santuokos, prieš keturias savaites mirė Kanuose. Jis palaidotas Monte Karle šalia tėvo, senelės ir tetų. Jo našlė man paskambino Kalėdų išvakarėse po laidotuvių, tad buvo per vėlu ten skristi.

Taigi vėl – nuo pabaigos. Pabaiga – tai mirtis. Svetima mirtis – tai išorinis turinio neturintis aktas, žinoma, siejamas su pačiu mirusiuoju. Štai tas nekrologas 1956 balandžio 6 dienos „Times“ numeryje. Nuo jo ir pradėsime judėti atgal.

„...emigranto gyvenimo aplinkybės ir sąlygos, kurios lengvai būtų palaužusios silpnesnį žmogų, jo atveju tik pasitarnavo jo valios ir charakterio triumfui... Gimęs be galo turtingas, jis... visko neteko, bet atkakliu darbu, talentu ir valios jėga vėl nutiesė sau kelią į turtus bei įtaką... Jo mirtis – didžiulė netektis finansiniams Europos sluoksniams.“

Bibliotekos rūsys Londone, Šv. Jokūbo aikštėje. Aš dedu į vietą didžiulį foliantą su senais „Times“ numeriais ir... pereinu prie „ašaromis nenuplaunamų“ Poeto eilučių: „1919 sausio 7-oji. Kalėdos. Ryždamasis į rinkinį „Teatras“ įtraukti savo pjesę..., iš kurios stengiuosi pašalinti tai, kas labai kvaila (gero ir kvailo laiko kūrinys), aš tampu visiškai laisvas nuo Michailo Ivanovičiaus valios... Mes savo laiku vienas kitą užhipnotizavome menu. Jeigu ir toliau taip būtų, mes nugrimztume į šį bedugnį šulinį; jis – menas – ten mus nuvestų; priverstų išbrokuoti ne tik visą save, bet ir viską; ir išliktų tik trys Mikelandželo piešinio štrichai, Eschilo eilutė – ir daugiau nieko; aplinkui tuščia, nors pasikark.“

Ši citata, kad ir kaip toli savo turiniu ir tonu nuo „Times“ nekrologo, puikiai galėtų būti Michailo Ivanovičiaus nekrologas, nors, kaip kartais nutinka, metais ir pavėlavusi. Juk lygiai prieš metus, 1918 sausio 7-ąją, Poetas užrašė: „nužudyti (ligoninėje) Šingariovas[64] ir Kokoškinas[65]... gan-

64. Andrejus Ivanovičius Šingariovas (Андрей Иванович Шингарёв, 1869–1918) – kadetas, II–IV Valstybės dūmų deputatas, žemės ūkio ministras Laikinosios vyriausybės pirmajame kabinete.
65. Fiodoras Fiodorovičius Kokoškinas (Фёдор Фёдорович Кокошкин, 1871–1918) – politinis veikėjas, vienas iš kadetų partijos (1905) įkūrėjų ir vadų.

dai apie Rodičevo[66] (ar Cereteli[67]?), Čerepovo[68] nužudymą... gandas apie Michailo Ivanovičiaus nužudymą..." Tai užrašydamas, Poetas, be abejo, nežinojo, kad dieną prieš tai Michailas Ivanovičius išėjo – pabrėžiu, ne bėgo – iš Petropavlovsko tvirtovės. Manau, jog ir po metų Poetas, užrašydamas antrąją pastabą, nežinojo – gyvas jis ar ne.

Argi ne keista? Jaunas pirmojo dešimtmečio turtuolis ir dabita, aukštuomenės baletomanas, leidėjas diletantas ir nelauktas antrojo dešimtmečio politikas, nevykęs (kol kas į tai nesigilinsime) pirmosios rusų istorijoje atsakingos (kam? – į tai irgi kol kas nesigilinsime) vyriausybės ministras 1917-aisiais bei talentingas, visai sėkmingas finansininkas trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečio Europoje buvo žmogus, įpiršęs Poetui savo estetinę koncepciją.

Būtent, tikras mene yra tasai į nieką nesuvedamas „likutis", tas fenomenalus galutinis „smūgis", į kurį susiveda viskas. Vienas štrichas, viena eilutė, vienas judesys – jei jų nėra, tai nėra nieko. Tuomet darbas, talentas, polėkis – viskas yra niekas. Ir pats menininkas, bejėgis savo prisirišimu prie laiko, yra niekas.

Tikrasis menas – riteriškas užsiėmimas ir paklūsta ne „tikrovės reikalavimams", o menininko riterio įžadams. Šie amžini įžadai atskiria jį nuo laiko ir grąžina į amžiną nekaltumą bei grožį anapus ir anksčiau laiko. Menininkas ko-

66. Fiodoras Izmailovičius Rodičevas (Федор Измайлович Родичев, 1853–1932) – politinis veikėjas, stambus žemvaldys, vienas iš kadetų partijos įkūrėjų ir jos Centrinio komiteto narys (nuo 1906).
67. Iraklijus Cereteli (Ираклий Церетели, 1882–1959) – menševikų lyderis, Antrosios Dūmos narys.
68. Aleksandras Nikolajevičius Čerepovas (Александр Николаевич Черепов, 1877–1964) – generolas majoras, 1917 metais šį laipsnį gavęs už nuopelnus Pirmajame pasauliniame kare.

voja su laiku, ir tai, kas jis yra, yra tai, kas liko iš jo dažnų pralaimėjimų ir retų pergalių.

Kai 1912-aisiais Poetas parodė Michailui Ivanovičiui savo pjesės metmenis, tasai griežtai ją sukritikavo būtent dėl prisirišimo prie laiko. Galbūt Poetas 1919-ųjų pradžioje tiesiog išsigando, kad, remdamasis estetiniais Michailo Ivanovičiaus kriterijais, jis visiškai išbrokuos pats save. Kitaip tariant, išsigando savo autonekrologo. Dabar, nusprendęs išleisti „Likimo Giesmę" ir laikinai arba visam laikui pamiršti „Rožę ir Kryžių", jis tikėjosi sulaikyti savo kritimą į bedugnį šulinį – ko?, tarkim, grynojo meno arba... gyvenimo Petrograde. 1919-ųjų Petrogradas savo gyventojų nenuteikdavo gausiai vartoti metaforas, nors jų vartojimas vienus žmones guodė, o kitiems padėdavo pakeisti refleksiją. Kai 1918-ųjų sausio pradžioje sužvėrėję jūreiviai kalėjimo ligoninėje nužudė Šingariovą ir Kokoškiną, Poetui turbūt dar galėjo atrodyti, jog tai – „kitas reikalas" (jis juk – ne miesčionis!). Tačiau 1919-ųjų sausį jis pats „krito į šulinį", ir 1913 metai, jo praleisti su Michailu Ivanovičium, dabar atrodė kaip pirmasis slidus laiptelis žemyn... Keista buvo toji draugystė.

1912-aisiais taip neatrodė. Ir apskritai, „laiptelis" – ne tik nuvalkiota nuopuolio metafora, bet ir visiškai klaidingas įvaizdis: juk puolama iškart. Tik ne iš karto tai suvokiama. Šiuo atveju „laiptelis" – visai pateisinama savo nuopuolio suvokimo laipsniškumo metafora. O gal netikėtai užsiplieskusi Poeto meilė Michailui Ivanovičiui buvo paskutinioji kliūtis – o ne pirmasis laiptelis – į vieno jų savęs nepažinimą, o kito – neviltį? Tačiau jie skyrėsi vienu labai svarbiu dalyku: nė vienas Poeto žingsnis, kaip ir nė vienas jo garsiųjų amžininkų – Kafkos ir Rilkės – žingsnis, neliko

nepažymėtas laiškuose, dienoraščiuose ir kitokiuose užrašuose. O Michailas Ivanovičius nerašė.

Jeigu Savivokos Romano herojus yra veikėjas, tai ir stebėdamas jis veikia („jis stebėjo degdamas“, kaip vėliau apie jį pasakė Jelbanovskis). Būtent šis „degimas“ sukeldavo veiklos, beveik visuomet sėkmingos, iliuziją. Sėkmingos todėl, kad jis taip aiškiai žinojo ką darąs, jog pats šis žinojimas jau buvo veikimas. Būtent dėl to, kai jo žinojimas pasiduodavo jausmo spaudimui, likdavo tik nuoga klaida. Tokiam žmogui rašymas būtų visiškai nereikalingas veiksmas, iš anksto pasmerktas nesėkmei. Rašė kiti – Poetas ir jo draugai. Tačiau jie nerašė Savivokos Romano.

Europietiško Savivokos Romano (kitokio dar nebuvo; tai – geografiškai itin siauras žanras) schema labai paprasta. Jo herojus todėl ir herojus, kad pats romano nerašo. O jei ir rašo, tai neparašys. Jeigu parašys, tai neišleis. O jei ir išleis, tai visas tiražas sudegs arba peršlaps potvynio metu, arba dar kas nors panašaus jam nutiks. Romano rašymas yra tas būties, ne psichologijos, požymis, kuris skiria Herojų ir Autorių. Autorius todėl ir autorius, jog negali rašyti pats, kol ne jis, o kitas, t. y. Savivokos Romano herojus, „nepradės“ šito daryti (bet ne atvirkščiai – čia, kaip ir antrininko atveju, nėra simetrijos!).

Michailas Ivanovičius pats buvo savo neparašyto romano herojus. Ar tik ne iš čia kilo – kaip poetinė gyvenimo metonimija[69] – jo netikėtas sprendimas įsteigti naują – „visiškai naują“ – leidyklą? Ir ar tik ne iš čia jis pasisėmė savąją meno idėją – ne „grynojo“, ne „meno menui“, o vien tikro, ne kitokio, meno? Bet, šiaip ar taip, 1912 metais įvyksta jo pirmasis susitikimas su Poetu, ir prasideda jų meilė.

69. Metonimija – stilistinė figūra: žodžio ar sąvokos pakeitimas kitu žodžiu, turinčiu priežastinį ryšį su pirmuoju kaip dalis su visuma.

Visa tai kol kas – ne apie vardus. Vardas įsitraukia į žaidimą tik tada, kai žaidžiantysis žino, kad pralošė, arba nusprendžia, jog žaidimas beprasmiškas[70]. Jis išeina ir – įvardija save. O šiaip, jei tu pasilieki su jais, su mumis, su savais, kam gi reikalingas vardas? Buki, nevykę amžiaus pradžios žaidėjai, ugnimi, švinu ir dujomis išžudę vos ne trečdalį Europos gyventojų ir patys išžudyti vos ne iki paskutinio žmogaus... Ar tik ne todėl jie taip mėgo pseudonimus, partines pravardes ir vardų keitimą, kad jų galas buvo iš anksto sužymėtas numeriais vietoj vardų kortelėse, susimaišiusiose su kaulų lūženomis šiukšlėse ir pelenuose? Bet blogiausia dalia buvo tų nedaugelio išgyvenusių žaidėjų, kurie, neįtardami, jog žaidimas seniai baigtas ir seniai pradėtas kitas, bevardžiai plūkėsi jiems svetimuose dešimtmečiuose. Vaiduokliai, įlindę į pulkininkų ir generolų mundurus seniai sutriuškintų ar niekada neegzistavusių armijų! Dar vėliau, kai neįsivaizduojama jėga suspausta istorijos spyruoklė atsitiesė ir nusviedė juos į mirtį – kaip garbingus pensininkus, karo nusikaltėlius ar net Nobelio premijos laureatus, – jų išblukę, supainioti vardai lyg gairelės išplaukė į drumsto užmiršties vandens paviršių, nieko neįspėdami, nieko neprimindami.

Michailas Ivanovičius gimė su vardu, absoliučiai neatšaukiamu ir nepakeičiamu – tai lėmė unikalios jo gimimo aplinkybės. Vieninteliam sūnui iš trečiosios garsių turtuolių-grynuolių kartos, dar vaikystėje netekusiam tėvo, liko tik viena – rinktis, iš ko nori, ir daryti, ką tik nori. Tačiau be jo turto buvo ir tai, kas bet kokio pasirinkimo ir bet kokio žaidimo atveju likdavo kaip visam laikui atidėtas

70. Pažodžiui – „žaidimas nevertas žvakių".

pagrindinis kapitalas: šeima, padėtis, šalis. Žaidimų buvo irgi trys: paprasta ruletė, rečiau – vinto ar pokerio lošimas, meilė ir politika. Pastarojoje – viskas daug neapibrėžčiau nei dviejuose pirmuosiuose, tad vargiai atsipirksi metafora, bet pažiūrėsime – laiko dar turime. Bet ar jis pats laiko turėjo tiek jau daug? Dvidešimtas amžius skubino skatindamas išdavystę. Ar tik ne tuomet šis jaunuolis pasižadėjo vykdyti tris priesakus? Pirmasis – aistrą lošimui atremti itin kruopščiu reikalų tvarkymu. Antrasis – moters geidimą keisti ištikimybe menui. Trečiasis – taurinti politinę sumaištį laikantis riteriškų nekaltumo ir garbės idealų. Ar išgelbėjo jį nuo nuopuolio ši apversta Briusovo formulė? O ar ji, neapversta, išgelbėjo nuo nuopuolio patį Briusovą? Deja, kaip Valerijaus Pavlovičiaus[71] priesakai, net vykdomi, jaunam poetui niekaip negalėjo užtikrinti poezijos kokybės, taip ir Michailo Ivanovičiaus priesakai sau negalėjo nė kiek garantuoti jam ramybės ar bent valios...

Skirtingai nei Poetas, jis retai nusivildavo. Jo susižavėjimas gyvenimu truko labai neilgai. Jo vardas negriaudėjo kaip Poeto vardas „lengvame nakties kanopų kaukšėjime“, o brakšėjo, kaip neobliuota lenta, braukiama per švarplėtas svirno grindis. [Kai 1931 m. per priėmimą pas Monako kunigaikštį Michailas Ivanovičius pristatė vieną bičiulį amerikietį savo gražuolei seseriai, tasai, manydamas, kad jos pavardė mergautinė, pasiskundė, jog sunku šią pavardę ištarti, o kaip ją teisingai užrašyti – apskritai neįsivaizduojama. Michailas Ivanovičius jam atsakė: „Drauge mano, pamirškite teisingą rašybą (spelling), o tarimas labai paprastas – kunigaikštienė Leichtenberg.“]

71. Autorius supainiojo Briusovo tėvavardį. Tikrasis – Jakovlevičius.

Taip aš pristatau Poetą. Vardu. Bet aš tiesiog nemėgstu viso šito – Poeto, Poeto žmonos, Poeto draugų, Poeto priešų, Poeto laiko. Tačiau apsieiti be Poeto absoliučiai neįmanoma, taigi, kaskart apie jį rašant, man tenka kiaurai pereiti savo susvetimėjimo sieną. Michailas Ivanovičius mylėjo Poetą. O jaunystėje labai mylėjo. Visai nustojo mylėti tokiomis jam ir Poetui (kaip ir daugeliui kitų) išskirtinėmis aplinkybėmis, jog vargu ar tai galėjo kaip nors paveikti jų gyvenimus. O mirtį? Ar kuris iš jų mirdamas ištarė kito vardą?

Kol kas, 1912-aisiais, jie beveik neišskiriami. Juos atplėšdavo vienas nuo kito tik skubios dalykinės kelionės ir vieno peršalimai, kito – danties skausmas (Heinės „danties skausmo širdyje" aliuzija arba nesuvoktas jų abiejų „fiziologinių" metaforų paralelizmas?). Kai nesimatė, jie ilgai kalbėdavosi telefonu ir apsikeisdavo telegramomis. O šiaip Michailas Ivanovičius nepailstamai vežiojo Poetą, vieną arba su Remizovu[72], „į salas", „į Strielką[73]", jie drauge eidavo klausytis operų, į Stanislavskio spektaklius. Taip pat – ir tai buvo ypač nedėkingas užsiėmimas – bandydavo susitikti su Glazunovu[74] dėl Poeto būsimojo baleto (ar operos, ar dar ko) „Rožė ir Kryžius" pastatymo. Gal būtent todėl, kad jiems nepavyko pasiekti Glazunovo, su kuriuo susitikti buvo daug sunkiau nei su rūmų ministru ar Švenčiausiojo Sinodo oberprokuroru, libretas (dabar jau tikrai – operos)

72. Aleksejus Michailovičius Remizovas (Алексей Михайлович Ремизов, 1877–1957) – rašytojas, dailininkas, kaligrafas.
73. „Стрелка" – Sankt Peterburgo Vasiljevo salos gražiausia dalis, pasižyminti miesto architektūros ir Nevos kraštovaizdžio derme.
74. Aleksandras Konstantinovičius Glazunovas (Александр Константинович Глазунов, 1865–1936) – kompozitorius, dirigentas, vienas žymiausių rusų simfonistų.

virto pjese, apie kurią kalbėti buvo būtina. Tiksliau, ją aptarinėdami, jie kalbėjo ir apie kitus dalykus, pavyzdžiui, apie save. Dar tiksliau – apie nuopuolį ir pralaimėjimą. Pastarasis, šiaip ar taip, jau buvo „klaristiškai"[75] suformuluotas Michailo Ivanovičiaus.

Poetas bijojo nuopuolio grėsmės ir miglotai užkalbėdavo ateitį, pranašaudamas džiugius trečiojo dešimtmečio kataklizmus (na jau!). Michailas Ivanovičius žinojo (jau tada – negi ne fantastiška!), jog esmė visų pirma yra pralaimėjimas, o ne ateities grėsmės ir pažadai. Kad daug geriau, netgi skundžiantis ir išliejant širdį, atminti pralaimėjimą, kaip pirmapradę savo asmeninės egzistencijos sąlygą. Ir kad nuopuolis yra tavo reakcija (galima, o ne būtina) į neištveriamą pralaimėjimo baimę. Simbolistiniu savo užsitęsusios jaunystės renesanso metu Poetas taip padidino savo statymus, jog ne tik draugai (o šiems visada geriau matyti), bet ir jis pats suprato, kad nuopuolis – jau faktas. Jo dievinama žmona turėjo nenoromis tapti kekše, o buvo ji tiesiog dama, alsiai vaidinanti savo vaidmenį neatnaujintame spektaklyje. Poetiškai pakrikam Poeto – žmogaus, savo charakteriu visai neišsiblaškiusio, veikiau, kruopštuolio ir pedanto – gyvenimui buvo lemta tapti nesibaigiančia palaida puota su dažnais pasinėrimais į sunkią girtuoklystę. O Michailas Ivanovičius savo asmeniniame gyvenime (ar ne tik jame – ypatingas klausimas) nieko neišgalvodavo nei apie save, nei, apsaugok Viešpatie, apie artimuosius. Apsigimęs finansininkas ir beveik profesionalus lošėjas, jis ne-

75. Klarizmas – viena iš rusų poezijos tėkmių, kuriai atstovavo nedidelė poetų grupė, vadovaujama Michailo Kuzmino. Šis 1910 m. paskelbė principą: atsisakyti simbolizmo ir grįžti į žemišką tikrovę, į „puikų aiškumą" (*claris* – lot. „aiškus"; iš šio žodžio ir kilęs klarizmo pavadinimas).

buvo linkęs nei per daug didinti savo statymų, nei suteikti simbolinės prasmės savo išlošimams ar pralošimams. Jo asmeninė situacija, „atvirkščiai simetriška" Poeto situacijai, nebuvo jo paties išgalvota. Tiesiog taip nutiko.

Kanų kazino jis tą prakeiktą 1909 kovo 8-osios vakarą lošė su savo pusbroliu Andrejum Rogastovu. Salės dalyje, kurią nuo lošėjų skyrė kubiliukai su palmėmis ir gėlių vazonais, poromis ir atskirai vaikščiojo gražios jaunos moterys („Prancūzijoje brangiausių prostitučių oranžerija", – tvirtino man Ivanas, perpasakodamas šią tėvo jam porintą istoriją). Moteris, stovėjusi priešais jų stalą, buvo akinamai graži. Jai nereikėjo poros. „Niekuomet čia jos anksčiau nemačiau, – tarė Rogastovas, – ji į tave žiūri. Sulošiam – kas pirmas išloš, su tuo šiandien ji ir bus. Sutinki, Mišenka?" Išlošė Michailas Ivanovičius. Šios labiau tipiškos savo pradžia nei pabaiga istorijos tęsinį galima įžvelgti jo užuominose ir atsargiuose prisipažinimuose Poetui. (Ivanas manė, jog tasai išlošimas atsiėjo tėvui pernelyg brangiai – pralošti būtų buvę daug naudingiau.) Pjeretė jam 1912-aisiais pagimdė dukterį Anetę, o po penkerių metų – sūnų Pjerą.

Bet juk visa tai niekai! Šis skyrius negali taip tęstis. Nė vieno įdomaus pokalbio. Tiesiog – gerai dokumentuoti paistalai. Tačiau reikėtų pažymėti, jog kitokio Michailo Ivanovičiaus, tai yra be šių niekų, mes niekada ir nepažinojome – nei Maskvoje, nei Peterburge.

Kol kas jis važinėja į Kanus, užsuka į Londoną, Kristianiją[76] ir Maskvą, kurioje vis labiau žavisi naujausia Stanislavskio idėja – apie aktorių, kuriam pateikiama pjesės siužeto pagrindinė linija, schema, ašis, o žodžius ir gestus

76. Kristianija (daniškai – Fristaden Christiania) – Kopenhagos rajonas, Amo saloje įsikūręs miestelis.

jis randa pats. Michailas Ivanovičius netgi buvo bemaž nusprendęs stoti į Stanislavskio studiją ir drauge kvietė Poetą. Peterburge jis „liūdnas ir susisielojęs, – rašo Poetas motinai, – tai jį puošia, kaip įprasta manyti krikščioniškame pasaulyje, kuriame štai jau 1912 metų žmones dažniausiai puošia nemalonumai." Poetas pats liūdnas ir susisielojęs: liepos mėnesį paskendo Sapunovas[77].

Lemiamo jų pokalbio pabaigoje Michailas Ivanovičius pasakė: „Aš nesuprantu žmonių, kurie po „Tristano"[78] įsimyli."

Poetas, anot jo paties posakio, „ginčydamasis nesiginčijo". Ginčijosi todėl, kad „...kažkada žinojo kai ką daugiau nei menas – tai yra ne begalybę nežinia apie ką, anapus visko, o pabaigą; ne žūtį, o išsigelbėjimo pilnatvę." Nesiginčijo, nes tai, ką žinojo, prarado. Todėl, kad patyrė nuopuolį. Dabar gyvena „...kaip menininkas... ne tuo, kas pripildo gyvenimą, o tuo, kas jį padaro juodą, baisų, tuo, kas man yra neviltis ir siaubas, o kitiems – džiaugsmas..."

Poetas netikėjo savo nuopuolio pirmapradiškumu; žinojo ir... prarado. Buvo duota, o paskui atimta. Galbūt šiuo atveju nebuvo parodyta atlaidumo. Jis ir neprašo atlaidumo. Jį kankina ne Šviesaus Žinojimo praradimas, o jo „naujasis" „juodas žinojimas" („...anapus meno begalybės – juoda bedugnė").

O Michailą Ivanovičių kankina jo nežinojimas. Jis niekada nežinojo („Nežinojimo Siena"). Nors ištikimas vienam menui, jis neišmano ir meno (Poetas išmano). Lieka

77. Nikolajus Nikolajevičius Sapunovas (Сапунов Николай Николаевич, 1880–1912) – tapytojas, teatro dailininkas.

78. Turima omenyje Richardo Vagnerio opera „Tristanas ir Izolda", kurios siužeto esmė – tragiška meilė.

kaip mėgėjas su viena tiesa apie vieną meną. O gyvenimą? Skirtingai nei Poetas, jis niekuomet nepripažintų, kad gyvenimas nepalieka jam pasirinkimo. Jei gali įsimylėti po „Tristano", tai teteisia tave Dievas. Tačiau jis pats matė „Tristaną" dešimtis kartų – ne tik Peterburge 1906-aisiais, kai premjerai dirigavo Mokytojas ir pirmąsyk susitiko Kuzminas ir Sapunovas. „Tristanas" Michailui Ivanovičiui, kaip ir Kuzminui, buvo kūniškos meilės moteriai ir dangiškos meilės varžybų aikštelė, kova, visada paskutinė. Apsivalymo ritualas. „Tristanas" – tai tavyje liepsnojančios ugnies patikrinimas priešiška vandens stichijos jėga. Žodžiu, arba tu „pramušęs ledą" išeisi „sausas iš vandens" (kaip Kuzmino upėtakis[79]), arba tave užlies nedoro geismo banga. Dar dvidešimt metų laukusi savo poetinio įsikūnijimo Kuzmino metafora pasirodė esanti tik dalinė metafora: susipažinęs su Kuzminu per „Tristano" premjerą, Nikolajus Sapunovas vėliau paskendo, plaukiodamas valtimi su įsimylėta moterimi ir jį įsimylėjusiu Kuzminu. Tai buvo Kuzmino, išdrįsusio vienos lyties žmonių meilę sutapatinti su dangiškąja meile, pralaimėjimas.

Tačiau Kuzminas buvo visiškai savarankiškas ir jam nereikėjo antgamtinių jėgų pagalbos. Pralaimėjimas jam nebuvo problema. Jis mirė[80] kaip nugalėtojas, nors ir kaip absurdiškai tai skamba. Nei Poetas, nei Michailas Ivanovičius nebuvo dvasiškai savarankiški. Kai susitikdavo, jie dalijosi pralaimėjimo patirtimi. Bet Poetui jis atėjo po besparnės pergalės, o Michailas Ivanovičius jį nešiojosi savyje kartu

79. Netiesiogiai minimas Michailo Kuzmino eilėraščių rinkinys „Upėtakis pramuša ledą" (1929).
80. Autorius turi omeny Kuzmino mirtį 1936 m., o ne tai, kad jis drauge su Sapunovu paskendo 1912 m.

su nesuskaičiuojamais turtais, svajone apie meną ir neįveikiamu jausmingumu. Skirtingai nei Sapunovas, jis buvo – ir astrologiškai, ir alchemiškai – vandens stichijos žmogus. Ištisas valandas plaukiodavo ant nugaros, iš burnos neišleisdamas cigaretės.

Dabar, kalbėdamas su Poetu, Michailas Ivanovičius nori sukonkretinti savo nuostatas. Tai antroji jų meilės raidos fazė (pirmoji – atsiskleisti, tai yra pašalinti ribą, sieną tarp savęs ir kito). Kai suartėjimas pasiekė frazes „mano brangusis" ir „karštai Jus bučiuoju" (telegramose iš Kanų, Paryžiaus ir Londono), atėjo metas paaiškinti Poetui atsiribojimą nuo daug to, kuo Poetas gyveno ir kas jis tam tikra prasme buvo.

Turėdamas savo dvidešimt penkis socialinius, komercinius, estetinius ir kitokius veidus, Michailas Ivanovičius buvo daug mažiau intravertiškas ir uždaras nei Poetas. Tiesa, jis, kaip ir Poetas, atsibusdamas peršalęs, sergąs tymais, gripu ar sveikas, baisiai bijojo išaušusios dienos. Tačiau, išgėręs pirmąjį puodelį kavos ir pabučiavęs seseris (ir motiną, jei būdavo Kanuose), jis lengvu žingsniu eidavo per šiandienos parketus ir kilimus, viršum jo sklandant svajonei apie lengvumą. O Poetui buvo svetimas ir lengvumas, ir svajonė apie jį. Jis nieko nebučiuodavo su meile. Mylėjo visada – sunkiai, kaip sunkiai ir gėrė. Sunkiai atskleisdavo savo sielą kitiems, net artimiausiems žmonėms, ir tai tik norėdamas išsivaduoti, o ne susikonkretinti. Michailo Ivanovičiaus konkretumas buvo atlygis už lengvumą.

Jis kalba Poetui apie meilę seserims, motinai ir apie aistrą (neminėdamas vardo), pavertusią jo gyvenimą vienu dideliu nemalonumu. Apie kitus nepataisomus nemalonumus (taip pat be vardų ir aplinkybių). Dabar, toliau gyven-

damas, jis ir „užveria kai kurias dureles, kad niekuomet jų neatvertų; jei atveri, lieka tik viena – nusigerti. Neatvėrimo priemonė viena: gyvenime nepalikti laisvų minučių, visą jį užimti savais ir svetimais reikalais." Poetas pradeda suprasti, jog Michailo Ivanovičiaus ką tik įsteigta leidykla yra ne jo „kūdikis", o vienas iš jo „svetimų" reikalų. Jiems, Poetui ir jam, reikia atitrūkti nuo „savų", nuo „savo", nuo „visko apie save", nuo amžinai kylančios pabundant pirmosios minties.

Michailas Ivanovičius aplink save apibrėžė „magišką svetimumo ratą": Briusovas – ne poetas; Balmonto[81] nežino; Andrejaus Belo[82] akys laksto (nors „Balandis" jam labai patiko); rusai (žydai taip pat) neturi savigarbos; viskas, kaip ir poezija, – vien beribis egoizmas ir noras pasirodyti. Ir dar – chroniška didybės manija. Nuolatinis tapatinimasis su didžiu tikslu, didžia idėja arba, blogiausia, su didžia kančia. Rusas nesugeba suprasti, jog kančia, didi ar bet kokia, paprasčiausiai yra einamųjų išlaidų padengimas. Dėl skolų nesiskundžiama – jos apmokamos. Įskaitant ir neapmokėtas: tuomet miršti likdamas skolingas (jis būgštavo, kad jam taip nenutiktų). Todėl labai koktu skaityti, pavyzdžiui, Leonidą Andrejevą[83]. „Valkataujantis šuo"[84] jam keldavo tokį pat pasibjaurėjimą, kaip viešnamiai šiuolaikinėje rusų literatūroje. Pats viešnamis nėra nei blogas, nei geras, bet

81. Konstantinas Dmitrijevičius Balmontas (Константин Дмитриевич Бальмонт, 1867–1942) – garsus poetas simbolistas, 1920 m. emigravęs iš Rusijos.
82. Andrejus Belas (Андрей Белый, 1880–1934) – rašytojas, poetas.
83. Leonidas Nikolajevičius Andrejevas (Леонид Николаевич Андреев, 1871–1919) – garsus rašytojas, rusų literatūros „Sidabro amžiaus" atstovas.
84. Andrejevo apsakymas „Valkataujantis šuo Kandžiotojas" (*Бродячая собака Кусака*).

nereikia jo kergti su menu (su šia jo nuomone sutiko net Poetas).

Tačiau baisiausia – „šių žmonių“ religija. Nuolat kartodamas „aš nereligingas“, Michailas Ivanovičius grynino „neutralų ruožą“ tarp savęs ir jų, netgi Poeto. Kaip masoniškai racionalus žmogus, jis labiau mėgo Kuzmino imoralizmą[85] nei miglotas simbolistų religines potekstes (neva, jose per daug visuotinės nuodėmės užuominų) ir vulgarią amžiaus pradžios dievoraišką[86]: tikrajam menui svetima kita religija („religija jame miega“, – pastebi Poetas).

Keistas buvo jų apsikeitimas nuomonėmis. Poetas skundžiasi: „Rožė ir Kryžius“ beveik baigtas, o koks bus Bertrano likimas, jis nežino. Ir apskritai, sunku susigaudyti pjesės „painiame simbolizme“. Michailas Ivanovičius geria su Poetu arbatą (drauge jie, rodos, negerdavo nieko kita) ir pasakoja apie savuosius „Rožę ir Kryžių“ – dvasios simbolius, ne „supainiotus dėl grožio“ (tai yra meno), o sujungtus riterio širdyje į vieną visumą, kaip sujungti laimė-nelaimė-džiaugsmas-kančia Kajetono širdyje. Sapunovas dvasios ugnimi nesudegino aistros moteriai, ir jo ugnį užgesino stichijos banga. Poetas ir negalėjo žinoti Bertrano „galo“, nes nenorėjo žinoti savo mirties. Kajetonas, sausas ir lengvas, dainuoja savo dainą ir išeina, o ne miršta. Pasirinktini vaidmenys Poeto kūrinyje – Michailo Ivanovičiaus įtaka. Poetas pasirinko Bertraną ir mirė, o Michailas Ivanovičius išėjo. Jam buvo sunku tarp Poeto „savųjų“, sudariusių tarsi atskirą ordiną. Jis nenorėjo jokių „tarsi“, įžvelgė jų polin-

85. Imoralizmas – visuotinių dorovės normų nepripažinimas.
86. Богостроительство – kai kurių rusų inteligentų socialistų propaguota literatūrinė-filosofinė tėkmė (po 1905 m. revoliucijos kilusios reakcijos laikotarpiu), bandžiusi suderinti marksizmą su religija.

kį viską supainioti („vėlgi visuotinės nuodėmės mėgėjai“), matė salstelėjusį nekonkretumą, kuris buvo masalas jų meniui ir religijai. Jis turėjo savo ordiną, o ne „tarsi“ ordiną. Jo draugai buvo tik asmeniniai, o ne iš kokio nors rato ar bendruomenės. Jį pykino rusų inteligentų idėja, jog „asmeninis“ ir „visuomeninis“ visada yra miglotai susipynę, ir jis manė, kad Poetui nedera būti vienu iš „jų“.

Nuobodu. Na, iš tikrųjų, kiek galima kalbėti apie tai, kas ir taip šnekėta peršnekėtaper. Betgi ir įdomu. Tai vienas iš variantų tos amžiaus pradžios filosofijos, kuri, kaip reakcija (teigiama ar neigiama – nesvarbu) gyvena manyje ir dabar, besibaigdama. Bet vis dėlto, kodėl viskas klostosi taip nuobodžiai? Todėl, kad man gaila jo – Poeto. Kažkaip jam visąlaik nesisekdavo. Na, štai kad ir toks atvejis. Eina jis iš „Strielkos“ namo. Šalta. Vežikų nėra. Jis net svirduliuoja. Priešais jo link eina merguželė. Na, gerai. Jis jai sako: „Panele, jūs neužimta?“, o ji: „Viešpatie, negi jūs manęs neatpažįstate?“ „Kaipgi, – sako jis, – man jus atpažinti, kai jūsų buvo tiek daug?“ O ji prikando lūpą, nusigręžė ir nuėjo sau. Arba dar. Sykį eina jis prie Operos teatro po spektaklio pasitikti dainininkės, su kuria buvo užmezgęs romaną. Palaukė. Ji išėjo. „Jūs, – sako, – taip nuostabiai šiandien dainavote, kaip niekada.“ O ji jam: „Kurgi eisime?“ Jis: „Pas mane negalima. Žmona namie, ir motina vakar grįžo iš vasarnamio. Ar negalima pas jus?“ „Kur jau ten. Juk mano vyras buvo operoje, ir dabar turbūt jau spėjo iki namų nukakti.“

Sudėtingas buvo Poeto šeiminis gyvenimas. Sunkus. Na, ir Michailo Ivanovičiaus nebuvo saldus. Važiuoja jis sykį iš Berlyno miegamajame vagone. Labai pavargo ir, žinoma, naiviai tikisi tiesiog atsigulti pamiegoti. Bet štai į kupė įeina – kas? Aišku, Belas. Ir sako: „Koks laimingas

sutapimas. Jūs ir aš – dviejų mistinių jėgų poliai. Kokių – pats žinote. Tai jau tikrai karma. Beje, o kaip su mano knygele? Juk puiku, tiesa? Ne, aš – ne apie piniginę pusę, bet visgi, ar žinote... Na, ne, dabar mums su jumis ne apie tai reikia kalbėti, o apie svarbiausią dalyką. Vienintelį. Nematomą akimis." O jo akys visai jau merkiasi ir tikrai nenori nieko matyti. Rytoj rytą jam audiencija ir iškart pasitarimas Imperatoriaus Teatrų Direkcijoje. O jūs sakote – milijonierius. Milijonieriams irgi ne viskas gerai klostosi.

Bet grįžkime prie Michailo Ivanovičiaus. Nuo Pjeretės atsirišti neįmanoma, ir jis nuolat važinėja į Kanus. Užtat Stanislavskį jis visai nustojo mylėti ir nebevažinėja į Maskvą, į spektaklius Meno teatre. Jo mintyse ir jausmuose, susijusiuose su Poetu, kaupiasi vis daugiau „ne". Kuo aukščiau kopi, tuo mažiau variantų. Kaip „Rožėje ir Kryžiuje" – tik du: Bertranas ir Kajetonas. Baigdamas rašyti pjesę, Poetas supranta, kad Bertranas šiek tiek vulgarus, bet jis juk ir turi toks būti. Michailas Ivanovičius suvokia, kad jo istorija su Pjerete – vulgarus vodevilis, kurį jam, rafinuotam melomanui ir Vagnerio gerbėjui, teks žiūrėti iki galo, mokant visą kainą už angažementą ir dalijant cariškus arbatpinigius bilietų pardavėjams. Bet ir šiuo atveju jo ir Poeto nuomonės skiriasi; jeigu jau taip nutiko, tai – tavo. Poetas pats pasirinko Bertraną (ir revoliuciją – užbėgdamas jai už akių). O Michailas Ivanovičius pasirinko Kajetoną (ir Pjeretę, žvelgdamas atgal). Poetas užmokėjo kur kas daugiau, ir jau nieko nepakeisi.

Michailas Ivanovičius sako Poetui: „Aš esu visiškai asmeniškas žmogus. Į mano reikalus įvelta daugybė žmonių. Atsakau tik už artimiausius, na, ir už save, kiek galiu. Jūs bijote bausmės ir šaukiatės ją ant savo galvų. Bet, teteisia

jus Dievas, šaukitės, jei norite, bet tik ant savo galvos. Tačiau, žinokite: net jeigu tai jūsų asmeninis reikalas, kažkaip nepatogu. Bet kokiam reikalui reikia pagalbos. Bent jau gailestį keliančios aukos. O jūs iškart pradedate nuo išperkamosios."

Michailas Ivanovičius blogį suvokė kaip pirmapradį, visada jam iš paskos slenkantį į dabartį. Eschatologija[87] ir kosminis savęs jutimas jam buvo visiškai svetimi. Jis buvo savojo mikrokosmo žmogus.

Poetui vis mažiau patinka jo pjesė („kalba medinė, koktu"), ir vis labiau – Andrejaus Belo „Peterburgas" („Yra tokių vietų... kad viskas pasikeičia... netgi tai, kas nevykę, knygoje prieš ir po jų..."). Jis įkalbinėja Michailą Ivanovičių išspausdinti romaną. Tas trūkčioja pečiais – ar ne per daug „paslėptų prasmių"? Visą laiką tenka „atskirti idėjas nuo daiktų", Belas tarsi gėdijasi aiškumo.

Michailas Ivanovičius verčia Poetą papildyti ir perrašinėti pjesę. Keistas būdas praleisti laiką, kankinantis vieną ir šiek tiek smaginantis kitą. Poetas nuliūdintas ir skundžiasi: „Viską, ką man kalba visi savieji, aš persakau Michailui Ivanovičiui... paskui man tai sugrįžta nuo jo... mano mintimis ir žodžiais." 1913-ųjų vasario pabaigoje Poetas jam pasakoja apie antrojo tūkstantmečio prieš Kr. Kretos kultūrą[88] ir reziumuoja: „Ten buvo viskas teisinga, išskyrus svarbiausią dalyką." Michailas Ivanovičius suglumsta. Negi žvelgdami į ją, kaip į kažkam sukurtą, iš kur mes galime žinoti? Poetas galop sutinka: svarbiausias klausimas – „kam". Liaudžiai, masėms (vulgus) šito nežinojimas ir yra meno

87. Eschatologija – žmogaus, žmonijos ir pasaulio likimo mistinė teorija.
88. Kretos-Mikėnų kultūra – bendras bronzos amžiaus (3000–1000 m. prieš Kr.) civilizacijų Egėjo jūros salose pavadinimas.

žmonių paklydimas bei tragedija. Michailas Ivanovičius, kaip visada, patraukia pečiais – kokia gi čia tragedija.

Taip kalbasi du jauni žmonės. Kiekvienas menas turi du veidus. Vienas žvelgia vidun, kitas – išorėn. Apie Kretos kultūrą mes žinome tik tai, kas nukreipta išorėn, bet vargu, ar ir tiek. Tai, kas sava, mes galime matyti ir iš vidaus, – kol matoma. Michailas Ivanovičius nori, kad „Rožėje ir Kryžiuje" viskas būtų baisu – „XIV amžiaus tikrovė pralenkdavo vaizduotę", o XX amžiaus menas pralenkia tikrovę. Didūs artistai – tu žiūri jiems į akis, o jose atsispindi... kitas. Toks ir Diagilevas, kuris vaikšto „ne vienas", tokie ir... „iš liaudies masės" – Šaliapinas[89] ir Aleksejus Maksimovičius[90]. Ir čia pat šalia du gryni genijai – Nižinskis[91] ir Stravinskis[92]. Taip, Diagilevas „viską sutvarkys" kaip reikia. Amžiaus pradžios pasaulis dovanojo erdvės perteklių, „primenantį Diagilevą" ir „primenantį Gorkį". Poetas regėjo jų stiprybę. O Michailas Ivanovičius nieko jiems nejautė – tik pasibodėjimą. Poetas skundėsi, kad su Belu juos „išskyrė gyvenimas". Dar metai dveji ir (kario?) gyvenimas išskirs jį ir su Michailu Ivanovičium.

Kol kas Michailas Ivanovičius blaškosi tarp Kanų ir Peterburgo. Bijo Pjeretės ir gyvena su ja. Poetas nebijo žmonos, su kuria negyvena, nerimauja dėl knygų (savo ir draugų)

89. Fiodoras Ivanovičius Šaliapinas (Фёдор Иванович Шаляпин, 1873–1938) – vienas garsiausių rusų operos dainininkų, bosas.
90. Aleksejus Maksimovičius Peškovas, slapyvardis – Maksimas Gorkis (Максим Горький, tikr. – Алексей Максимович Пешков, 1868–1936) – rašytojas, literatūros kritikas, publicistas.
91. Vaclovas Fomičius Nižinskis (Вацлав Фомич Нижинский, 1889–1950) – baleto artistas, baletmeisteris.
92. Igoris Fiodorovičius Stravinskis (Игорь Фёдорович Стравинский, 1882–1971) – rusų kompozitorius, daugelio laikomas vienu muzikai įtakingiausiu XX a. kompozitorių.

išleidimo ir svajoja apie amžiną „dviejų tikrų menininkų“ sąjungą, nepastebėdamas prasidėjusio nutolimo.

Michailą Ivanovičių vis sunkiau užtikti namie. Michailas Ivanovičius dievina „Nepažįstamąją“[93], bet šito nepakanka. Tai kur ir kokia problema? – paklaustume mes iš XX amžiaus pabaigos. Dabar aišku: problema buvo ne „poetas ir minia“, ne „herojus ir masė“, dargi ne „aš ir jūs“, o visai paprasta ir šiurkšti – „aš ir mes“. Poetas bijojo likti be „mes“. Iš pradžių Michailui Ivanovičiui atrodė, kad Poetas tik kvailioja. Bet 1914-ųjų pavasarį, po ilgo pasivaikščiojimo su Poetu (galbūt paskutinio) Anglų krantine[94] jis pajuto, kad tasai nenori būti vienišas riteris ir kad blogai parašyta (na ir kas?) „Rožė ir Kryžius“ netaps ordino pradžiamoksliu. Ordinas – tai ne kompanija („Boria, Ženia ir aš“), o vienodai pasmerktųjų ir vienodai pasirengusiųjų pralaimėti sąjunga.

Pjeretė nėščia, o sostinėje – intriga prieš Michailo Ivanovičiaus paskyrimą Imperatoriaus Teatrų operos ir baleto trupių vadovu. Tačiau liepos 25-ąją jis jau važiuoja į Kijevą kaip Pietų Armijos Raudonojo Kryžiaus įgaliotinis. Prieš mėnesį Poetas užsirašo: „Man su juo vis sunkiau ir sunkiau.“ Michailas Ivanovičius prieš išvažiuodamas sako Jelbanovskiui – jie vaikščiojo Jūros gatve (Peterburge), – kad Rusija neliks tokia, kokia yra – na, tiesiog ne toks jos likimas. Tvirtina, kad Vokietiją būtina nugalėti, kad netaptum ja, „blogiau už tai nieko negali nutikti“. „Nejaugi negali?“ – nuoširdžiai paklausė Igoris, išgyvenantis tuo metu romano su vokiete, Šveicarijos konsulo dukterimi, patį įkarštį. Ir apskritai, būdamas šiek tiek skeptiško būdo, jis įtarė, kad Rusijai gali nutikti kai kas ir blogiau.

93. „Незнакомка“ – A. Bloko poezijos knyga.
94. Английская набережная – gatvė Sankt Peterburge prie Nevos upės.

Poeto žmona, kaip medicinos sesuo, irgi važiuoja į Pietų armiją. Poetas lieka mieste, kurio pavadinimas jau pakeistas į Petrogradą. Michailo Ivanovičiaus leidykla užsidaro. „Rožė ir Kryžius" pasirodo almanache ir nesukelia ypatingų mistinių atsiliepimų.

Ir Poetas, ir Michailas Ivanovičius rimtai vertino viską: piniginius reikalus, meilę, politiką, ligas. Rimtumas buvo didis epochos bruožas ir galingas nesupratimo ginklas. Iš čia – įstabi tų žmonių ironijos ir saviironijos stoka. Tačiau kraštutiniam rimtumui (kaip ir kraštutiniam nerimtumui) reikalinga paslaptis. Poeto ir Michailo Ivanovičiaus „paslapties sutapimas" buvo beveik literatūrinis, jei nesakytume – karikatūrinis. Nepajėgdamas išsukti iš vingiuoto literatūrinio pusmokslio kelio ir paklusdamas „objektyvo jėgai" (apie kurią kalbėsiu vėliau), aš ėmiau rašyti apie antrojo dešimtmečio Michailą Ivanovičių, turėdamas trapų ketinimą atskleisti jo išdavystės paslaptį – išdavystės, taip atkakliai ir lengvabūdiškai priskiriamos (pirmoje romano dalyje) jo maskviečiui draugui Vadiai. Bet tam, kad būtų paslaptis, pirmiausia reikia ją išgalvoti, po to kažkur toli paslėpti ir tik tuomet leistis į jos paieškas. Ir tada pasirodo, kad vienam personažui tikrai nepakanka vienos paslapties. Paslapčių reikia bent jau dviejų, dar geriau – trijų. Tuomet gyvenimas tampa ašimi, ant kurios išsidėsto paslapčių taškai, tarp jų susidarančios įtampos poliumi, laiko srautu, kuriame vienas horizontas paslapties šliuzais persilieja į kitą.

Tai ką – pasipiktinsite jūs – vadinasi, paslaptis negali būti tiesa? Atvirkščiai – būtent ji ir yra tiesa. Tiesa, kuri be paslapties amžinai liktų lėkštas mano ir tavo gyvenimo faktas, kurio negalima būtų ieškoti ir atskleisti. Žinoma,

būna, kad tu pats nežinai jos – savo paslapties. Tada man tenka išgalvoti už tave, bet... tu juk pats žinai tiesą apie save, visiškai nenuspėjamą. Ir dėl šios nuogos tiesos pats sukerpi ir siuvi paslaptį. Čia – tavo valia ir sprendimas. Paskui, keičiantis kartoms, tu, puikiai žinodamas, jog „joms" visa tai – niekai ir paistalai, vis tiek būsi įsikibęs į šią paslaptį, būgštaudamas, kad kur kas baisiau už jos demaskavimą – jei jos šydas nukris, o po juo nebus nieko, net negarbės. Bet kaipgi susitelkti į kito paslaptį, kai ji jau seniai sudegė kaip spragi petarda, nepalikusi nieko – tik šiek tiek apsvilusius pirštus ir trumpalaikį tuščią suglumimą!

Ach, kokios nevienodos gali būti mūsų paslaptys! Štai kad ir Poetas. Atrodytų, kas gali būti paprasčiau – trys paslaptys kaip trys kortos: žmona – kekšė, tėvas – žydas, o dantų skausmas – triperis. Kam šito nebuvę? – bet ne! Žmona, jei į ją pažvelgtum kultūringiausio savo laikų buržujaus akimis, pasirodytų kaip visai padori, beviltiškai nelaiminga ir nepataisomai nuobodi dama, apie kurią Poetui buvo tiesiog būtina galvoti kaip apie kekšę („žmonos paleistuvystės – monai"), kad būtų vienu metu galima galvoti apie ją kaip apie šventąją. Jo pusiau žydiška kilmė („tėvo žydiškumas – prakeiksmas"), žinoma pusei Peterburgo, buvo „paslaptis", slėpusi nebent banalumo gėdą. Triperį ir tada buvo galima išsigydyti per tris mėnesius („triperis – bausmė"), bet... tuštumos baimė stipresnė. Ir „dantis skaudėjo". Trys Michailo Ivanovičiaus paslaptys buvo visai kitokios. Jos, skirtingai nei Poeto paslaptys, buvo nukreiptos išorėn, dėl to paties prakeikto laiko, įvykių, aplinkybių objektyvumo... Tai, kas Poetui buvo pažeminimo negarbė, jam buvo išdavystės negarbė. Jis, pavyzdžiui, negalėjo atsisakyti Pjeretės, nes tai jam buvo tolygu išdavyste motinai

ir seserims išduoti motiną ir seseris... Ne, to negalima daryti net sėdint prie stalo septintojo dešimtmečio Maskvoje! Gerai, tuomet grįžkime prie antrosios paslapties. Tada jis neturėjo nė septyniolikos, ir jį įsimylėjo vienas pagyvenęs žmogus – žavus, kilnus ir protingas. Kas ten buvo ir ko nebuvo – nežinau. Iki savo gyvenimo pabaigos jis buvo mylintis ir ištikimas Michailo Ivanovičiaus gerbėjas. Vis tik kažkas iš tos pažinties liko nepatogaus ir keliančio nerimą. Ar jis manė, kad taip išdavė vyriškąjį Mažosios Rusijos trečios kartos magnatų pradą? – nežinau; tai neskamba kaip pasakojimas apie tai, kas nutiko iš tikrųjų. Tačiau trečioji buvo paslaptis *par excellence* ir, skirtingai nei dvi pirmosios, negalėjo būti kitokia. Tiesiog tas dalykas, apie kurį kalbama, pats buvo paslaptis.

O ar pats tas dalykas buvo? – tai klausimas Igoriui Jelbanovskiui, kuris, savąja gimtojo Gluchovo[95] maniera, atsakydavo, kad, taip sakant, buvo – nebuvo, nežinau, bet galėjo nutikti. O jeigu nutiko (tai sakau aš, ne Igoris), tai ar ne vienoje iš Oksfordo parkų alėjų? Jei taip, tai galėjo nutikti jam baigiant ekonomikos studijas Leipcigo universitete. Bet apie tai – po trijų skyrių.

Poetas mirė pamiršęs savo paslaptis – nebereikalingos jam buvo. Kuo gi jos tapo Poeto sau atsiųstąją mirties valandą? Trys Michailo Ivanovičiaus paslaptys buvo uždengtos ketvirtąja ir atgaliniu būdu lėmė jo praeities atminimo eigą ir tolesnį gyvenimą.

Aš žengiu užmaršties (ar atminties, jei jums patinka) koridoriumi. Ten nėra durų ir durelių. Jei staiga užsimirši sustojęs, tai akimirksniu pamesi kryptį. Visa atmin-

95. Gluchovas – miestas Ukrainoje.

tis – tavyje. Ji užpildo tavojo judėjimo erdvę. Iš čia kyla negalėjimas tirti savo atmintį (tyrimas – tai sustojimas). Pabandyk tai padaryti, ir tu pamirši tai, ką atmeni, arba tą, kuris atmena.

Pergalė niekada nebuvo mūsų

Tačiau, kalbėdamas apie to laiko žmones ir poelgius, aš norėčiau pabrėžti, jog visai negalima manyti, kad kas nors galėjo arba turėjo įvykti ne taip, kaip įvyko. Mes buvome pernelyg neatskiriami nuo įvykių.

BARONAS NOLDĖ[96] APIE 1917 SAUSIO–KOVO ĮVYKIUS PETERBURGE

Dabar, pasiekęs Švediją, aš veržiuosi atgal, į Londoną. Kad galėčiau suprasti jo gyvenimo pertrūkį ir nenutrūkstamumą. Dar neatėjo laikas, kad pati ši vieta – Stokholmas – kaip nors sujungtų manąjį laiką su jo. Ne, amžiaus pradžia dar toli gražu neišsemta, nors laiko lieka labai nedaug.

Nekrologas Michailui Ivanovičiui „Times" laikraštyje 1956 balandį vargu ar daug skirtųsi nuo nekrologo, kuris galėtų pasirodyti „Sankt Peterburgo žiniose", jei nebūtų įvykęs Spalio perversmas. Tačiau tarp 1917-ųjų pabaigos, kai jo vardas labai dažnai pasirodydavo „Times", ir to nekrologo nebuvo spaudoje nieko. Nė žodžio apie jį. Niekur. Nei adreso, nei telefono numerio. Antra vertus, argi jis pats būtų sąmoningai vengęs tokių savo žymenų – vos ne būtinų šioje „uždariausioje" pasaulio šalyje, – kaip adresas ar klu-

96. Borisas Emanuilovičius Noldė (Борис Эммануилович Нольде, 1876–1948) – juristas, tarptautinių santykių srities specialistas, istorikas.

bas? O ar nebuvo jo nusišalinimas nuo viešumos nulemtas tik viešųjų aplinkybių?

Kalbėdamas Maskvoje su Poetu „Prahos“ restorane 1917-aisiais (be abejo, tai buvo paskutinis jų pokalbis), Michailas Ivanovičius nekantriai raukėsi. Poeto, pamanykite, netenkino Vasario revoliucija. Jis nori, kad viskas būtų, kaip jo „Hunuose“: viską savo kelyje nušluojantis „etninės masės“, neatšaukiamai nešančios savo pačios neįsisąmonintą tiesą, judėjimas. Michailas Ivanovičius negalėjo pakęsti „etninių hiperbolių“ (kaip Vokietijoje, tik dar bjauresnių). Tad nuo 1916-ųjų norėjo, kad dinastija būtų nuversta aukščiausiems karininkams įvykdant karinį perversmą (jis visuomet buvo linkęs turėti reikalų su kuo mažiau žmonių). Rasputino nužudymas buvo „nusikaltėliškas paliatyvas[97]“, aiškiai sugriovęs sąmokslinius jo draugų planus ir tik pagreitinęs revoliuciją[98] (jis ir Poetas šio įvykio laukė, ir jis užklupo abu netikėtai, kaip, beje, ir visus kitus). Dabar Poetas, balandį eidamas Petrogrado gatvėmis, burba „mažai, mažai revoliucijos“ (tai yra ne viskas vyksta taip, kaip jo „Hunuose“). O Michailas Ivanovičius baisiai nuogąstavo, kad ir jos jau per daug („kvapas, velniai griebtų!“). Poetas kankinosi todėl, kad jam nepavyko suvaidinti jokio vaidmens prasidėjus naujam režimui, o jis – todėl, kad nevykusiai vaidina ne savo vaidmenį po ne savo revoliucijos.

Taigi, siena sugriuvo. Ne jaunojo Michailo Ivanovičiaus „metafizinio neišmanymo“ siena, o toji, apie kurią dar visai jaunas Vladimiras Iljičius[99] neva pasakė: „...bakstelėk ją – ir sugrius.“ Britai, stebėję šį nuosmukį, lengvai suglumę pažy-

97. Vaistas, lengvinantis ligos reiškinius, bet neveikiantis jos priežasties.
98. Turima omenyje 1917 m. vasario mėn. revoliucija, vadinama „buržuazinė“.
99. Leninas.

mėjo jiems nežinomo jaunuolio paskyrimą finansų ministru[100] („...tam jis, tokio jauno amžiaus, vargu ar buvo profesionaliai pasirengęs..." – skaitome mes tame pačiame „Times" nekrologe po keturiasdešimties metų). Bet jau po trijų savaičių Vladimiras Nabokovas (tėvas, ne sūnus)[101] nustebęs apie jį sako, jog „...tai nepriekaištingai sąžiningas ir nepaprastai dalykiškas žmogus" (ir viena, ir kita – jau tada nemaža retenybė!). O seras Džordžas Bjukenenas praneša apie jį depešoje: „...nuostabiai nuoširdus ir sąžiningas, ko, deja, negalima pasakyti apie kai kuriuos kitus kabineto narius." „Jis įkūnija ne revoliucionierių nihilistų ir šampane besimaudančių ištvirkusių aristokratų Rusiją, – rašo Bjukeneno duktė Miurielė, – o tą puikią, vienintelę Rusiją, kuri visada bus mano širdyje." „Absoliučiai ir nepakeičiamai sąžiningas, – sako prancūzų ambasadorius Nulansas, – be to, nebūdamas susirišęs nė su viena partine klika, jis yra tikriausiai vienintelis, kuris supranta čionykštę politinę padėtį objektyviai..." Ar tik ne per daug sąžiningumo? Reputacija tapo pavojinga.

Jelbanovskis (perskaitęs šiuos puslapius): Viskas pasidarė pavojinga. Ypač kai jo draugai iš anksto nusprendė, jog nieko nesugeba padaryti ir kad reikia skubiai rasti ką nors sugebantį ir juo... pasikliauti. Labai rusiškas sprendimas. Va čia jo sąžiningumas jam ir nepravertė. Dar turbūt penkias dienas iki tol, kol finansų reikalus pakeitė užsienio reikalais, jis ėmė karštligiškai visus įtikinėti, kad viskas bus... gerai.

100. Autorius turi omenyje Michailą Ivanovičių Tereščenko (Михаил Иванович Терещенко, 1886–1956), kuris 1917 kovo mėnesį buvo paskirtas finansų ministru pirmajame Laikinosios vyriausybės sudėtyje.
101. T. y. garsaus rašytojo Vladimiro Vladimirovičiaus Nabokovo (1899–1977) tėvas Vladimiras Dmitrijevičius Nabokovas (Владимир Дмитриевич Набоков, 1869–1922) – juristas, žymus politikas, vienas iš Konstitucinės-demokratinės partijos lyderių.

Aš: Ką – jis išsigando?

Jelbanovskis: Kas gi jo vietoje neišsigąstų? Mišelis žinojo, kad viskas eina velniop, jau nuėjo po velnių, bet atkakliai elgėsi taip, lyg tai dar neitų po velnių. Tuo metu, kai jis tapo užsienio reikalų ministru, rusų armija negalėjo ne tik pulti, bet ir laikyti frontą. Tačiau jis nepailsdamas įtikinėjo sąjungininkus, kad viskas bus... gerai.

Aš: Kas gi tuomet – kvailas optimizmas, saviapgaulė ar tiesiog melas?

Jelbanovskis: O argi pačių sąjungininkų požiūris į rusų armijos kovinį pasirengimą nebuvo saviapgaulė ar netgi apgaulė? Aš neatmetu ir to, kad visi keturi – Premjeras, Mišelis, Bjukenenas ir Nulansas – palaikė vienas kito pergalės iliuziją.

Aš pats nesu nei istorikas, nei memuaristas. Bandymas suprasti šių žmonių sąmonę daug labiau vilioja nei istorinės tiesos nustatymas ar, dar blogiau, atstatymas (melas – taip pat sąmonės būsena). Tačiau neįmanoma atmesti ir „masonų hipotezės“: Premjeras davė žodį (masonišką priesaiką?) sąjunginių valstybių masonams, kad niekada nepaliks jų bėdoje, o Michailas Ivanovičius pažadėjo (čia jau tikrai „masoniška“ priesaika!) niekuomet nepalikti bėdoje jo, Premjero.

Vadinasi, Michailas Ivanovičius melavo, ir rusų kareiviai žuvo apkasuose dėl dviejų priesaikų įvykdymo? Masonų organizacija, beje, jau seniai istorijoje figūruoja kaip kokių nors įvykių, dažniausiai siaubingų ir katastrofiškų, aiškinimo būdas, o ne pati savaime. Ji „prabunda“ po eilinės revoliucijos ar karo, kad suvaidintų jų paslaptingos priežasties vaidmenį, o paskui „užmiega“ ligi kitos revoliucijos ar karo baigties. Taip, Michailas Ivanovičius buvo narys ne tik mažiausiai dviejų masonų ložių Petrograde (viena jų – karinė), bet ir keisčiausios įstaigos – Aukščiausiosios Rusijos

tautų tarybos, kurioje, man rodos, įvairių masonų ložių atstovai aptarinėjo nemasoniškus politikos ir karo klausimus. [Ši „taryba" pati negalėjo būti ložė, nes, atsižvelgiant į masonų įstatus, kalbėti apie politiką ložėje draudžiama.] Tačiau tiksliai pasakyti apie tai nieko negaliu. Čia įdomus kitas dalykas: niekas iš mano pašnekovų Maskvoje – „asmeninės" Michailo Ivanovičiaus ložės narių – nieko apie visa tai nežinojo. Tai buvo, anot Jelbanovskio, „kitas Mišelio gyvenimas". O man kol kas nieko nelieka – tik padaryti menkai įtikinamą prielaidą, kad visa, ką jis padarė ir pasakė (įskaitant melą) nuo 1917-ųjų vasario iki spalio, jam buvo rozenkreicerinių įžadų vykdymas. Bet karas... Vasarą Dmitrijus Nabokovas (rašytojo dėdė) rašo iš Londono: „Premjeras ir Michailas Ivanovičius prancūzams meluoja apie rusų armijos kovinį pasirengimą. Fronte blogai, labai blogai."

Petrograde buvo dar blogiau. Ir meluoti apie tai buvo kur kas sunkiau. Petrogrado Taryba aiškiai šeimininkavo mieste, o bolševikai (kol kas neakivaizdžiai) – šeimininkavo Petrogrado Taryboje. Reikėjo užsimerkti, nekreipti dėmesio („Štai stabilizuosime padėtį fronte, ir tada..."). Tačiau Michailui Ivanovičiui darėsi vis sunkiau nekreipti dėmesio į tai, kas buvo Premjeras. Sąjungininkai suvokė Premjerą tik per Michailą Ivanovičių. Tai atvedė iki visiško absurdo: jis dėstė Premjerui savo nuomones, tasai stropiai jas įsimindavo, o po to išdėstydavo Anglijos ir Prancūzijos ambasadoriams, o jas išversdavo Michailas Ivanovičius, nes Premjeras nemokėjo kalbų. Taip Michailas Ivanovičius sąjungininkams (o gal ir sau) atkurdavo „revoliucingo Premjero" įvaizdį, priskirdamas narsaus ir išmintingo valstybės veikėjo bruožus tam, kuris iš tiesų buvo tik labai vidutiniškų protinių gabumų savimyla ir kaprizingas demagogas.

Ir, galų gale, baisiausias melas: jis paskambino Bjukenenui (1917 rugpjūčio 25) ir pasakė, jog Kornilovas sukėlė karinį maištą ir žygiuoja užimti Petrogrado. Ar jis pats tikėjo šia legenda, ar vėlgi melavo, idant išgelbėtų Premjero įvaizdį ir suteiktų jam kozirį kovojant su Petrogrado Taryba? Kai jo draugas generolas Krymovas[102] po Premjero jam surengtos bjaurios scenos (tasai tiesiai jį apkaltino valstybės išdavimu) nusišovė (Michailas Ivanovičius į jo karstą įdėjo pirštinę), vilties nebeliko.

Rugpjūčio 27-ąją, „paskutiniąją akimirką", Premjeras jį sugrąžino iš kelionės į Mogiliovą į Kornilovo būstinę. Dabar Michailas Ivanovičius tikrai žinojo, jog Premjeras nenori žinoti tiesos apie padėtį armijoje ir pasirengęs paaukoti Kornilovą, Krymovą, ką tik nori, tik todėl, kad dar sykį išsipainiotų. Na ką gi, vadinasi, jam nėra daugiau ką veikti su šiais žmonėmis. Nė su vienu iš jų. Bet tai nepadėjo apsispręsti. Dabar jis buvo Premjerui reikalingas labiau nei bet kada čia, Petrograde, – kaip jo, Premjero, teisumo ir garbės garantas. Ką darysi, Michailą Ivanovičių buvo apsėdusi beveik dieviška galimybės visur įsiskverbti idėja: „Kojos dar neatnešė manęs iki jūsų. O kai atneš – įeisiu, įsmigsiu lyg peilis sviestan! Kaip įeidavau į bet kurią šeimą, šalį, klubą, ratą, draugiją, pagaliau, – į revoliuciją. Įeisiu, ir viskas bus gerai." Bet juk melavo gi! Dabar aplinkui – piktos marmūzės, snukiai, niršiai rėkiantys nasrai. Jo draugų simbolistų mitas, bet kažkaip labai jau nešvankiai išsipildęs. Bet visgi, jei „aš – čia, tai juk padarysiu bent ką nors su visu tuo, argi ne?" Su šia „pakibusia" masoniškai rozenkreiceriška iliuzija reikėjo dar pragyventi pusantro ar du mėnesius. Atėjo puikus ankstyvas ruduo.

102. Aleksandras Michailovičius (Крымов Александр Михайлович Крымов, 1871–1917).

Interliudija su Naumu
(movizmo[103] pamoka)

Dvidešimtajame amžiuje, kad tema virstų siužetu, yra būtinas žydas.

A. P.

1990-ųjų rugpjūtis. Vėl, kaip ir prieš metus, liepa buvo beviltiškai karšta. Stebuklinga romano fabula dejuoja sapne, neatnešdama nei vilties, nei palengvėjimo. Mėgindamas sutraukyti ankstesnes asociacijas, įsipainioju būsimųjų voratinklyje, seniai, seniai suregztame senovinės voro patelės (iš dar neregėtų sapnų), kabančios dešiniajame kampe po lubomis. Ivanas (Ivanas Michailovičius) – dar gyvas, Kanuose, kur toks pat prakeiktas karštis. Čia, Blumsberyje, aš lieku, kad pakartočiau praeitos Londono vasaros, Islingtono vasaros, Hemstedo vasaros, Hempšyro vasaros... pamoką. Šalin! Žingsnis žemyn, ir matau – liftas, kuris dar veikia. Kodėl? Paskutinis? Kodėl, išgalvodamas praeitį, aš ją matau po savo kojomis, o ne ten, už nugaros? Nenorėdamas kartoti to beprotiško Nabokovo muziejaus Prancūzijos provincijos miestelyje istorijos – iš ten persikėlimas į Rusiją vyko horizontale, – žengiau tik vieną žingsnį žemyn, į vėsų ankstyvo 1917-ųjų rudens Petrogra-

103. Movizmas – rusų literatūros stilius (pranc. *mauvais* – „blogas“, „prastas“).

dą. Paskutinį kartą veikiančiu liftu pasikėliau į antrąjį aukštą, į butą aukštomis peterburgiškomis lubomis – jo butą.

Ką čia veikia jis, amžinai senstančio mesjė Svano – Prusto personažo – jaunesnysis amžininkas? Kaip ir tas – dailiai apsirengęs ir grakščiai judantis? Kaip ir tasai – mylimas draugų, dievinamas moterų, lydimas sėkmės, laimingas? Aš matau dabar juos: dvi nepriekaištingai apsirengusios, puikiai apautos (*well shod – and well gloved too*) iškamšos, prigrūstos (*well stuffed, o bathos!*) grynos kančios. Abiem visoje Žemėje nėra nieko, kam būtų galima papasakoti – kur jau ten, tiesiog pasakyti apie tai. Šios kančios negalima nei pamiršti, nei bent kiek viltis, kad ji palengvėtų. Ji – neatsikratoma tavo būties materija. Tavo – nes, jei net ir pašalintos jos priežastys, ji pati išlieka tavyje kaip sunki išbrinkusi masė...

Tačiau yra išeitis. Sunki, bet yra. Apie ją – šiek tiek vėliau. O dabar – žemyn, aukštyn, pas jį.

Bet... dar vienas mažytis – paskutinis – nukrypimas nuo temos, kol jūs žvalgotės, priprasdamas apie didžiulės svetainės prieblandos.

Kančia – tai tema, o ne siužetas. Ir, pastebėkite, jei nuo kančios pereiname apskritai prie jos, taip sakant, priežastinių ypatumų, tai dvidešimto amžiaus pradžioje visi jie – melas: ir dėdės Vadios „išdavystė“, ir Poeto „paskutinysis tikras artistas“, ir Burcevo[104] „visa tiesa“ – visa tai vien melas, išbarstytas siužetais netapusiose tos kartos potemėse. Kad tema virstų siužetu, būtinas... žydas. Šiaip ar taip, būtent tokia buvo Svano, pusiau žydo, istorija, kaip ir šimtmečio pradžios Rusijos istorija. Žydas įneša į (kančios, melo, išdavystės) temą tam tikros dviprasmybės, nuo kurios gali

104. Vladimiras Lvovičius Burcevas (Владимир Львович Бурцев, 1862–1942) – žurnalistas, redaktorius, leidėjas; visuomenės veikėjas.

prasidėti siužetas. Net jeigu tema – antisemitizmas. Tai, atrodytų, mažiau dviprasmiška, bet ir čia, kad iš antisemitizmo išsirutuliotų siužetas, būtinai bus reikalingas kažkoks „pridėtinis" žydas. Žydas – ne visai žydas (arba net visai ne žydas, bet atliekantis šį „žydišką darbą"), kaip, pavyzdžiui, Leopoldas Blumas Džoiso[105] „Ulise" ar minėtasis Svanas. Žydas, taip sakant, ateinantis iš šalies, idant primintų, kad be papildomo Ivano Karamazovo[106] požiūrio taško visas romanas liktų be siužeto, ir apskritai nebūtų jokio romano.

Michailas Ivanovičius nelaksto kambaryje, kaip aš, nervingai traukdamas cigaretės dūmą, o sėdi krėsle prie kavos staliuko, dešinėje rankoje laikydamas cigaretę – lygiai toks, kaip Golovino portrete. Priešais jį ant staliuko „Burcevo visa tiesa": asmenų, vokiečių „transportuotų" į Rusiją, ir jų šeimų narių sąrašas. Sąrašą atnešęs Naumas (Nachumas Natanovičius Breusas) sėdi atokiau, laikydamas ant kelių mažą puodelį kavos. „Ne, – pasakė Michailas Ivanovičius, – tai neįmanoma. Iš 76 šeimų mažiausiai 56 – žydų. Jei sąrašą atspausdinsime, mus apkaltins tiesioginiu antisemitizmu. Perduokite Vladimirui Lvovičiui, kad mes jokiu būdu negalime padaryti tokio *faux pas*[107]."

„Minutėlę, – greitai ištarė Breusas ir padėjo puodelį ant žemės, – kas būtent jums kelia nerimą? Tai, kad jus palaikys antisemitais, jei paviešinsite šį sąrašą, ar tai, kad jo publikacija bus iš tiesų antisemitizmo aktas? Bet atleiskite – juk jūs pats puikiai žinote, jog nesate antisemitas. Jūs, Burcevas ir aš – visi trys – puikiai žinome, kad sąrašas tikras. Vadina-

105. James Joyce (1882–1941) – anglų-airių rašytojas, psichoanalitikas. Jo reikšmingiausias romanas „Ulisas" išverstas ir į lietuvių kalbą (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2005).
106. F. Dostojevskio romano „Broliai Karamazovai" personažas.
107. *Faux pas* – suklupti, netinkamai pasielgti (pranc.).

si, jūs bijote jį publikuoti ne todėl, kad jis sufalsifikuotas, o todėl, kad ši publikacija gali sustiprinti armijos ir dalies gyventojų antisemitizmą, taip pat pusiau žydiškos Petrogrado Tarybos priešiškumą jums. Jūs negalite nežinoti, kaip meluoja bolševikai. Mes galime jiems atsakyti tik tiesa. Tiesa apie žydus, rusus, apie vokiečius, prancūzus, apie mus pačius, apie bet ką." „Tiesa niekam nereikalinga", – tarė Michailas Ivanovičius.

Dieve, kaip dingti iš šio miesto? Kaip žūti, galų gale, jei nėra kito būdo dingti? Baigėsi net nuraminantys pusryčiai su Nikolajumi Michailovičium[108]. Trečiąją dieną jis pasakė: „Neviltį galima iškęsti tik jeigu yra meilė, taip, Mišenka?" – O nekaltumas? Naumas, kurį jis mato pirmąsyk, nekaltumo turi per akis, bet ar turi meilės? Poetas prarado meilę, o nekaltumo jis neturėjo iš prigimties (tačiau padorus žmogus, sąžiningas, kaip pasakytų tas pats Naumas!). Tais metais (12 ar 13-aisiais) gyvavo kitokia, pjaunanti nepataisomos klaidos neviltis (kiekvienam taip gali nutikti, – sakė jo pusbrolis Andrejus Rogastovas, na, išdulkinsi ne tą...). O dabar – kurčia, buka nuo melo, susivijusio į gyvatę, neviltis. Ir neišgersi jos – tokio darbo iki ketvirtos valandos ryto neįveiksi.

„Vadinasi, tiesa niekam nereikalinga, – atkartojo Breusas, – bet jeigu po dvejų trejų metų mes atsidursime Portugalijoje arba Australijoje ar bet kurioje kitoje vietoje, kur visai nereikės „laikinų valdymo formų", tai vienintelis dalykas, be kurio apsieisime, – tiesa." – „Bet ar padės mums ši tiesa, mielasis Nachumai Natanovičiau, pamatyti išeitį iš

108. Nikolajus Michailovičius Romanovas (Николай Михайлович Романов, 1859–1919) – Didysis kunigaikštis, Rusijos imperatoriaus Nikolajaus I-ojo anūkas, istorikas, Sankt Peterburgo mokslų akademijos garbės narys.

spontaniškos, permanentinės apgaulės ir saviapgaulės?" – šypsodamasis paklausė Michailas Ivanovičius. „Tuoj paaiškinsiu, – netikėtai griežtai paprieštaravo Breusas, – ir ne už Burcevą, o tik nuo savęs. Gyvenime tiesa niekam nereikalinga, išskyrus kelis beviltiškus maniakus. Tačiau ji bus visiems itin svarbi mirties akimirką. Kai vieni žmonės be tiesos nusuks galvas – kaip viščiukams – milijonams kitų žmonių be tiesos. Tą akimirką, galbūt, smaugikų aukos prisimins tiesą, kuri jiems niekuomet nebuvo reikalinga. Prisimins ją ir smaugikai, kai ateis jų eilė būti pasmaugtiems."

Tyliai tiksėjo porcelianinis laikrodis su piemenėlio ir piemenėlės skulptūrėlėmis. „Nemanau, kad ji dabar man padės, nurimęs tęsė Naumas, – arba jums, ar dar kam nors. Tačiau mirti be jos bus baisiau už baisiausią pragarą. Jūs, aišku, dabar, taip sakant, laikote reikalą savo rankose ir, atleiskite man šį netaktą, norite iki galo vykdyti savo įsipareigojimus, o tam tiesa, anot jūsų, kliudytų. Aš turiu omeny faktų, o ne idėjų ar tikslų tiesą. O man jokios idėjos nereikalingos – netgi tiesos idėja. Tuo aš skiriuosi ir nuo Vladimiro Lvovičiaus."

Michailas Ivanovičius varto sąrašą. Norėjosi galvoti apie Nikolajų Michailovičių ir Miuriel Bjukenen (bet dulkinti jos nenoriu, o Viešpatie!). Taip pat – jis nustebo tai pajutęs – nesinorėjo, kad Breusas išeitų. „Gal norite konjako?" – „Ačiū, aš negeriu." – „Kaip Vladimiras Lvovičius?" – „Ne, jis kitaip. Jo toks tipas – negeriantis. Aš, ko gero, netgi mėgstu šiek tiek išgerti, bet... atleiskite už pretenzingumą, bijau po to išblaivėti." – „Tai išgerkite su manimi nors taurelę. Pirmą ir paskutinį kartą. Juk mes su jumis, manau, vargu ar kada nors dar susitiksime (jis suklydo)." – „Gerai. Aš geriu už kitą mūsų susitikimą, kad ir koks neįtikimas jis dabar atrodytų, – pakėlė taurelę Naumas. – Jūs manote, kad manęs kartais

netraukia nei prie šių, nei prie anų. Prie jūsų ir jų, mirtinų mūsų priešų. Tų, kurie svajoja atnešti uždegtą degtuką prie parako statinės, ant kurios sėdite jūs, ir paskutinę akimirką prieš sprogimą kažkokiu antgamtiniu būdu pasprukti. Betgi taip juk nebūna ir nebus. Jų „superterorizmas" – ne politinė koncepcija, o klaidingas estetinis konstruktas. Dar vienas bandymas pašalinti gyvenimo dviprasmybę. Panašiai, lyg tai būtų meno dėl meno teorija, tik daug banalesnė. Na, man laikas eiti – reikia iki sutemų suspėti į Krondštatą[109]." – „Nachumai Natanovičiau, kaip manote, ar Vladimiras Lvovičius kada nors mylėjo, nors kartą gyvenime?" – „Ką, moterį?"

Michailas Ivanovičius bemaž isteriškai nusikvatojo. Jis pakilo pirmas ir linktelėjęs pasakė: „Padėkokite Vladimirui Lvovičiui už sąrašą. Dar prašau perduoti jam, kad Krymovo mirtis tikrai nebuvo klaida. Įvyko tiesioginė išdavystė. Manoji." – „Kodėl gi – jūsų?" – „O taip. Tenka mokytis tiksliai pasakyti. Taip jam tiesiogiai ir perduokite, kaip aš sakiau." Dabar – į vonią ir pietauti pas Bjukeneną. Kad tik pavyktų atsikratyti šito viską persmelkiančio revoliucijos kvapo! Kvapas sklinda bemaž nuo visų. Net nuo Premjero. Netgi nuo Poeto. Revoliucija – tai nesuvirškintos kančios išgujimas iš savęs. Taigi kyla dvokas. Kad tik nepamirščiau paleisti vairuotoją, kai atvažiuosiu pas ambasadorių. [Miurielė Bjukenen prisimena, kad po vakarienės, kai Michailas Ivanovičius pasakė grįšiąs namo pėsčiomis, ambasadorius įsakė dviem kadetams su šautuvais palydėti jį namo. Tie, labai suglumę, beveik tuoj pat grįžo. Ponas ministras juo perspėjo, kad, jeigu juos užpultų, jis draudžia jiems šaudyti – pats ketina pasiduoti bet kuriems užpuolikams (sakė, kad

109. Krondštatas – Rusijos uostamiestis Suomių įlankoje.

jam „vis vien“). O kai jie ryžtingai paprieštaravo, jis nesiginčijo – pabėgo nuo jų per vieną iš daugybės pereinamųjų kiemų. Tikriausiai fizinė baimė jam buvo visiškai svetima. Anot Jelbanovskio, tai buvo kažkas kazokiška.]

Grįžtu prie skyriaus pradžioje žadėtos „sunkios išeities iš kančios“. Suaugęs Prustas – rašytojas, stebintis pagyvenusį Svaną savo, berniuko, akimis, suvokia, kad Svanui nepasiseks išsipainioti iš istorijos su Odeta, kol jis neparašys savo ROMANO apie tai. Taip, taip, romano, o ne įspūdžių ir asociacijų apmatų, kuriuos Svanas ėmė rašyti vietoj romano, šitaip jį sunaikinęs. Vedęs Odetą, kurią buvo aistringai įsimylėjęs, jis per vieną dieną nustojo ją mylėti. Likimas už šią meilę jam atsilygino dukrele Žilberta, kurią pamilo berniukas, ligos ir meilės kančią vėliau perdirbęs į romaną apie save ir Svaną. Tiksliau – apie Svaną, kaip kitą save.

Aš, stebėdamas jauną Michailą Ivanovičių (1912-aisiais jam buvo dvidešimt šešeri), mačiau, kad jam nelemta buvo atsirišti nuo Pjeretės ta prasta pjese apie trubadūrų, albigoicų[110] ir katarų[111] gyvenimą, perrašyta už Poetą. Karas ir revoliucija padėjo kryžių ant „Rožės ir Kryžiaus“. Svanas ir Michailas Ivanovičius žinojo, kad ves kekšes (kiekviena jų paliko dar po vieną istorijos šleifą, bet gal apie tai neverta rašyti), nors pirmasis vedė dvylika metų anksčiau nei antrasis, o antrasis, išlipdamas iš vonios tą 1917-ųjų rugpjūčio vakarą, dar nežinojo, kad po ketverių metų jis būtent tai ir padarys susiklosčius itin ypatingoms aplinkybėmis, jį paskatinusioms žengti šį žingsnį.

110. Terminas, kuriuo prancūzų XVII–XIX a. istoriografijoje buvo vadinamas krikščionių judėjimas. Jį kai kurie šiuolaikiniai istorikai vadina „katarizmu“.

111. Katarai – krikščionių sekta, XII ir XIII a. suklestėjusi Vakarų Europoje. Jie išpažino dualistinę dviejų skirtingų pasaulio principų – gėrio ir blogio – koncepciją, materialųjį pasaulį laikydami blogiu.

Seniai išnykęs Odetos įsimylėjimas Svanui išliko kaip lengva melancholija ir šiek tiek atsainus vos jaučiamas jai švelnumas, nesustiprinęs ir nesusilpninęs jo kankynės. Svanas berniukui buvo jo išgalvota meilės ir laisvės pamoka sau – neįkyri ir elegantiška. Bet pastebėkite: apie Svano kaltę Odetai negalėjo būti nė kalbos – juk būtent jis apsigavo (pralošė?) ją įsimylėjęs, o ne ji. Geidulys, bloškęs jauną Mišelį į Pjeretės glėbį, įstrigo jam – ne jai – neišperkamos kaltės gumulu. Dabar už jį rašyti romaną tenka man, kol jis, gavęs galimybę laikinai atidėti grynai asmeninius reikalus (taip jam atrodė 1916-aisiais), virš visų kybant revoliucijai, spėliojo ir pranašavo greitą perversmą, iš jo tikėdamasis ir savo likimo perversmo („naujas nusiminimas – taip pat atokvėpis“, – pasakė jam Nikolajus Michailovičius po Krymovo laidotuvių).

Michailas Ivanovičius man – ne aš, kaip kad įsimylėjęs berniukas buvo Prustui ar Spektorskis Pasternakui. Kaip ir pastarasis, aš pradėjau „rašyti“ Michailą Ivanovičių, „paklusdamas objektyvo galiai“, kitaip sakant, pasiduodamas būtinybei perkeisti savo kančią į romano ne-savo, o save patį į romano ne-save. Ar tik ne dėl būtinybės žingsniuoti jo išvaikščiotais šaligatviais (tai nesąmonė, nes jis, gyvendamas Londone, beveik visada samdydavosi taksi) man buvo atgaline data lemta prisišlieti prie kreidos periodo uolų Duvre (tai irgi nesąmonė, nes aš čia atkeliavau lėktuvu, skrendančiu į Hitrou oro uostą)? Taigi tą patį perkeitimą aš drįsčiau pavadinti „romano joga“. Bet „kito manęs“ romanui (kaip ir gerai jogai) nepakanka. Būtinas „kitoks kitas“. Taip galės objektyvuotis ne-tavo gyvenimas (literatūra?). Jis bus pasaulio (literatūros?) vaizdinys, kuris jau niekada tau netaps tikrove (literatūra?). Iš jo tavasis „kitas“ išgaus savo

(ne tavo!) pamoką. Pamoką, kurios iš tavęs, tokio, koks esi, tau niekuomet nepavyks išgauti, ir ne todėl, kad tu – mėšlas, o todėl, kad tu tiesiog nesi jogas.

Prusto Svanas ir Pasternako Spektorskis – idealūs savo kūrėjų „kitokie kiti“, nors pastarasis ypač keistu būdu buvo vienu metu ir „tiesiog kitas“. Pavardė Spektorskis kilusi iš žodžio spector, „matytojas“, „žiūrėtojas“ (o ne iš spectrum, „matomas“, „apžvelgiamas“). Rašantysis romaną paklūsta jėgai to, kame jis objektyvuotas: tasai mato, o rašantysis tai užrašo ir „rašo tą“ – savo akimis nepamatysi romano pasaulio. O jei ir pamatysi – neparašysi. O jeigu parašysi, tai nebus romanas. Tiksliau, rašantysis paklūsta savo situacijos (savo objektyvavimo „kitame“ situacijos) jėgai, kitaip sakant, paklūsta objektyvui, kaip šios situacijos objektyvumui, o ne optiniam instrumentui, per kurį žiūrima. Šiuo atveju kvazilotyniški žodžiai *spector* ir *objectivum* sutampa, ir tuomet žodžiai „paklūstant objektyvo jėgai“ reikš (Pasternakui) „paklūstant Spektorskio jėgai“ (net Igoris Smirnovas[112] mano, jog tai, kas pasakyta, gali turėti prasmę, kaip romano teorijos elementas). Antra vertus, vidinė būtinybė rašyti romaną gali kilti ir dėl paprasto išorinės būtinybės tai daryti nebuvimo – na, tarkim, kai nė už nieką kita tau vis tiek nemoka pinigų; tada jau geriau rašyti romaną, aišku, jei nori. Spektorskis – pusiau žydas (anot Apysakos, o ne poemos). Tai vien todėl, kad būtų pabrėžtas kitas kitame. Nors šiuo atveju „kitu“ gali būti laikoma jo rusiškoji pusė, nes Pasternakas buvo žydas. Apskritai, Michailas Ivanovičius, kaip ir Spektorskis, yra stebėtojas, o ne veikėjas, nors, kaip ir šis (bet daug labiau), susižavėjęs veikimu ir iš esmės pakeitęs savo tipą; už tai reikėjo sumokėti, ir labai brangiai.

112. Igoris Pavlovičius Smirnovas (Игорь Павлович Смирнов, g. 1941) – filosofas ir filologas, literatūros teoretikas.

Dabar per vėlu. Būtina visiškai liautis galvojus apie dvidešimtąjį amžių ligi pat jo pabaigos. Jis nepakęs retrospektyvos – ir dvidešimt pirmajame geriau apie jį nekalbėti, tylėti lyg vandens į burną prisisėmus. Taip, kaip Michailas Ivanovičius nekalbėjo apie savąją Rusiją po tos akimirkos, kai jai atėjo galas. Apie amžių ir Europą jis vis dėlto kalbėjo, nors ir retai. Daug vėliau vėl pradėjo kalbėti apie Rusiją, bet kitaip, vėlyvąja kalba.

Trečias ir paskutinis žmogus, tą ankstyvą vakarą pasirodęs Michailo Ivanovičiaus svetainėje (savęs aš neskaičiuoju), buvo, pirma, daug aukštesnio ūgio už visus kitus (įskaitant ir mane), o antra – nesuteikė jokios dingsties apie jį galvoti kaip apie „iškamšą, pripildytą kančios". Kur jau ten! Prakaulus veidas su mongolą primenančiais aukštais žandikauliais, plati burna, giliai įleistos tamsios akys, liesas kūnas, labai ilgos kojos, apmautos šviesiai pilkomis kelnėmis puikiai išlyginta kloste... Visa tai sudarė svarumo, ramybės ir judėjimo įspūdį. Šis dabar jau pagyvenęs mano draugas, su kuriuo paskutiniuoju metu susitikdavome Londono klubuose, o tada ten, tamsokoje svetainėje Peterburge, – Michailo Ivanovičiaus dvidešimt ketverių metų kraštietis, kilęs iš Gluchovo kazokų, Igoris Jelbanovskis, sukdamas didelį pusratį iškelta konjako taurele, tarė iš vonios išeinančiam Michailui Ivanovičiui: „*Bonjour, bonjour, bonjour de nouveau*[113], nes rytoj rytą aš tavęs nebepamatysiu. Šis inteligentiškas semitas tave ragino užmėtyti akmenimis paleistuvę revoliuciją, nežinodamas, jog kalba vienam iš neteisėtų jos tėvų. Beje, *mon cher*[114], tavojo

113. *Bonjour, bonjour, bonjour de nouveau* – labas, labas, labas dar kartą (pranc.).

114. *Mon cher* – mano mielasis (pranc.).

Naumo vyresniojo brolio, velionio, vardas buvo Berlas. Giminaičiai jį vadino Beba. Lažinuosi, jog savo pirmagimį Naumas pavadins Bernardu, užuot pavadinęs Berlu, bet jo giminaičiai vis tiek jį vadins Beba. Breusų šeimos tradicija yra nukreipta į ateitį, kurios jie patys dar nežino. Tokie yra litvakai – šviesūs ir rusvi. Chersono ir Nikolajevo žydai yra linkę žiūrėti sau po kojomis ir nežvelgia per daug toli į dar negimusių palikuonių likimus. Na, gerai, ką gi tau sakė Naumas?“ – „Kad aš meluoju ir kad meluoti – negerai.“ – „Bet juk jis negalėjo nežinoti, kad tu pats tą puikiai žinai?“ – „Jis norėjo – atsakymo. Jo klausimas – kaip įžadas, ir mano atsakymas – kaip įžadas. Visas pokalbis buvo ritualinis.“ – „Bet tu – atsakei?“ – „Iš dalies. Aš nenorėjau savęs surišti papildomais įsipareigojimais. Ir, žinai, visa tai – kai iš šimto į Rusiją atvežtų angliškų pabūklų į frontą patenka daugiausia trisdešimt, iš kurių dešimt kažkodėl nešaudo. Manau, sugenda pakeliui.“ – „Mmm, taip“, – mąsliai ištarė Jelbanovskis, sekdamas Michailui Ivanovičiui iš paskos į prieškambarį ir paduodamas jam paltą, – Naumo tiesmukiškumas slepia tiesos dviprasmybės užuominą. Yra dvi nesuderinamos tiesos – revoliucijos tiesa ir tiesa apie revoliuciją. Kai revoliucija pati save pražudys, mes paklausime, ar nenusipelnėme būti pasmerkti už tai, kad neleidome jai pražudyti ir mūsų?“

„Mano atsakymas bus – nusipelnėme, – tarė Michailas Ivanovičius, išeidamas iš buto, ir pagalvojo: jeigu Jelbanovskio klausime žodį „revoliucija“ pakeistum „Pjereta“, tai būtų tikra tiesa apie ją ir apie jį.

Dabar jis pats, jei panorėtų, ir tie, kurie su juo buvo, tiksliai žinotų, jei mokėtų žiūrėti ir klausyti, kaip jis gyvens ligi savo dienų pabaigos ir kokia bus ši pabaiga.

Labas ir sudie

Jūsų laukia ilgas kelias ir prašalaitis jūsų kelyje.

IŠ BŪRIMO

Yra žmonių, kurių buvimas šalia kliudo suprasti situaciją. Tarsi jie būtų čia atsiradę kieno nors nurodymu, bet supainioję vietą ar laiką. Ne vietoj ir ne laiku, jie susitelkę dirba savo darbą, reikalingą nežinia kam ir kodėl. O kai įvykių, reikalaujančių nesupratimo, nenutinka, tokie žmonės būna nepastebimi arba jų apskritai nėra. Dažniausiai jie išeina sveiki iš visokiausių keblių situacijų: juos retai kas nužudo; daugeliu atveju jie miršta savo lovose, nors nebūtinai senyvame amžiuje.

Igoris Feoktistovičius Jelbanovskis buvo būtent toks žmogus. Jis pasirodė Petropavlovsko tvirtovės sargybos patalpose 1917-ųjų gruodžio 25-ąją, pateikė savo РСПУХ[115] pažymėjimą ir pareikalavo, kad jam būtų leista tuoj pat susitikti su kalinamu piliečiu – buvusiu užsienio reikalų ministru. Jam negalima buvo atsakyti, nes iš jo sklido absoliutaus nesuinteresuotumo niekuo – įskaitant ir tą jam (nežinia kieno) patikėtą reikalą – bangos. Susitikime dalyvavo vadas Jefimas Šermanas, raudongvardietis Semionas Glodko ir čigonas Sergejus Klykovas.

115. Šios abreviatūros išsiaiškinti nepavyko.

„Pasirašykite čia, drauge“, – tarė Šermanas. „Ačiū jums“, – Jelbanovskis pasirašė ir, tiesdamas ranką atėjusiam Michailui Ivanovičiui, lydimam dviejų ginkluotų sargybinių, pasakė: „Man regis, viskas labai paprasta, brangusis Mišeli, jei, žinoma, nebandysime daryti išvadų, o jų, manau, dabartinė situacija visai neskatina.“ – „Aš skaitinėjau „Nepažįstamąją“[116], – pasakė Michailas Ivanovičius, – ir suvokiau, kad išvados, kurias dar buvo galima padaryti esant gerokai ankstesnei situacijai, nebuvo padarytos. Ir todėl pirmesnė už šią situacija nebuvo suprasta; tokia ji lieka iki šiol.“ – „O, puikiai galima suprasti be jokių išvadų. Taip! Aš vos nepamiršau svarbiausio dalyko – tau teks iš čia išeiti. Tiesiog – pakilti ir išeiti, neleidžiant savęs sulaikyti prisiminimams ir nostalgijos jausmams. Dvejonės nereikalingos, juk dvejoti – tai irgi bandyti padaryti išvadą. Bet pastebėk, niekam – kartoju ir pabrėžiu, niekam – neteks tavęs išeinančio lydėti, o išėjus pasitikti, jau nekalbant apie tai, kad kas lydėtų tave ateity vienišai vaikštinėjantį.“

Nežinia, ar Jelbanovskio tirada buvusiems šalia sukėlė būseną, kurią šiuolaikiniai psichologai vadina percepciniu šoku, ar visiškai išsėmė vado (labai jaunas Jefimas buvo kilęs iš Litino) Šermano, bandžiusio ją išsiversti į jidiš kalbą, lingvistinius resursus, bet jos sukeltas „nesupratimo efektas“ buvo daugiau nei pakankamas, kad duotų Michailui Ivanovičiui laiko kruopščiai apgalvoti atsakymą. „Žinoma, žinoma, – pasakė jis, tarytum neprieštaraudamas, o tik tęsdamas pašnekovo kalbą, – tačiau aš nenorėčiau skubėti. Tu, aišku, gali paprieštarauti, kad aš ir taip jau pernelyg ilgai delsiu, bet... ką padarysi! Juk ne prieš Naujuosius metus pradėti naują darbymetį.“

116. „Незнакомка“ – Aleksandro Bloko poezijos knyga.

Koridoriuje jo už grotų laukusiam Didžiajam kunigaikščiui[117] tarė: „Štai matote, brangus mano mokytojau, kaip už anksčiau ištartų savo žodžių, paprastų ir aiškių, melagingumą, aš dabar užmoku tuo, kad girdžiu ir kalbu tiesą abrakadabros kalba." – „Nedidelė kaina", – atsakė Nikolajus Michailovičius.

„Aš ne pasitikti atėjau ir ne palydėti, – pasakė Jelbanovskis praėjus dešimčiai dienų po aukščiau aprašytos scenos, pasivydamas Michailą Ivanovičių Liteino prospekte. – Štai dvi poros baltinių, muilas, duona ir cukrus. Noriu dar pridurti, jog tavo vietoje aš tikrai pasirinkčiau judėjimą dienovidiniais, o ne lygiagretėmis[118]." – „Šiek tiek paėjėkime drauge, – pasiūlė Michailas Ivanovičius. – Paskui aš pasuksiu kairėn, o tu, prašom, eik man iš paskos. Manau, vis dėlto teks judėti ir lygiagretėmis. Kariauti aš su niekuo nenoriu, bet reikia padėti – paskutinį kartą." – „Tave užmuš, ir viskas, – pavargusiu, bet nesuirzusiu balsu pasakė Jelbanovskis. – Ir tada man nebus pas ką atvažiuoti į Londoną. Pagalvotum nors apie tai." – „Na, Londone tu ir be manęs kaip nors pragyvensi, – tarė Michailas Ivanovičius, kilstelėjęs seną šiltą tėvo kepurę atsisveikinimo gestu. – Nors, manau, iki metų pabaigos mes tenai pasimatysime. O kol kas aš nesistengsiu būti užmuštas. Sudie!"

Tolesnės eilutės parašytos spėjant, tiksliau, iš anksto įsitikinus, kad kitų žmonių – tiek gyvųjų, tiek mirusiųjų – minčių skaityti neįmanoma. Jei dar pridurčiau savo tvirtą įsitikinimą, kad nė vienas žmogus negali tiksliai papasakoti, ką jis pats matė ir girdėjo, tai nuo čia – tik vienas žingsnis iki teiginio, jog žmogus, atgaminantis vaizduotėje niekada

117. T. y. minėtam Nikolajui Michailovičiui Romanovui.

118. Kitaip sakant, „eičiau į šiaurę ar pietus, o ne į rytus ar vakarus".

jo nematytą įvykį, vargu ar sumeluos apie jį daugiau, nei to įvykio dalyvis ar liudininkas. Šiaip ar taip, pirmajam bus daug daugiau šansų atspėti tiesą nei antrajam, kuris visiškai neturės pasirinkimo galimybės, nes tą įvykį žinos ir, kaip normalus žmogus, bus linkęs tapatinti įvykį su savo žinojimu. Visa kita aiškinti nereikia.

Neviltis – ne įvykis. Ji pradėjo slopti, kai Michailą Ivanovičių su kitais ministrais vedė į Petropavlovsko tvirtovę. Kai ant tilto į juos ėmė šaudyti ir visi puolė ant žemės, – tik jis su Tretjakovu[119] ėjo kaip ėję, – pasidarė dar lengviau. Kai jūreiviai „pramogaudami" jį stumdė, įrėmę šautuvų buožes į nugarą, neviltis beveik nurimo. Ir visai išnyko po to, kai buvęs vidaus reikalų ministras Ščeglovitovas per pasivaikščiojimą kalėjimo kiemelyje pajuokavo: „Jūs, sako, iššvaistėte tris milijonus savo pinigų, kad čia atsidurtumėte, o aš su malonumu būčiau jus čia pasodinęs, už tai nepaimdamas nė kapeikos." Michailas Ivanovičius nerimavo, kaip visada, dėl motinos ir seserų (jam leido su jomis pasimatyti du kartus).

Pusiau tuščias traukinys. Nei pabėgėlių, nei jūreivių. Svetima šalis pripildė jį iki tol nepatirto lengvumo – juk anksčiau visos jo kelionės buvo „į", o ne „nuo" ar „iš". Nuo savo šalies jis bėgo pirmąsyk. Pirmosios dešimt valandų kelyje – kaip vaikui pirmoji sveikimo naktis po sunkios ligos. Liga, kaip ir neviltis, viską padaro sava. Dabar jis skrido lengvame sapne to, kas jam buvo svetima. Oficiantas su mėlyna „studentiška" kepurėle ir trumpa žalia prijuostėle tiekė užkandžius ir atsiprašinėjo, kad nėra raudonojo vyno.

119. Sergejus Nikolajevičius Tretjakovas (Сергей Николаевич Третьяков, 1882–1944?) – stambus verslininkas, politinis veikėjas, Ekonominės Tarybos pirmininkas Kerenskio laikinojoje vyriausybėje, ne kartą buvęs kandidatu į ministrus.

Michailas Ivanovičius stebėjosi, jog nė nepajuto, kaip suvalgė didžiulį patiekalą ir užkandžius, dargi išgėrė visą buteliuką norvegiško akvavito[120]. Oficiantas, nelaukdamas kito užsakymo, pastatė priešais jį dar vieną patiekalą ir atidarė kitą buteliuką. Buvo ketvirta valanda dienos. Už vagono restorano langų dangus buvo susiliejęs su sniegu ir baltais namais. Artėjo Tornijas[121].

Duokite man šį svetimą sniegą ir rimstančią šviesiai pilkšvai melsvą svetimos šiaurinės žiemos dieną, taip pat traukinį, nešantį mane per nepažįstamą vaikiško išgijimo svają! Na, aišku, visi žino, kad Michailas Ivanovičius mėgo Žydrąjį Krantą[122], o ne šaltus fiordus. O aš ten būčiau likęs visam laikui, kad po ketvirčio amžiaus dar kartą bangų mūša atneštų mano kūną prie Bergeno[123] krantų arba kad jį sudegintų Belzeno[124] krosnių ugnis, arba kad man pakaktų „ugnies ir laiko“ paskutiniam šuoliui į „savo“ pusę, į Švediją – ten ramiai baigčiau gyvenimą kaip pakartotinis emigrantas.

Ant Bergeno platformos jį sutikusį labai aukštą ir liesą žmogų su karakulio kepure – trečiąją Michailo Ivanovičiaus paslaptį – pavadinti šnipu būtų šiurkštus terminologinis netikslumas. Juk, pagal šio žodžio etimologiją, šnipas yra tas, kuris „žiūrinėja“, „šniukštinėja“, norėdamas sužinoti tai, ko kiti nenorėtų, kad jis žinotų. O žmogus, vardu Lindsis, atvirkščiai, išties nenorėtų žinoti nė trijų ketvirčių

120. Akvavitas – nacionalinis skandinavų gėrimas; kmynų degtinė (aquavit).
121. Miestas Suomijoje.
122. Žydrasis Krantas – pietrytinė Viduržemio jūros pakrantė Prancūzijoje į rytus nuo Tulono miesto iki Italijos sienos.
123. Bergenas – uostamiestis Norvegijoje prie Šiaurės jūros.
124. Autorius turi omenyje Bergeną-Belzeną – buvusią nacistų koncentracijos stovyklą už mylios nuo Belzeno kaimo ir kelių kilometrų į pietvakarius nuo Bergeno miesto.

to, ką ir taip žinojo. Jis, kaip pats tvirtino, visuomet stengėsi riboti ir mažinti jį pasiekiančios informacijos kiekį. Jo paslaugų žmonės prašydavę tuomet, kai norėdavo ką nors padaryti „tyliai", „subtiliai" ir „nepastebimai". Na, pavyzdžiui, surengti dviejų visame mieste žinomų asmenų susitikimą garsiausiame miesto restorane taip, kad niekas šito nesužinotų. Visa esybe jis buvo tobulas biržos „lokys". Vėliau savo memuaruose jis rašė, kad, dirbdamas „firmoje", pagrindine savo užduotimi laikė to, ką jam liepdavo daryti viršininkai, pasekmių silpninimą ir to, ką darė jo pavaldiniai, efektyvumo mažinimą.

„Čia netoli eiti, – pasakė jis, padėdamas Michailui Ivanovičiui įlipti į nepaprastai žemą tiems laikams automobilį, – užsimeskite ant kojų kailinius, šiandien šalta. Jūs taip ir neišmokote vairuoti mašinos?" (Jis nepaklausė: „Kaip ten, Petrograde?"). Vėliau, jiems sėdint karštai prikūrentame, nuo sietynų žėrinčiame restorane „Karalius Olafas", Lindsis, lėtai traukdamas per dantis pirmąjį ledinės degtinės stikliuką („sveikas atvykęs! už susitikimą!"), pasakė, kad, anot jo stebėjimų, būtų galima, šiek tiek pailsėjus, pradėti galvoti ir apie įsikūrimą („Žemė, rodos, čia nedaug ką duoda, bet ji nieko ir nekainuoja. Aš nusipirkau gerą fermą; nusipirkite ir jūs").

M. I. Taip, žinoma, bent jau todėl, kad nekristų į akis mano situacijos patetika, taip?

L. Man atrodo, kad dabar jūs gebate įvertinti net savo situaciją, jau nekalbant apie bendrąją.

M. I. Aš nieko nežinau. Kas pasikeitė per paskutiniąsias dešimt savaičių?

L. Daug kas. Iš esmės – viskas. Dabar jau jūs neišrūkysite jų iš Petrogrado, net turėdamas kišenėje šimtą milijonų svarų.

M. I. Kišenėje aš neturiu šimto milijonų. Nuoširdžiai prisipažinsiu – aš neturiu nieko.

L. Na ir puiku. Vadinasi, pirksite fermą.

M. I. Ne dabar. Jei neprieštaraujate, pirmiausia aš norėčiau perskaityti visus laikraščius, išleistus, kol kalėjau Petropavlovsko tvirtovėje.

L. Mes važiuosime į mano namus. Laikraščiai ir šeši aplankai su iškarpomis ir depešomis – jūsų kambaryje. Dabar išgerkime po antrą stikliuką, prisimindami nužudytuosius per tris jūsų kelionės dienas: Kokoškiną, Šingariovą ir... Nikolajų Ivanovičių. [Tą dieną, kai Michailas Ivanovičius išėjo iš Petropavlovsko tvirtovės, buvo laukiamas lemiamas Judeničiaus[125] prasiveržimas. Visi raudongvardiečiai buvo tarsi vėjo nušluoti. „Metas, brangusis mokytojau, – pasakė jis Nikolajui Michailovičiui. – Tyliai praeisime, aš jus palydėsiu, o paskui matysime..." – „Ne, Mišenka, geriau aš pasiliksiu. Juk čia visi manieji guli. Ne." Nikolajus Michailovičius jį pabučiavo į abu žandus ir tris kartus peržegnojo. Lemiamo prasiveržimo nebuvo. Raudongvardiečiai grįžo. Prieš pat sušaudymą jis prisiglaudė kačiuką prie krūtinės, kur yra širdis, kad tas nesušaltų.]

M. I. Tuomet aš... prašau mane sujungti, kuo greičiau, su Gulkevičium (ambasadoriumi Švedijoje)...

L. Žinoma. Jau sujungiau. Bet vis dėlto paskaitykite laikraščius. Neskubėkite veltis. Gal geriau pirmiausia imtis tvarkyti reikalus.

Kieno reikalus? Motinos ir seserų? Kai ką jis sutvarkė iš karto, iš Norvegijos. Po „Gulkevičiaus avantiūros", jeigu

125. Nikolajus Nikolajevičius Judeničius (Николай Николаевич Юденич, 1862–1933) – karo vadas, vienas iš „baltųjų" judėjimo Rusijos šiaurvakariuose vadovų.

ji iš tiesų buvo, ir visiško (iki pasibjaurėjimo) nusivylimo Kolčaku įvyko antrasis, daug pavojingesnis, „grįžimas" į Norvegiją. Iš ten – į Londoną. Susitikimas Grovnerio viešbutyje su Jelbanovskiu, man rodos, buvo „gėrimo atokvėpis", turbūt pirmasis po dvejų „karinių-revoliucinių" metų. Žmogus, kuris gėrė tik labai artimų ar labai jam patikusių žmonių draugijoje, buvo pasmerktas ilgalaikei blaivybei. Juk su Kolčaku jis nebūtų galėjęs gerti, jei su taip mylimu Poetu nė karto nepasigėrė. Tikriausiai todėl, kad nemėgo gerti su sunkiais žmonėmis. Lengviems, sklendžiantiems jis daug ką atleisdavo. Norėjo pats būti lengvas. Vertino lengvai nešamą savigarbą. Greitai pavargdavo nuo rimtųjų ir įsitikinusiųjų solidumo. Vienąsyk pasakė Vadimui Choviatui, jog gaila, kad tikrųjų riterių neliko: juk Viešpaties Šventovės Riterių Ordinas turėjo būti „lengvas" („pažadėjo tapti?") – nepavyko, per šimtą metų jie apsunko. Vėliau dar sunkesni juos primušė, įmynė į žemę.

O dabar – ką gi tvarkyti? Prarasti viską – o jis turėjo viską – neįmanoma. Prarandama visuomet tik jausmas, požiūris į ką nors. Pirmojo ir neilgai trukusio savo skurdo jis nepastebėjo. Buvo pernelyg užimtas.

Trečioji dalis

Žmogus be laiko

Žinoma, tokie svarstymai yra formalūs ir „nesuniokoja“ šio vaizdo.

VSEVOLODAS SEMENCOVAS[126]

126. Vsevolodas Sergejevičius Semencovas (Всеволод Сергеевич Семенцов, 1941–1986) – orientalistas, indologas, sanskritologas, senosios Indijos literatūros, hindizmo religijos ir filosofijos tyrinėtojas.

Pasidavimo preliudija

Matai, pakanka tau sužinoti,
kad esi tai, ir tu – nugalėtojas.

G. I. GURDŽIJEVAS

Tai – kitas pasakojimas, parašytas kito žmogaus kitame laike ir, ko gero, apie kitą asmenį. Apie tai, kaip Michailas Ivanovičius išėjo, lengvai lengvai keliavo, nepersistengdamas, stabtelėjo, sustingo, apmirė. Žinoma, reikėjo veikti – juk jis mažai kalbėjo ir nieko nerašė. Kai įvyko proveržis, judesio inercijos pakako dvidešimčiai metų, bet tik išoriškai. Viduje jis liko nejudrus. Pirmą kartą, 1917-aisias, viskas išsisprendė labai aiškiu pralaimėjimu, tad apie jį kalbėti kaip apie savą būtų neatleistinai banalu. Tuomet sustingti buvo būtina, kad žengtum nors žingsnį į šalį – nuo savęs, į kitokią egzistenciją. Antrą kartą jis sustingo kaip tie, kurie laimėjo tik egzistavimą ir kuriems teliko tik egzistuoti.

Paskutinis „įvadinis“ nukrypimas nuo temos. Ryšiai su praeitimi trūkinėja greičiau nei spėji pagalvoti. Reikia skubėti, kol taškas nepasidėjo savaime. Dabar svarbiausia – nesupainioti savęs su juo vienos aplinkybės atžvilgiu.

Jis nepasidavė. Ne todėl (kaip aš ir jūs), kad nepasitaikė tokios progos, o todėl, kad jam tai buvo nebūdinga. Pirma laiko pasiduoti buvo mano kartos (tos pačios, kaip

Michailo Ivanovičiaus jaunesniojo sūnaus Ivano) bruožas. Pasiduodavo iš karto. Pasiduodavo nelaukdami pasiūlymo pasiduoti garbingai, pasiliekant asmeninį ginklą ir išsaugant teisę dėvėti mundurą su skiriamaisiais ženklais. Patys nupjaudavo sagas, nusiimdavo diržus ir iš batelių ištraukdavo raištelius. Žinoma, ne visi, bet daugelis. Ypač jaunystėje. Kai kurie jau pasidavę ir gimdavo: nuo dvidešimtųjų iki keturiasdešimt antrųjų metų – toks buvo jų atsiradimo tikrasis laikotarpis.

Nedaugelis nepasidavusiųjų nešiojosi savo nepasidavimą kaip paslėptą prasmę, vėliau jų pačių atskleistą kaip paskirtį, tai yra – egzistenciją jau kitiems (kitų labui!). Su ja jie atvyko į septintą dešimtmetį kaip besparniai nugalėtojai, nebijodami bloga lemiančių ženklų, kurie kilo iš jų pačių, tad buvo neįskaitomi, išlikę perbraukimuose, išlygose ir nutylėjimuose. Reikalas tas, kad pačią pasidavimo idėją turėjome savy (kaip mūsų tėvai – išdavystę) tuo pat metu kaip gėdą ir... globą, net apsaugą. Dėl to visiems podraug buvo ir gėda, ir ramu.

Eigasties praradimas

Po to jis jau niekada iš savo kambario kareivinėse nebeišeidavo ankstesniuoju savo žingsniu.

M. PRUSTAS

Žmogus, kuris ateina pas meilužę toks pat, koks paliko savo namus eidamas pas ją, – ne meilužis. Kad ir koks būtų trumpas ar beprotiškas kelias (žinoma, jeigu jie negyvena kartu ar ji nesilanko pas jį, o tai yra visiškai kitas dalykas ir neturi jokio ryšio su Michailu Ivanovičiumi) – tai yra apmąstymų (jausmų, vaizduotės – nesvarbu) kelias. Šiame kelyje žmogus sumažėja (jo mąstymas – įcentrinis) ir ateina pas ją susitraukęs, užsidaręs savyje. Todėl kyla audringi meilužių ginčai, tokie dažni aistros priešaušryje arba iš karto po jos: jis pernelyg greitai atsitiesia (aistra – išcentrinė), skubėdamas grįžti į save – tokį, koks buvo dar neišėjęs į pasimatymą, neduodamas meilužei laiko priprasti prie permainos.

Elizabeta Sazerlend ištekėjo, kai jai buvo dvidešimt dveji. Iki to laiko ji turėjo vieną meilužį, kapitoną Ričardą Ermingą, kuris 1917-ųjų lapkritį demobilizavosi dėl kaklo sužeidimo ir buvo pasirengęs „pasiųsti visa tai...“, studijuoti mediciną Edinburge arba Šv. Andriejaus universitete ir Mozambike ar Madagaskare gydyti negrų ar dar ką

nors (jis tiksliai nežinojo). Jų ryšį iš esmės labai palengvino tai, kad dėl karo namuose beveik nebuvo tarnų; vyresnysis liokajus Edvardas, virėja ir pora ateinančių tarnaičių vargiai galėjo kliudyti naktiniams neaukšto, tvirto, juodbruvo džentelmeno balta gipsine apykakle apsilankymams, taip pat jo pakankamai vėlyviems, dažniausiai po pusiaudienio, pasišalinimams iš dieviško Elizabetos tėvų namo Grovneryje (motina prižiūrėjo seną tėvelį Hempšire). O, koks namas! Tarsi gabalėlis kreminio torto, iškirptas iš Hofmano pasakos, su iškaba „PRC Chemical United" ir dabar stovi man prieš akis!

Nepasotinamas Ričardo geidulingumas buvo blogas pagalbininkas Elizabetai ruošiantis santuokai su Džeimsu, Sazerlendo hercogu, ir auštančiai prezervatyvų, žigolo, darbininkų riaušių ir čarlstono erai. Savo polinkiais ir pageidavimais Džeimsas buvo daug toliau nuo sutuoktinių miegamojo, nei Ričardo (o vėliau ir Michailo Ivanovičiaus) Mozambikas ir Madagaskaras nuo Londono rezidencijos ar Sazerlendų pilies Škotijoje, kur „skirtingo kalibro" pora (kaip juos praminė Ričardas) dažniausiai praleisdavo vasaros mėnesius. Ričardas, naudodamasis seno šeimos draugo teisėmis, – tuo metu jis jau buvo atsisakęs medicinos misionieriaus svajonės ir bandė savo jėgas bankininkystėje, – savo naują pažįstamąjį pristatė Sazerlendų namuose.

Negalima be galo blaškytis šiaurės vakarų Kensingtone: čia būtinas visiškas geografinis aiškumas. Jis tavo maniją rūpintis ne savo reikalais ir namais įveda į laikinus efemeriško proto rėmus. O, aš niekaip negaliu pakartoti kelių tokio žmogaus, kuris niekada, be didelio poreikio, pėsčias nenueitų nė ketvirčio mylios! Kalbama, bet to nepatikrinsi, net Jelbanovskis tiksliai nežino, kad 1918-aisiais jis,

braudamasis iš Archangelsko į Omską, pėsčias nukeliavo šimtus, jei ne tūkstančius kilometrų. Dar viena legenda? Velniop Archangelską ir Omską! Ne jo žingsniu keliausiu Lensdauno keliu, neleisdamas sau suabejoti savo hipoteze, kad Elizabeta Sazerlend gyveno būtent ten, tame pačiame keturaukščiame grietinėlės baltumo dvare, už dviejų namų nuo „Jaunųjų menininkų namo", kuriame, pasak memorialinės lentelės, gyveno legendinis Čarlzas Riketsas[127]. Visos šios gatvės ir namai – Kuzmino klarizmo pavyzdys. Klarizmas – tai objekto vidinio pasidalijimo triumfas prieš šio objekto matymo neapibrėžtumą. Klarizmo požiūriu, „sumišę jausmai" – tai žodžiai, kuriuos turi teisę vartoti tik tuomet, jei pats tiksliai žinai, kas su kuo sumaišyta. Kaip ir „juodai baltas namas su nekonkrečios spalvos durimis", kur svarbu, kad durų spalva yra tikrai neaiški derinyje su kreminės spalvos sientarpiais ir juodais fasado kvadratais (tai Lensdauno kelias).

Ne, romanas, kaip žanras, o ne blaškantis užsiėmimas, neturėtų kentėti daugybės nukrypimų nuo temos... Žmogus, niekada nežvarbęs Sibire ir ne kartą persišaldęs Peterburgo skersvėjuose, bet kokiu oru žingsniuodavo iš vieno Lensdauno kelio galo į kitą, įveikdamas laiko kelią nuo Pjeretės iki Elizabetos. Peršokti nuo vienos meilės prie kitos galima tik jas susiejus topografiškai – galvojau aš, sekdamas paskui ilgą jo šešėlį. Septyniasdešimties metų laikotarpis nieko nereiškia – meilė neturi istorijos. Tik vietą. Galiausiai, klarizmas šiuo atveju – tai reakcija į daugiaprasmiškumą, kuriam nėra vietos romane.

127. Čarlzas Riketsas (Charles de Sousy Ricketts, 1866–1931) – anglų rašytojas, iliustratorius ir spaustuvininkas.

Nuo stiprios aistros Pjeretei metų – iki liguisto pavydo Elizabetai savaičių. Pasak Ričardo, jos „maksimumas“ su eiliniu meilužiu – penkios savaitės (po to tave paliks). Ėjo vienuolikta savaitė, vyras grasino jį nušauti, romanas iš Pertšyro persikėlė į Vestminsterį. Po apsilankymo pas ją jis visuomet nuo ryto dirbdavo, neidavo miegoti. Gerai, jeigu pavykdavo pusvalandžiui prigulti po pietų. Ketvirtą valandą su Jelbanovskiu gerdavo kavą. Po trumpo pasisveikinimo įprastai, įgudusio lošėjo judesiu, ant stalo išmesdavo penkių šešių kortelių „vėduoklę“. Šiandien Michailas Ivanovičius perskaitė vienoje iš jų: „Vakar buvo nužudytas Valteris Ratenau.“ – „Būtina stebėti biržos reakciją“, – pasakė Jelbanovskis. „Žymiai svarbiau, kaip mes reaguojame, o ne birža,“ – šyptelėjo Michailas Ivanovičius. – Biržos makleriai juk nesuprato, kad nužudydami Ratenou, vokiečiai nužudė ne žydą-liberalą, o žydą-germanofilą, kuris karo metu jiems padėjo sukurti geriausią pasaulyje karinę pramonę. Nesuvokimas – sąmonės, o ne ekonomikos reiškinys. Ratenau negalėjo to suprasti, kaip ir Vallenbergai – taip pat žydai-germanofilai. – „Nejaugi tai taip svarbu?“ – „Svarbiau už viską. Žydai-kapitalistai, tikėdami Vokietija, vokiečiams sukūrė finansus ir pramonę. Žydai-komunistai, tikėdami sovietais, tą patį padarys rusams. Nužudydami Ratenau, vokiečiai pradėjo žudyti žydų tikėjimą Vokietija. Jie baigs tuo, kad kartu su tikėjimu nužudys ir pačius žydus. Visus. Sovietai – taip pat, manau, paseks vokiečiais, jeigu spės.“ – „Nejaugi viskas taip... automatiškai?“ – „Absoliučiai, be abejo, taip, jei jau esi įtaisytas į šį meilės, įtarimų ir neapykantos mechanizmą. Ypač jeigu tu – daugiskaita, grupė, gentis, tauta.“ – „Naa, – atsistodamas ir surinkdamas nuo stalo korteles, nusišypsojo Jelbanovskis, – tai parduoti ar pirkti?“

Michailas Ivanovičius baigė gerti rankoje sušildytą konjaką. „Dar dvejus trejus metus – pardavinėti ir pirkti. Vėliau – viską parduoti. Viską. Turėti reikalų tik su svetimais pinigais, bankais ir kompanijomis (ir žmonomis – pridūrė apie save Jelbanovskis, nors tai buvo susiję su dabartimi). Nieko nuosavo, išskyrus grynuosius. Dar ir juos geriau išleisti kiek įmanoma greičiau, kol Europa ir Amerika lenktyniaus, kuri iš jų labiau nusismukdys ir nusiginkluos ligi karo su Vokietija. Na, linkiu malonaus vakaro. Šiandien aš būsiu Borovskio[128] koncerte."

Šiandien po koncerto (o gal ir kitą dieną) jis buvo „ant Elizabetos". Ji ilgais nagais draskė dryžius nuo jo pakaušio iki pečių, į abi puses, kartą, du... „Tu skaičiuoji?" – „Tai – savaičių skaičius, viršijantis nustatytas penkias?" – „Ričardas – kiaulė ir plepys. Nulipk nuo manęs ir uždek man cigaretę." Paskui, dažnai ir silpnai užtraukdama, ji pasakė: „Trečiadienį devintą valandą Ričardas atvažiuos tavęs. Keliaudami į pilį sustosite tik pasipildyti kuro. Niekur nenakvokite. Naktys su tavimi man pernelyg brangios. Kai atvažiuosite, tai atvažiuosite. Mano miegamajame tavęs lauks šalta vakarienė. Ričardas pernakvos mano pusbrolio miegamajame, kur vakarienė jam bus palikta. Jis iš anksto gavo, kas jam priklauso. Nepamiršk pasiimti pledo, kurį padovanojau, ir apsivyniok juo kojas. Neleisk Ričardui gerti kelyje. Eik, aš pavargau."

Prie Holando parko jis įsėdo į taksi. Po Borovskio koncerto ir nakties su Elizabeta Šopeno preliudai drugeliais plazdėjo laimės ištuštintoje galvoje. Lūpose – jos cigarečių

128. Aleksandras Kirilovičius Borovskis (Александр Кириллович Боровский, Alexander Borovsky (Borowsky), 1889–1968) – rusų-amerikiečių pianistas.

skonis. Kai jis būna su Elizabeta, ji neleidžia jam rūkyti savų, pernelyg stiprių. O apie cigarus negali būti nė kalbos, kaip ir apie prezervatyvus ir nejučia jam ištrūkstančius prancūziškus posakius (rusiškus – prašom!). Jai buvo svetimas tiek automatizmas, tiek priešingas automatizmui nepastovumas. Viena galia. Aistra? Apie ją žinojo tik ji viena. Kas jau kas, bet aistra, jeigu net ją ir turėjo, niekuomet negalėjo tapti kažkieno ginklu, net jos asmeniniu. Žinios? Ji žinojo viską, ko panorėjo, bet tai irgi neturėjo jai jokios reikšmės.

Bet, Dieve, kaip žinoti, tačiau pačiam to nedaryti? [Žinojimas egzistuoja tik daliniam pardavimui, kaip mėgo kartoti Jelbanovskis.] Tik meilėje žinoti ir veikti yra viena ir tas pat. Todėl ji neturi vietos laisvei, visada lemiančiai išsiskyrimą. Dabar bankai ir kompanijos nusigyvena ne dėl nepateisinamos rizikos, o dėl baimės ir nežinojimo. Žmonės – taip pat. Tiksliau – dėl žinojimo baimės. Kai važiuoji automobilyje, neviltis aprimsta.

Jie pravažiavo Karlailą, ir Ričardas jam pasakė, kad Džeimsas ne juokais ketina jį nužudyti. „Ir nesitikėk, kad jis tai padarys jos miegamajame. Jis palauks, kol ryte nulipsi su ja į sodą, užsimos vytine jai kirsti, ir kai tu pribėgsi, norėdamas savo kūnu užstoti širdies damą, jis pykštels tau į tarpuakį iš dvivamzdžio taip, kad visą ją aptaškytų tavo smegenimis." – „Kaip gaila, kad tu nepasirinkai teismo mediko karjeros, – nusijuokė Michailas Ivanovičius. – Vaizduotės aiškumas ir tikslumas kaip Diagilevo." „Džeimso giminaičiai škotai labai to tikisi, – tęsė Ričardas. – Teisėjai tikrai jį pripažins neveiksniu, ir jis kartu su savo milžinišku turtu pateks jų globon." – „O kur dėsis žmona?" – „Manau, pas jaunąjį Čarlzą Lindbergą. Ji turi silpnybę aviatoriams." – „Kaip bjauru! Jis antisemitas ir germanofilas." – „Argi tau

nebus visiškai vienodai, kai tavo gabalėlius surankios ir užkas kažkur Pertšyro ir Damfriso pasienyje?" – „Mane privalo palaidoti Monake, – pasakė Michailas Ivanovičius. – Beje, tau labai rekomenduoju nusipirkti Robinson ir Altauzen firmą. Ir kuo greičiau, jei tik gausi pinigų. Vėliausiai po trijų mėnesių jie visai nusigyvens, ir tau bus brangiau ją išpirkti iš likvidatorių."

Kaip išpirkti save iš praeities? Jo kraujas, susimaišęs su rasos ir prakaito lašeliais ant Elizabetos veido, po rytinės aistros (Ričardo apibūdintos scenos sušvelninta versija), – vaizdas, galintis penkioms minutėms pralinksminti. Bet kur tos nušvitimo akimirkos, kuriomis praeitis jį paleis iš savo nagų? Kur tas vaikiškas išsivadavimo sapnas, tęsęsis nuo išėjimo iš Petropavlovsko iki Tornijo? Tik velniškai pašėlęs dulkinimasis su Elizabeta ir realus fizinės mirties artumas suteikdavo laikiną palengvėjimą.

Automobilis staigiai pasuko į šiaurės rytus. Jau trys savaitės, kai jis grįžęs iš Prancūzijos, kur vien tam, kad vaikams suteiktų savo pavardę, įregistravo civilinę santuoką su Pjerete (ir po penkių dienų išsiskyrė). (1989-aisiais Ivanas sakė, jog jis tai padaręs todėl, kad tuo metu negalėjo savo neteisėtiems vaikams suteikti padoraus, jo požiūriu, išlaikymo.) Tuomet jis buvo paniręs į savęs kaltinimo isteriją („Koks bejėgis moralinės kompensacijos aktas!" – pakomentavo Jelbanovskis po jo sugrįžimo). Važiuoti liko keturios valandos. Ji gulės, apsiklojusi iki galvos, ir ištrauks tik ranką, kad iš jo priimtų taurę šampano. Po to, nelaukdama, kol jis baigs valgyti, ji numes taurę ant kilimo ir įprastiniu valdingu mostu („Tuoj pat čionai") lieps: trisdešimt sekundžių, kad nusirengtum („išsivyniotum", *unwrap yourself* – jos posakis) ir įšoktum į lovą. Kalbėti ir į jį žiūrėti ji pradės

tik po dvidešimties minučių („po pirmojo gurkštelėjimo" – vėl jos posakis).

Elizabeta laukė prie parko vartų – nuo ten iki pilies dar geras penkias minutes važiuoti, – įsisupusi į vyrišką neperšlampamą lietpaltį ir apsiavusi Velingtono bateliais (ar tik neteks atsisveikinti?). Pabučiavusi jį į kaktą ir pakštelėjusi Ričardui į skruostą, ji įsitaisė ant galinės sėdynės ir liepė važiuoti prie tarnams skirto įėjimo (šiandien Džeimsas turi svečių). Jam nutirpo nugara. Jis žingsniavo milžiniškame miegamajame, rankoje šildydamas taurę *Hennessy* konjako (šampano jis atsisakė), ir pasakojo apie savo ilgą kelionę. Židinyje supykšėjo ir subyrėjo raudona pliauska. Vakarienės jis taip pat atsisakė. Ji, atsegdama jo marškinius: „Aš pamiršau paklausti, kaip buvo Brailovskio[129] koncerte?" – „Tai buvo Borovskis." – „Tikriausiai jie turi kažką bendra, jeigu aš juos visada painioju." – „Ir kas tai būtų?" Ji maudamasi kojines: „Genijus, išreiškiantis save Šopeno muzika ir save užmirštantis joje. Aš taip pat užsimirštu, kai jų klausausi. Bet man kartais atrodo, kad muzika – ne vien tik tai." „Meilė taip pat", – pagalvojo Michailas Ivanovičius, pagavęs save, jog pirmąsyk gyvenime šį žodį sau taria siedamas su konkrečia moterimi, o ne apskritai, žinoma.

„Tik pagalvokite, – prieš pusryčius kalbėjo Ričardas, išvyniodamas servetėlę, – nuo tos akimirkos, kai rytais atmerkiu akis, iki tos, kai išskleidžiu servetėlę, aš atlieku šimtą keturiasdešimt tris (bent jau tiek – kai kurių tai galėjau nepriskaičiuoti) skirtingus fizinius veiksmus – taip sakant, visą rytinio tualeto ritualą. Visus šiuos veiksmus, arba kai

129. Aleksandras Petrovičius Brailovskis (Александр Петрович Браиловский, 1896–1976) – prancūzų ir amerikiečių pianistas, specializavosi groti Frederiko Šopeno kūrinius.

kuriuos iš jų, aš galiu atlikti automatiškai arba sąmoningai. Tai priklauso nuo mano apsisprendimo. Tačiau svarbiausia tai, kad visus šiuos šimtą keturiasdešimt tris veiksmus aš galiu suvokti kaip vieną visumą. Tik po jų, kaip vieningos visumos, suvokimo jie ir tampa ritualu. Vadinasi, ritualas yra ritualo suvokimas."

Greitai darbuodamasis peiliu ir šakute, jis iš keptos rūkytos silkės ištraukė visus kaulelius ir ant jos išspaudė pusę citrinos. Elizabeta suvalgė vieną skrebutį su kumpio gabalėliu ir sėdėjo atsitraukusi nuo stalo ir užkėlusi koją ant kojos. Michailas Ivanovičius išgėrė trečią puodelį kavos ir užsirūkė. Džeimsas nuo ankstyvo ryto medžiojo ir buvo laukiamas pietų. „Chirurginė operacija – ne ritualas, tęsė Ričardas, – ne tik todėl, kad veiksmų kiekyje ir pobūdyje gali dažnai pasitaikyti netikėtumų ir būtinų pakeitimų, bet ir todėl, kad šie netikėtumai gali tapti daug svarbesni už tai, ką galėtume pavadinti „operacijos ritualu". Juk ritualas visada – tik tai, kas jis yra. Tas pats suvokimas, kurio niekas negali pakeisti." – „Tokiu atveju, – Elizabeta ištraukė iš Michailo Ivanovičiaus burnos ką tik uždegtą cigaretę ir giliai įkvėpė dūmą, – dulkinimąsi aš įterpčiau tarp ritualo ir chirurginės operacijos. Jo, kaip ritualo, eiga numatyta ir suvokta, tačiau galimi pertrūkiai, kaip operacijos." – „Kas padaro tuos pertrūkius – meilė? – paklausė Michailas Ivanovičius, – ar baimė?" Ji atsakė, cigarete rodydama į Ričardą: „Argi tu bijojai, kai buvai su manimi?" „Ne, bet juk tu manęs ir nemylėjai." „Pagrįsta, – pagalvojo Michailas Ivanovičius, – Ričardui – aistra minus baimė vietoj meilės. Man – aistra plius baimė dėl meilės. Jos baimė – visuomet kituose. Pati ji nieko nebijo, kol kas. Ar ne laikas keliauti?"

Kitos dienos vakare jis sėdėjo ant suoliuko priešais Šv. Mykolo bažnyčią ir dvidešimtą kartą skaitė Elizabetos dviejų žodžių telegramą: „Kaip įprastai." Be parašo. Vakar, sugrįžęs iš pilies į Londoną, jis netikėtai nusprendė nenakvoti savo viešbutyje. Paprašė Ričardo sustabdyti automobilį trys šimtai jardų nuo Grovnerio, pasakęs, kad prieš miegą nori pasivaikščioti, patraukė į kitą pusę ir išsinuomojo kambarį pirmame pamatytame viešbutyje Čelsyje. Toji telegrama atėjo šiandien devintą valandą ryto. Bet kaip? Kaipgi ji galėjo sužinoti, kur jis nakvos, kai jis pats to nežinojo net prieš minutę, kol užsakė sau kambarį? Taigi, arba Ričardas, palikęs automobilį, nusekė paskui jį ir vėliau jai paskambino, arba ji pati apie kitą viešbutį sužinojo iš kokių nors iš trijų šalių žmonių, kurie galėjo juo domėtis: anglų, vokiečių arba sovietų (bet tuomet jie turėtų jį nuolat sekti!). Pirmasis atvejis buvo mažai tikėtinas, bet ir visai įmanomas. Antrasis – daug labiau tikėtinas, nors kur kas mažiau įmanomas, nes argi jai vertėjo dėl jos užgaidos (ar tiktai?) rizikuoti atskleisti tokius ryšius! Trečiasis... Ne, tikriausiai, tai vis tik Ričardas, nors jis visiškai nenustebtų, sužinojęs, kad Georgas Penktasis ir Elizabeta naudojasi vieno ir to paties žmogaus agentūrinėmis paslaugomos.

Šv. Mykolo bažnyčios varpas išmušė devynias valandas. Gerai. Visa tai laikysime smulkmena. Nepakenčiamai norėjosi būti su ja. Po penkių minučių ji pati jam atvers ąžuolines nekonkrečios spalvos duris ir, abiem rankomis sugriebusi už jo vakarykščio palto atlapų, įtrauks jį, tarsi už kaklasaičio, į holo gilumą, prie savo krūtinės. Jis sukalbėjo maldą Archangelui Mykolui ir žengė už tvoros.

Paryčių prieblandoje ji palinko ant jo ir, neišleisdama iš lūpų užgesusios cigaretės, ilgai žiūrėjo jam į akis (ar ne-

atėjo metas atsisveikinti?). Jis priglaudė prie krūtinės jos galvą ir pasakė norįs, kad ji išsiskirtų su Džeimsu, ir tuomet jis, savo ordino kavalierius, susituoks su ja. Tada jie gyvens ilgai ir laimingai ir tą pačią dieną mirs. Ilga nosimi su kuprele ji įsikniaubė į duobutę po jo kaklu (ilga nosis – maža pyzdutė, sakydavo jo pusbrolis Andrejus Rogastovas) ir tarė: „Tai – šeštasis toks pasiūlymas, *my darling*, ir vienintelis, kuriame nėra plano, kaip atsikratyti Džeimsu. Kai aš tekėjau, jis man pažadėjo visišką laisvę („Tik laikyk nuo manęs kuo toliau mano supistus giminaičius; tu už tai atsakinga"), o jo motinai aš pažadėjau, taip sakant, jį prilaikyti. Girtuoklystės, medžioklės ir berniukai, kiekvieną savaitę nauji ištvirkę tarnai, tingūs nuomininkai, slidūs advokatai. Kasdien devynias-dešimt valandų aš praleidžiu su sąskaitomis ir laiškais. Taip aš atidirbu už savo laisvę, tave, – ji tilstelėjo, – ir kitus. Džeimsas – ne pagedęs vaikas, o apsigimęs niekšas, dargi geležinės sveikatos. Jei kas nors anksčiau jo neužmuš, jis pragyvens mus abu (tai netiesa, nes jis 1943 metais Sicilijoje gyvas sudegė tanke), ir mes nemirsime tą pačią dieną (tai tiesa – ji dar gyva). Geriau tu daugiau pas mane neateik, nes labai greitai aš nebegalėsiu be tavęs apsieiti." – „O tu negali tiesiog mylėti mane, pamiršusi visą praeitį?"

Už storų užuolaidų seniai išaušo, bet miegamajame su žemame plačiame židinyje baigiančia blausiai degti vieniša pliauska tęsėsi naktis. „Kai tu mane dulkini, aš mintu tavo jėga, – ji užsidegė cigaretę nuo gęstančios liepsnos, – ir, ją sugėrusi, galiu toliau gyventi taip, kaip gyvenu. Šliaužti, kaip driežas nukirsta uodega, palikdama šlapią pėdsaką ant smėlio – nuo praeities iki... jei galima taip sakyti, dabarties. Tavo jėga vis dar padeda man visa tai tęsti. Kol tu su manimi,

aš negalėsiu išeiti į naują gyvenimą..." – „*Vita nuova*[130], – pašaipiai tarė Michailas Ivanovičius, – aš – nukirsta uodega."

Po dvidešimties metų išvydęs ją su gailestingosios sesers apdaru chloroformo pritvinkusioje Karališkosios Marsdeno ligoninės palatoje, skirtoje mirštantiems kareiviams, jis suvirpėjo iš ilgesio ir švelnumo. Dabar, po šešių valandų darbo ir dviejų puodelių kavos su konjaku, jis pagalvojo, kad Londonas – tai milžiniški spąstai dvejojantiems. O kaipgi! Savanoriškai leisti save supakuoti į purvinai pilkas Londono rūkų skiautes, pusiaukelėje tarp palaimingo Žydrojo Kranto akvariumo ir šaltos Bergeno fiordų švaros. Beje, apie fiordus. Stokholme kažkas pradėjo dygti. Pinigai, tegu nedideli – pažiūrėsim vėliau.

Jelbanovskis atėjo vėliau nei įprastai ir ištiesė jam vieną kortelę. Aštuonios eilutės: dabar perspektyviausia – pirmojo būtinumo prekių gamybos monopolijos. Fermeriai pils vyną į Roną[131], kviečiai degs garvežių krosnyse, o Fordas atleis pusę personalo. Žmonės metų metus vaikščios vienais ir tais pačiais batais, važinės tais pačiais automobiliais, valgys iš tų pačių indų ir taupys kavą, cukrų bei cigaretes. Bet jie neapsieis be siūlų prastoms kojinėms ar marškiniams užlopyti, be virvutės sunkiam paketui perrišti ir be degtukų. „Juk niekas nedegins degtukų garvežių krosnyse, ar ne taip, Mišeli?" O gal ir meilė yra moters kūno, balso, sielos monopolizavimas, kurio tu sieki kitų, aiškių ar slaptų pretendentų arba jos pačios interesų sąskaita, vien tam, kad monopoliškai vartotum tai, kas bent jau teoriškai nepasiduoda vartotojiškos konjunktūros nuosmukiams ir pakilimams.

130. *Vita nuova* – naujas gyvenimas (lot.).

131. Ronos upė išteka iš Ronos ledyno Šveicarijos Alpėse Valė kantone.

„Kažkoks košmaras“, – galvojo Michailas Ivanovičius. Senis Biucheris išvytų mane iš klasės net neišbaręs. Ir tai būtų pirmas atvejis Leipcigo ekonominio seminaro istorijoje. Jau nekalbant apie visiškai neskoningą meilės analogiją. Apie degtukus vis dėlto verta pagalvoti, kol kas nesiejant jų su kojinėmis, virvutėmis ir meile. O tai jį sugrąžina į šiaurę, į Švediją ir Norvegiją, pas žmones, su kuriais jis jau kažkaip susiejo savo keistą gyvenimą. Jis norėjo ir nenorėjo tų saitų, kaip ir su Elizabeta. Taigi Igoris ne toks jau neteisus: geismingas gyvenimas pats sukuria sau analogijas, tegu ir neskoningas.

Metas padėti tašką. Tuo metu lėktuvai į Stokholmą dar neskraidė. Tačiau tą vietą visai saugiai buvo galima pasiekti traukiniu ir dviem keltais, jei neteiksi pirmenybės gana patogiam garlaiviui su „švedišku stalu“ vietoj pusryčių lovoje ir pietų. Dar reikėjo apgalvoti antrąjį laišką Markusui Vallenbergui, bankininkui, ir būsimą pokalbį su jo broliu, grafu ir buvusiu jo kolega, užsienio reikalų ministru. O kaip tada nepamatyti dviejų „mažų kavalierių“, trokštančių susitikti su juo Stokholme.

Buvo žodžių, niekada jo neištartų, apie kuriuos po daugelio metų jis pradėjo galvoti kaip apie egzistuojančius tik jų neištariant. Ar nebuvo baisios pagundos juos ištarti kalbant su Nikolajumi Michailovičium, Poetu, Miuriel ir su Elizabeta? Bet ar tai sėkmė, kad jis susilaikė ir paskutiniąją naktį Lensdauno kelyje? Cha cha, praėjus dešimčiai minučių po orgazmo, pranešti Elizabetai, kad dėl jo dešimtys žmonių neteko garbės ir dešimtys tūkstančių – gyvybės! Ne, sielų giminingumas apgaulingesnis nei kūnų. Tačiau kai, likus trims mėnesiams iki katastrofos, jis žiūrėjo Krymovui į akis, ar jam neatrodė, kad jie – vienas žmogus,

vienas kazokas? Kad žodžiai nereikalingi, ir daug geriau, jei tasai pasielgs taip, kaip manys esant reikalinga. Argi ne to jis norėjo ir iš jos? (Per pyzdą neišmokysi – pasijuoktų Andrejus Rogastovas).

Jauniausias švedų kavalierius Gustavas, buvęs Šteinerio[132] sekėjas, perfrazuodamas „Komunistų manifestą", mėgo kartoti, kad „Europoje pučia karmos vėjas". Ką gi, metafora kaip metafora – net ne banali. Michailas Ivanovičius prisiminė, kaip 1912-aisiais Maskvoje bevardis to paties ordino karininkas pasakė, kad orgazmo metu, kaip ir mirties akimirką, karmos poveikis pristabdomas, nors karma sąlygoja viena ir kita.

Taigi, jis važiuoja į Švediją, kad užsidirbtų šiek tiek pinigų. Ar nuo tų laikų jis pasirodė Lensdauno kelyje, aš nežinau.

132. Rudolfas Šteineris (Rudolf Steiner, 1861–1925) – vokiečių filosofas mistikas, antroposofijos įkūrėjas, Getės natūrfilosofijos sekėjas.

15 skyrius

Pasitraukimas iš žaidimo

Vienintelė išeitis... iškristi iš žaidimo.

V. NABOKOVAS

Pasitraukimas iš žaidimo – amžina europietiško romano tema. Dar gerokai prieš romano atsiradimą. Pradedant karaliumi Edipu. Edipas labai nenorėjo pasitraukti iš žaidimo. Už jį tai padarė likimas. Arba Apolonas. Bet žaidė jis pats – ne kas kitas. Kaip tu ir aš. Vėliau aplinkybės (ar likimas?) gali mus priversti palikti žaidimą, arba mes patys galime persigalvoti. Arba, galiausiai, mus gali paprasčiausiai užmušti, bet tada tai – nesiskaito. Juk net būdamas priverstas palikti žaidimą, aš turiu apie tai žinoti – tai yra suvokti save, kaip pasitraukiantį, nes mirties atveju tai ne visuomet įmanoma. Apskritai, čia kalbama ne apie neišvengiamą pralaimėjimą – nors ir jis gali būti labai svarbus, – o apie tai, kad romano herojus liaujasi save tapatinęs su žaidžiančiuoju šį žaidimą.

Penkios valandos traukiniu iš Geteborgo į Stokholmą ir dešimt minučių taksi nuo Centrinės geležinkelio stoties iki *Grand Hotel* subrandino sprendimą pasitraukti iš žaidimo. Tiksliau ne sprendimą, o paprasčiausią fakto suvokimą. Tam būtina nuostabioji Skandinavija. Labiausiai svetima vieta pasaulyje. Kaip ir prieš penkerius metus, jį užliejo

dieviška tuštuma – vėl trumpas atokvėpis. Pusvalandis karštoje vonioje. Stokholmas – užsieniečių lopšys, – pasakė Lindsis, tos pačios „firmos“ filosofas, bandantis prieškarinį laikotarpį susieti su pokariniu. Šis „laiko ryšys“ buvo jo ir Lindsio žaidimas, kurį (kaip ir Elizabetos miegamąjį) jis nusprendė palikti dėl naujų sėkmių ir pralaimėjimų.

Lindsis ir Briusas buvo gana keisto ir ypač privataus pasaulio – „firmos“ pasaulio – du poliai. Briusas traukiojo pečiais – na, mano brangus Mišeli, mes nuo pat pradžių supratome, kad jums mūsų žaidimas buvo jūsų. Jūsų sprendimas jį palikti ar tęsti, tiesą sakant, niekuo mūsų neįpareigoja. Beje, kaip ir jus, jei nekalbėsime apie jūsų įsipareigojimus sau pačiam. Mūsų susitarimas lieka neparašytas, tiksliau nepasirašytas, taip sakant, dėl aukštųjų besiderančių šalių nebuvimo. Na, o jeigu taip nutiks, kad grįšite, jums nereiks vaizduoti tarsi nė nepasitraukėte. (Briusas buvo truputėlį girtas). O jeigu jūs tapote našta pats sau – nesileisiu į intymias smulkmenas, – tai aš veikiau priskirčiau jūsiškiam aristokračių kekšių *penchant*[133], negu jūsų nusivylimui, hmm, ankstesniais idealais.

Lindsis buvo visiškai blaivus, šiek tiek liūdnas ir nepriekaištingai tikslus. Nei senojo, nei naujojo pasaulio nėra. Nereikia diagnozuoti laiko. Tačiau, ankstesnei jaunajai (kariavusiai) kartai esant beveik visiškai sunaikintai, likusiems gyviesiems tenka prisiimti senų kretinų ir jaunų (nekariavusių) idiotų tarpininkų vaidmenį. Mano drauge, politikos nėra. Yra jūsų fiziologinis pasibjaurėjimas Vokietija, jūsų abstrakti respublikinė dvasia ir gilus nepasitikėjimas savimi – jausmai, kuriuos aš visiškai palaikau, bet jie man

133. *Penchant* – pomėgiui, polinkiui (pranc.).

neperša jokių politinių išvadų. Jūs – absoliutus individualistas. Taip sakant, jūs turite savo pasaulį, ir jeigu visas likęs pasaulis jo neatitinka, tai – velniop visą pasaulį. Aš – santykinis individualistas. Atvirai kalbant, aš neturiu savo pasaulio. Gyvendamas tarp dviejų vienas kitą nesuprantančių pasaulių – mano jaunų pavaldinių pasaulio ir mano nusenusių viršininkų pasaulio, – aš stengiuosi kiekvienam šių pasaulių paaiškinti kitą, nesusitapatindamas nė su vienu. Taip man kol kas pavyksta išvengti šizofrenijos. Žmogui, kaip jūs, turinčiam savo pasaulį, – žymiai sunkiau.

Tai, kad ne pirmas jo atvykimas į Stokholmą sutapo su visų jų žaidimo pabaiga, dabar jam atrodė visai natūralu. Na, kaipgi! Kurgi atrasi kitą tokią šalį, kurioje nedalyvavimas likusio pasaulio reikaluose, aplinkybėse ir jausmuose taptų egzistencijos etiniu požymiu (ir estetine forma). Kurioje žmogui, šeimai, visai šaliai už šio pricipo atsisakymą tenka mokėti – ir brangiai. O svetimšaliui, metusiam žaisti nebaigtą partiją Londone ir atvažiavusiam į šiaurinę sostinę vargti savo liūdną vargą, – kas jam? Ar jis žinojo, kad be kito pasaulio spaudimo – juk visi svetimi – jam paliktas jo pasaulis išlėks iš jo kūno maišo kaip burbulas iš akvariumo? Tuščias, įsikarščiavęs ir švariai išpraustas, jis užbaigs savo konjaką Grand Hotel bare ir nuo kanalo eis tiesiai prie pagrindinės sinagogos. Nuo ten penkios minutės – ir tu pas Vallenbergą.

Jis mylėjo Markusą Vallenbergą, kaip greitai nykstančio europinio pastovumo pavyzdį ir užstatą. Solidžiausią šalyje banką daugiau nei šimtą metų nepertraukiamai lydinčią sėkmę (nors Michailas Ivanovičius negalėjo nepagalvoti, kad prieš septynerius metus jis buvo turtingesnis už visus Vallenbergus drauge) puikiai įkūnijo jo paskutinis prezi-

dentas. Jo ramus išskaičiavimas gerai derėjo su ryžtu šiek tiek rizikuoti, neįkyrus padorumas su atlaidžiu kantrumu ir aukštuomenės korektiškumas su šeimyniniu širdingumu. Jo negundė žaidimas, kaip ir pasitraukimas iš jo, tai yra atskalūniškumas. Vallenbergo namuose, kaip ir bet kuriuose kituose, buvo savos ribos. Eilė sveikų ir gerai išsilavinusių jaunuolių sėdėjo ant lygiagrečių hierarchijos laiptų – diplomatijos, gvardijos, finansų, karinio laivyno – pakopų. Be viso to, beje, dar liko vienas, neskaičiuojant šeimyninio, jungiamasis pradas – vokiškas-žydiškas. Šiuo atveju puspročio Burcevo užuominos įgijo savo konkrečią, sakytume, „etninę ir politinę" prasmę: po Prancūzijos-Prūsijos karo garsusis švediškas neutralitetas nenumaldomai poliarizavosi į proprancūzišką ir progermanišką. Niekam nebuvo paslaptis, kad pastarasis buvo stipresnis, gilesnis ir labiau paplitęs.

„Kai Vokietijoje įsivyraus tvarka, – tęsė Markusas, – o tam neprireiks daug laiko, bus vėlu galvoti apie monopolijas. Ši tvarka reikš vieną bendrą europinę supermonopoliją, kurioje nebus vietos pavėlavusiam. Dabar, kol tvarkos nėra niekur, mums abiem būtina... Tuomet jau mūsų niekas neišmes – naujoji Europa nepamirš senų draugų..."

Tarnaitė atnešė desertą. Kas tai – padoraus žmogaus pasitikėjimas, kad niekas niekada su juo nepadoriai nesielgs, ar neišmanėlio, lyginančio tvarką su padorumu, naivumas? Ar, galiausiai, primityvus verteivos refleksas – kuo greičiau uždirbti iš chaoso, kol įsiviešpataus tvarka? Tačiau kokia tvarka? Ne, šis žmogus nori tikėti, jog tvarka Europoje, tai – tvarka Vokietijoje. Nori? Bet ar bankininkas turi teisę norėti? Markusas – valios žmogus, bet... Michailas Ivanovičius pajuto tarsi dūrį, tarsi jis taptų niekam (net pačiam Markusui) nematomos ir nežinomos abejonės liudininku.

Abejonė – ar ji nėra pirmasis šimtamečio pasitikėjimo įtrūkis, pirmasis pralaimėjimo baimės simptomas? Ar ne laikas, baigus pokalbį apie reikalus, atsainiai tarti vieną atsitiktinį žodį, vieną, tegu ir nederamą užuominą, nuo kurios nusitęs intymumo gija arba – o tai irgi gali nutikti – nutrūks ir ši ką tik prasidėjusi draugystė.

„Rapalas[134], – skambėjo svetainės karščio sušildytas, žemas, minkštas Markuso balsas, – galėtų būti darnios šios abiejų nuniokotų šalių sąjungos pradžia[135]. Ši sąjunga nuramintų vokiečių revanšo troškimą ir pagelbėtų protingai suorganizuoti rusus." Dieve gailestingasis, ar tik šis žmogus neišėjo iš proto! Arba jis jau bando nuslopinti abejonę? „Pone Vallenbergai, ar jūs kada nors savo akimis matėte, na, Liudendorfą[136]?" – „Neturėjau malonumo." – „O Leniną?" – „Aišku, ne, bet manau, kad šie du žmonės, asmeniškai susitikę, galėtų puikiai susitarti, žinoma, jei tam nesutrukdytų trečioji pusė. Aš pats visa širdimi būčiau pasirengęs tokį suartėjimą paremti visomis turimomis priemonėmis (o ar jau neparėmei? – Vėl Burcevo užuominos). Bet grįžkime prie reikalo. Jūsų pasvarstymai apie kai kurias monopolijas ne tik protingi, bet ir talentingi. Tiesa, aš negaliu suprasti, kodėl jūs, turėdamas neeilinį gebėjimą prasiskverbti į ekonominę Europos situaciją ir puikią komercinę intuiciją, norite dirbti kitiems? Pavyzdžiui, man, Hambro[137]. Kodėl

134. Rapalas (it. *Rapallo*) – Italijos miestelis Ligūrijoje netoli Genujos.
135. Matyt, čia užsimenama sutartis tarp Italijos ir Serbų, kroatų ir slovėnų karalystės, sudaryta sprendžiant ginčą dėl kai kurių teritorijų Slovėnijoje ir Kroatijoje. Sutartis pasirašyta 1920 m. lapkričio 12 d. Rapalo miestelyje.
136. Erichas Liudendorfas (Erich Ludendorff, 1865–1937) – vokiečių generolas, per Pirmąjį pasaulinį karą štabo vadas. Nuo 1916 m. drauge su Hindenburgu vadovavęs visoms vokiečių armijų operacijoms.
137. T. y. bankui *C. J. Hambro & Son*, įsteigtam 1839 m. Londone.

jums neįsteigus savo prekybos banko? Aš jus nedelsdamas paremsiu ir pinigais, ir ryšiais."

Laikas užuominai – pražiopsotas. Kaip ir naujam bankui. Kaip ir... Gerai, metas baigti. „Aš jums be galo dėkingas. Tačiau aš nenoriu žaisti su savo nors ir kaprizingu, bet palankiu likimu, ir apskritai pradėti ką nors didelio ir naujo. Tačiau gali būti, jog aš kada nors vesiu, ir vienintelis dalykas, kuriam aš noriu dabar skirti laiką, – uždirbti kažkiek pinigų būsimos žmonos ir vaikų išlaikymui, jeigu jų atsiras. Uždirbti, dirbant kitiems, blogiausiu atveju, – savai, tačiau labai mažai kompanijai (jis prisiminė Lindsio žodžius: labai maža mūsų kompanija su itin ribota atsakomybe).

Jis baigė gerti savo konjaką: „Bet jeigu jūs leisite man paskutinį kartą grįžti nuo garvežių, kopros[138] ir degtukų prie Europos, tai, manau: kas padaryta, jau padaryta, arba, veikiau, to, kas nepadaryta, jau nepadarysi. Lieka beviltiškai bandyti išpirkti kaltę individualiai: vienas – prieš visus, pirmiausia, prieš savuosius."

Mylimam Markuso sūnėnui Rauliui tada ėjo dvyliktieji metai. Jis mokėsi uždaroje Ravembo mokykloje ir stebino mokytojus savo gabumais kalboms, piešimui ir nenumaldomam ankstyvam geidulingumui. Jo bendraamžiai ir amžininkai – būsimieji lavonai – lankė valstybines arba privačias mokyklas, chederius[139], gimnazijas ar karines mokyklas. Michailas Ivanovičius nežinojo, kad savo baigiamąja fraze Markusui paskelbė kitą amžiaus temą (ir antrąją – šio romano). Vis dar šypsodamasis dėl savo retorikos, jis leidosi Vallenbergo namo paradiniais laiptais, kai pamatė ryškiai

138. Kopra – kokosinės palmės riešuto minkštimas, iš kurio gaunamas kokoso aliejus.

139. Chederis – žydų religinė pradinė mokykla berniukams.

apšviestą dar jauno žmogaus miniatiūrinę figūrą. Jis vilkėjo armijos kitelį be antpečių ir nešėsi lengvą juodą lazdelę. „Jeigu jūs į savo viešbutį, pone ministre, tai leiskite man būti jūsų garbės palyda." – „O, su malonumu, mano kapitone, ir neskubėkime. Pietų vėjas šiąnakt švelnus ir glostantis."

Kapitonas Hamiltonas, perėjęs iš gvardijos į armiją ir išleistas į atsargą dėl kojos sužeidimo šrapneliu (kur ir kas jį sužeidė, liko kaip delikati švediško veiksmų neutraliteto smulkmena), buvo neįprastai populiarus tarp jaunųjų Valenbergų, bet vengė pietauti ir vakarieniauti dalyvaujant seniesiems. Jie praėjo sinagogą. „Aš atpratau nuo šio miesto nedidelių atstumų, – pasakė Hamiltonas, – bet bijau, kad tas prakeiktas spragtelėjimas į koją pasmerkė mane mirti čia, tarp šių sienų ir krantinių. Aš priimu nuosprendį." – „Šiandien aš irgi pasmerkiau save mirti savo lovoje, – pasakė Michailas Ivanovičius, – nors neaišku, kur ir su kuo. Ar ne keistas sutapimas, kapitone? Patikėkite, kaip ir jūs, aš išėjau į atsargą, kad būčiau vienu – komersantu, vyru, tėvu, gal ir..." – „Ir pokalbis su seniu Markusu patvirtino jūsų sprendimą?" – „Taip, jei norite." – „Bet ar tik jis? Kai jūs lipote žemyn paradiniais laiptais, jūsų akyse perskaičiau ir kitą nuosprendį. Ar ir jis buvo patvirtintas to pokalbio?" – „Nenoriu atsakyti, antraip šiąnakt neužmigsiu." – „Norite. Jūs vis tiek šią naktį neužmigsite." – „Aš myliu Markusą. Jis tas, kuo aš norėčiau tapti, na, žinoma, ne tokiu mastu." – „Na, taip. Nes šiąnakt jūs išgersite butelį, o gal du, konjako, turbūt su viena žavia mergina, kad pasirengtumėte rytiniam pasimatymui su kita, taip pat žavinga mergina, o po šio bus visiškai kitoks pasimatymas su dviem ar trimis senais pažįstamais. Tai puikiai pradės jūsų virtimą Markusu Vallenbergu. Žinote, mielas ministre, aš pradedu rimtai būgštauti,

kad mano visai dar jaunas draugas Raulis per anksti paseks jūsų pavyzdžiu."

Jie sustojo priešais viešbutį. „Ne mokyti aš čia atvažiavau, o reikalų tvarkyti, – pasakė Michailas Ivanovičius. – O kas dėl jūsų gana viliojančio, sakyčiau, mano gyvenimo stiliaus apibūdinimo, ko gi dar galima tikėtis iš nepataisomo, bet dar ne visai nusenusio *bon vivant*[140], tegu ir svajojančio apie išpirkimą." – „Tai jūs ketinate išpirkti senio nuodėmes, pone ministre?" – „Ne, kapitone. Senis – ne išdavikas. Išdavikas žino, ką išduoda, o senis tiesiog klysta." – „Betgi jūs jam pasakėte – jis dabar žino?" – „Kartoju – aš čia ne mokytojas. Išsakiau tik savo nuomonę ir, leisiu pridurti, – apie save."

Kapitonas žengė žingsnį atgal, išsitiesė ir pamosavo lazdele: „Viską supratau, pone ministre. Leiskite pakartoti – jūs išperkate savo kaltę, nes žinojote, ką darėte (jis praleido žodį „išduodamas"). Ponas banko prezidentas negali savo kaltės išpirkti, nes jis visiškas neišmanėlis – vadinsime daiktus savo vardais, – tai teks padaryti, anot jūsiškės skolų perėjimo kitai kartai idėjos, kam nors iš jaunesniųjų šeimos narių, pavyzdžiui, Rauliui. O aš imsiuosi išpirkti bet kieno kaltę, pagal savo užgaidas ir polinkius. Dabar leiskite vykti į paskyrimo vietą – savo armijos štabą."

1988 metų kovas. Aš. Ką daryti – apie vieną vietą galima rašyti tik esant kitoje. Apie laiką – taip pat. Dabar – mano Stokholmas. Trečiajame dešimtmetyje pastatytas šešių aukštų namas Riddargatane[141] – beveik kopija mano namo Soimonovskio skersgatvyje, Maskvoje. Dvi žavios

140. *Bon vivant* (pranc.) – lengvabūdis, plevėsa, mėgstantis gerai pasivaišinti vakarėliuose.

141. Riddargatan – gatvė Stokholmo centre.

damos, Raulio sesuo ir pusseserė, – iš mano ketvirtojo dešimtmečio. Vėl manija! Mano vaikystės laikas, apie kurį visų prisiminimų, kurių pusė mano paties išgalvota, vargiai užtektų dvidešimčiai prastos autobiografijos puslapių. Viskas pernelyg paprasta: trečiojo ir ketvirtojo dešimtmečių Michailas Ivanovičius man reikalingas atkurti laiką, kurio mano atmintis negalėjo išsaugoti, bet išsaugojo jausmą. Tą nekonkretų jausmą, kurį dabar, po penkiasdešimties metų, reikia papildyti remiantis kitų valia ir atmintimi.

Ne, mano damų nė kiek nedomino nei Michailas Ivanovičius, nei amžiaus pradžia, nei jokia istorija, įskaitant ir jų asmeninę. Ką padarysi? Bankų dinastijų steigėjų palikuonys užsiima labdara, plėviasparnių zoologija, teologija arba teisingumo atkūrimu. Ar jų reikalas atkurti atmintį? Tokie yra Getti ir Moranai, Rotšildai ir Montefiore. Tokie ir „vėlesnieji" Vallenbergai. Nuo jų aš atvykau į banko archyvą, kuriame jo saugotojas Gertas Nilanderis man įteikė pluoštą Michailo Ivanovičiaus per aštuoniolika metų Markusui parašytų laiškų kopijų.

Apie ką jos byloja? Apie koprą Mozambike, apie degtukus Rumunijoje, apie įvairių kompanijų ir firmų skolas bei įsipareigojimus. Iš jų paaiškėjo, kad tokia firma kartais būdavo tam tikra šalis. Michailas Ivanovičius savo laiškuose nesiskundė ir nejuokaudavo. Taigi, kai Švedijos bankai 1917 metais (išsirinko gi švedai laiką!) paskolinę „Azov-Donui" trisdešimt milijonų kronų, 1927-aisiais (vėlgi puikiai išsirinko laiką!) pareikalavo grąžinti skolą, jis to visai nelaikė nesąmone. Nieko panašaus! Bankrutavusių kompanijų akcininkams ir kreditoriams, žinoma, turi būti atlyginta, pagal galimybes. Politika, karas, revoliucija – čia niekuo dėti. Ir nereikia juoktis (jūs ir aš, mes juk – juokiamės!):

skolų grąžinimo įsipareigojimas – tai metafizika, o ne ekonomika. Tu turi grąžinti ne tik savo skolas, bet ir tėvo, senelio, brolio, jei iš jų gavai nors kapeiką. Dar daugiau: jeigu užgrobei svetimą turtą, tu automatiškai paveldi apiplėštojo skolas. Ši pastaba – tai ne tik apie garsiąsias „carų paskolas", bet ir apie Trečiojo Reicho grąžinamas Austrijos skolas. Žinoma, jeigu jau tu gimei bankrutavusiųjų šeimoje, tai, iš pirmo žvilgsnio, lengviausia viską pasiųsti velniop ir pradėti iš pradžių. Tačiau tik iš pirmo žvilgsnio: daugelis tų, kurie taip padarė, vėliau dėl to karčiai gailėjosi. Pernelyg greitai jiems atėjo laikas, kai tu, norėdamas kalbėti su kitais, privalai žinoti, kas pats esi. O tai neįmanoma be praeities, ryšį su kuria (ir savimi!) jau seniai esi nutraukęs.

Nežinau, kodėl būtent dabar man kilo mintis apie... nesistebėkite – apie garlaivius. Ar jos tik nelėmė Jelbanovskio mesta miglota užuomina „apie nelauktus vėlyvus interesus Skandinavijoje", turbūt jau neturėjusius jokio ryšio su jo ir Vallenbergo projektais. Beje, ar jūs nenorėtumėte nusipirkti beveik naują garlaivį, ypač jei jis velniškai, šelmiškai pigus (taip pat neprašo košės ir negeria degtinės – kaip pasakytų mano „naujieji" seni tėvynainiai)? Nei jo laiškuose, nei mano švediškuose pokalbiuose nėra nė žodžio apie garlaivius. Bet kodėl tada – ir tai aišku iš tų pačių švediškų pasakojimų – jis ketvirto dešimtmečio pradžioje taip dažnai keliavo į Norvegiją, kurioje jau seniai neturėjo grynai finansinių interesų?

„Šopeno" kavinėje, kurioje aš skaitau šiuos laiškus, linksma ir labai karšta. Aš jaučiu, kad už firmų akronimų ir sandorių bei sutarčių techninių smulkmenų slepiasi didėjantis jų santykių intymumas, toks nesuinteresuoto atvirumo lygmuo, kuriame grynai dalykinis laiškas virsta natūraliu

jausmų ir ketinimų perteikimu vienas kitam. Pavyzdžiui, laiške Markusui, kuriame Michailas Ivanovičius jo prašo sutvarkyti vieną labai naudingą reikalą, rašoma: „Tu puikiai žinai, mano brangus Markusai, kad, jeigu negalėsi ar net manysi nesant būtina man padėti tvarkant šį reikalą, tu vis tiek gali, kaip ir anksčiau, neabejoti mano meile ir ištikimybe tau. Pats puikiai žinau, jog aš – emigrantas ir kad tai labai apriboja mano draugų galimybes kaip nors pagelbėti man ir mano reikalams. Aš tai laikau faktu, nejausdamas kartėlio ir nesigailėdamas."

Tai – ne sėkmingo verslininko, tuo metu (ketvirtojo dešimtmečio viduryje) padariusio fenomenalią finansinę karjerą, koketavimas, ir ne nevykęs savo prašymo sėkme įsitikinusio prašytojo žingsnis. Tiesiog jis aiškiai žinojo savo padėtį ir tai, kaip pats ją pasirinko. Čia žodis „emigrantas" tik įtvirtino labai anksti jo subrandintą vietų lygiavertiškumo pomėgį, tai yra jam tapo nuoširdžiai nesvarbu, „kur" būti. Argi turi kokią nors reikšmę, kur yra taškas, iš kurio stebime bet kurią kitą, tačiau visuomet svetimą vietą?

Aš palieku „Šopeną". O kurgi kapitonas Hamiltonas su savo lazdele ir naktinė „kitos" temos grėsmė? Kol kas nesėkmė. Bet aš atrandu kitą, nusenusį mažutį rusų-vokiečių kilmės žmogų. Mes – Grand Hotel, prie kanalo, priešais Senąjį Stokholmą. „Fridrichai Georgijevičiau, – pradėjau aš, – kas dar čia sukosi jo aplinkoje?"

Blogai. Tai ne Maskva ir net ne Londonas. Istorija (mano taip pat) šalinosi manęs, man ištarus pirmuosius nuobodžios įžangos žodžius. „Taip, žmonės skirtingi. Dauguma – ne rusai. Mes vis labiau tirpome trečiojo dešimtmečio sumaištyje. Štai dabar kalbu su jumis, ir visi tarsi išsirikiuoja atmintyje. Bet tai įvyko tiktai ketvirtojo

dešimtmečio pabaigoje. O trečiajame dešimtmetyje Europa buvo biliardo stalas su chaotiškai išmėtytais kamuoliais. Vėliau, kaip žinote, Hitleris, Stalinas, Berlyno-Romos ašis, na, kažkaip ją „sutvarkė" – karui. Na, Michailas Ivanovičius čia atvažiuodavo neretai, kartais du tris kartus per mėnesį. Ar jis buvo turtingas? Nežinau. Žinoma – ne vargšas, ir visuomet užsiėmęs. Su kuo jis čia susisiejo komerciniais reikalais, negaliu suvokti. Su manimi kalbėjo prancūziškai, ir vis – apie Europą. Apgailestavo, kad su jokiu superkonsorciumu (jo sena idėja) nieko neišeis. Jis vis sakydavo: „Aš juokauju, *mon cher.* Protas – ne šiems žmonėms. Aš juos mačiau netoli Kšesinskos dvaro Peterburge, Aleksandro aikštėje Berlyne, Prateryje Vienoje, visur... Jų nepatenkinsi. Netinkamas rutulys." Po to jis pasirinkdavo kitą „rutulį" ir ne taip ryžtingai. Bet ar jis buvo ryžtingas žmogus? Pradėdavo svarstyti, kaip toli nuo žmogaus likimas pinigų, kuriuos jis švaisto arba investuoja į akcijas: „Atstumas, pragaištingai didelis atstumas tarp vidutinio žmogaus ir jo likimo. Ką ten pinigai! Ką žmogus, išsakydamas tą ar kitą idėją, žino apie jos šaltinį ir tikslą? Jis nenumano, iš kur ji kilo ir kokio galutinio rezultato pavidalu ji vėl grįš pas jį. Žmogus puoselėja idėjas apie dalykus, kurių negali įsivaizduoti, – dingsta gyvenimo ir mąstymo apie gyvenimą bendramatiškumas. Aš žinau, kaip nelengva, pardavus „Švedijos degtukų" ar „Norvegijos žuvies konservų tresto" akcijas, regint savo gautus pinigus, matyti Vermlando[142] medkirčio ar Stavangerio[143] žvejo darbą. Sunku, bet įmanoma. Tačiau išvysti šviesios ateities žmogų matant velniškai staugiantį Kronštato jūreivį ar įžvelgti senovės Indijos ariją, kai šū-

142. Švedijos provincija.
143. Miestas pietų Norvegijoje, Rugalando apskrities centras.

kauja nuo alaus pabrinkęs Miuncheno plėšikas, – absoliučiai neįmanoma."

„Dieve, – tariau aš, – kaip jūs galėjote visa tai įsiminti, Fridrichai Georgijevičiau?" – „Tai čia miestas toks, Stokholmas, – šypsodamasis atsakė jis. – Čia viskas vyksta nuosekliai – pirmiausia viena, paskui kita. Darbas atliekamas laiku, ne anksčiau ir ne vėliau. Todėl nepaprasti dalykai – kiekvienas jo atvažiavimas man buvo nepaprastas – savaime įstrigo atmintyje. Taip aš jį matau dabar, šioje salėje, šviesiai pilku kostiumu, nepriekaištingai parištu kaklaraiščiu. Jis pasirodo vienu ir tuo pačiu laiku, apie vienuoliktą. Mažais gurkšneliais geria konjaką. Kalba greitai ir labai tyliai. Dažnai apie man ne visai suprantamus dalykus. Kartą pasakė, kad stengiasi negalvoti apie reikalus, kurių pats negalėtų atlikti. Aš pasiskundžiau nesuprantąs; jis paaiškino (tai, rodos, įvyko mūsų pirmojo susitikimo metu čia, dvidešimt antraisiais metais), kad negali padėti, pavyzdžiui, badaujantiems Rusijoje, bet galėtų, jei rastų tinkamų žmonių šiam darbui atlikti. Po to pridūrė: „Bet aš negaliu ir negalėčiau padėti Europos gyventojams pamiršti karą. O šio nepamiršę, jie nesugebės nieko padaryti." Kai aš ryžausi paprieštarauti, kad reikia ne pamiršti karą, o iš jo pasimokyti, jis pasakė, jog tai neįmanoma, niekaip neįmanoma, nes šis karas neturėjo tikslo. Tiesiog, jeigu jau buvo pradėtas idiotų, teko jį tęsti ir užbaigti. Pastarojo dalyko – tai jis pabrėžė – jam visiškai nepavyko padaryti. Todėl ir tai reikėtų pamiršti, tačiau, vėlgi jo atveju, pasirodė visiškai neįmanoma. Be to, jeigu europiečiams Dievas ir atleis šio karo beprotybę, tai jų pokario beprotybės – tikrai ne. Ir padarė išvadą: „Dar septyneri aštuoneri metai, ir Europa taps milžiniška psichiatrijos klinika su nepagydomais paranoikais –

gydytojais ir dviem nesutramdomųjų palatomis – vokiečių ir rusų." Man kažkaip buvo liūdna dėl viso šito. Jau tada aš apsisprendžiau likti Švedijoje. Čia turėjau šiokią tokią nuosavybę ir pagalvodavau apie vedybas. O jis man pasirodė benamis, iš šalies į šalį besiblaškantis romantikas."

Aš su šiais žodžiais sutikau, prisiminęs paskutinįjį laišką iš Vallenbergo „pluošto". Na taip, jis pats tikėjo, kad jokia skola nesibaigia sulig tėvu ar ankstesniuoju tavimi, ir jeigu jos nesumokėjai, ji taip ir liks tavo visą gyvenimą. Pavyzdžiui, Pirmasis karas, kai jis... „Karo jis nepradėjo, – įsitikinęs pasakė Fridrichas Georgijevičius, – jį, kaip ir karą su Romanovais, pradėjo jo vyresnieji draugai. Jo paties aštuonių mėnesių karas buvo, jūsų žodžiais tariant, bandymas atsiskaityti su kreditoriais. Aš su juo susipažinau jau čia. Tūkstantis devyni šimtai septynioliktaisiais aš, dar visiškai jaunas žmogus, dėsčiau matematiką Abo gimnazijoje. Čia revoliucija, jūreiviai ir komisarai – aš į juos pakankamai prisižiūrėjau Helsingforse – visa tai kaimyninę Švediją pavertė labai patrauklia. Aš jau tada kalbėjau keturiomis kalbomis, tarp jų ir suomiškai. Išmokti dar ir švediškai buvo labai lengva. Jis tuo metu gyveno Londone, Kristianijoje ir dar nežinia kur. Mane su juo supažindino vienas keistas žmogus, kažkokio egzotinio ordino narys, manau – ne masonų. Kalbėjomės apie religiją, ir Michailas Ivanovičius pasakė, kad mūsų laikais jokia visuomeninė, kolektyvinė ar liaudies struktūra nesugebės turėti religinės prasmės, o jeigu turės, tai bus melas ir paklydimas. Tautybė, kultūra ir valstybė daugiau nepajėgi nešti religijos naštą. Netrukus šėtonas liausis kovoti su Dievu dėl žmonių sielų – tokios apgailėtinos ir šito nevertos taps jų sielos. Kai aš paklausiau – o ką, ar Dievas mus taip pat apleis, jis atsakė, kad

neapleis, nes, pagal įžadą, jis negali šito padaryti, o šėtonas įžado nežino."

Man pasidarė sunku. Tikriausiai dėl svetimos patirties pertekliaus. Bet ar ne dėl to čia ir atvažiavau? „Jūs čia atplaukėte su lengvu bagažu, Fridrichai Georgijevičiau. 1974-aisiais man skrendant iš Maskvos į Vieną, už nugaros buvo likę keturiasdešimt penkeri sudėtingo gyvenimo metai." – „Aš keliavau su moterimi. Mes apsikabinę stovėjome mažo garlaivio, vykstančio iš Abo į Malmę, denyje. Ji man sukuždėjo į ausį: pažadėk, kad niekada nepanorėsi sugrįžti. Aš nepanorau. Ji užsimanė, bet negrįžo. Prabėgus šešeriems metams, Geterborge mirė nuo tuberkuliozės. Visi mūsų pažadai juokingi – mes juk savęs nepažįstame. Vėliau aš taip ir nevedžiau."

Viešpatie! Juk visiškai nieko neatsitiko, o iš kur šis ilgesys? Šešiasdešimt metų prabėgo kaip viena diena – mano ar jo? Fridricho Georgijevičiaus anūkas Kolia pasirodė, kai buvo pusė aštuonių. Sustojo baro viduryje, apsižvalgė į visas keturias puses ir pasistiebęs nukreipė žvilgsnį į lubas. Aš užsakiau konjako. Jis, truputį nugėręs, susimąstęs rusiškai pasakė: „Neregys čia netektų proto. Triukšmas sklinda iš visur. Net iš grindų. Prašom atnešti visą butelį (oficiantui – švediškai). Aš vaišinu jus ir visus norinčius. Paskutinį kartą aš rusiškai kalbėjau maždaug prieš metus. Ne, ką jūs, man tai didžiulis malonumas! Jūsų išvaizda man maloni." Buvo juokinga.

„Vėlyvas berniukas", – pakomentavo Fridrichas Georgijevičius, – sūnėno Valentino sūnus. Rusų kalba jam – pratybos nebūtinoje beprotybėje." – „Ar tiesa, kad Siniavskis[144]

144. Tikriausiai autorius turi omenyje Andrejų Donatovičių Siniavskį (Андрей Донатович Синявский, 1925–1997) – rašytoją, literatūros tyrėją.

negali rašyti neapgirtęs?“ – Klastingai pasidomėjo Kolia. „Aš pats kartais rašau apgirtęs, o kaip Siniavskis, neturiu supratimo, – atsargiai atsakiau, – bet kaip žavu neįsipareigoti beprotybei, kalbai – niekam. Ir kaip atsikratyti prievolės būti tuo, kuo jau esi!“ – „Neįsipareigoti viskam, net laimei, – labai rimtai pridūrė Kolia. – Važiuokime paslidinėti į Laplandiją su mano drauge angle!“

Mano romane Kolia nieko su niekuo nesiejo. Siužeto gijos ir be jo trūkinėjo po kiekvieno epizodo. Jam buvo lengva, nes jis paprasčiausiai su niekuo neturėjo nieko bendra, arba norėjo, kad taip būtų. Aš negalėjau važiuoti į Laplandiją, nenorėjau daugiau konjako, be to, man atrodė, kad Fridrichas Georgijevičius visiškai pavargo. Antra vertus, juk negalėjau iš žmogaus, gimusio šeštojo dešimtmečio viduryje Švedijoje, reikalauti, kad jis gyventų gyvenimo ir mirties aplinkoje ar bent galėtų tokią situaciją įsivaizduoti. Ne, Kolia negali niekuo padėti. Dar blogiau – jis negali net kliudyti. Jis neturi pagrindo, kuris jungė Fridricho Georgijevičiaus ir Michailo Ivanovičiaus kartą su manąja, – nevilties. Arba, kad neperdėčiau, – nors jos suvokimo. Kolios karta tiesiog nesusidūrė gyvenime su ja. Su mitu – taip pat.

Dvidešimtojo amžiaus pirmos pusės žmogus yra mito įkaitas. Lenino mitas buvo revoliucija. Poeto mitas – iki jo išsilaisvinimo iš Michailo Ivanovičiaus „hipnozės“, – menas, tiesa ir „vienas be kito.“ Paties Michailo Ivanovičiaus mitas buvo riterio skaistumas ir ištikimybė priesaikai. Net Burcevo „absoliuti fakto tiesa“ – taip pat mitas. Nesvarbu, kuris iš šių mitų buvo trumpalaikis ir kuris ilgaamžis, kuris nusinešė milijonus gyvybių ir kuris po savęs nepaliko nieko, išskyrus suglumimo šypseną. Toji epocha buvo perpildyta mitų. Mito įgyvendinimas pakeitė 1875-ų ir 1920-ų tarpe gimusiųjų li-

kimą – dvi trumpalaikės išsigimėlių kartos, turinčios išsigimėlišką svajonę. Vėlesnėje, trečiojoje – mano kartoje, nusivylimas ėmė netekti galios, o mitas – savo absoliutumo. Mus dar gali su jais susieti paveldėjimas, likimo įgeidis ar intereso užgaida. Koliai visai nebūtina buvo veltis į svetimus mitus.

Alfredas Eiringemas, kitas mano Stokholmo informatorius, pakvietė mane gerti arbatos („šiek tiek anksčiau, jei galima, – penktą atvyks trys mano anūkai su aštuoniais proanūkiais ir proanūkėmis"). Liokajus padengė stalą bibliotekoje. Labai trumpą pasakojimą, – apie tuos, kuriuos prisimena Eiringemas, – tą patį vakarą iš atminties aš užrašiau „Ugninės uolos" užeigoje.

„Aš labai gerai prisimenu mažą žmogų, vilkintį labai ilgą kareivišką lietpaltį, ežiuku kirptais plaukais ir šepetėlio formos ūsais. Jelbanovskis jį vadino Jefimu, o Mišelis – *mon cher baron*[145]. Jis buvo Lenkijos žydas, ir aš niekaip negalėjau suprasti, kaip jis gavo titulą. Jefimas vertėsi menkės sūdymu ir brandino idėją ta pačia menke išgelbėti badaujančią Rusiją. Jis įkūrė savo „Menkių pagalbos Rusijai" fondą ir planavo iš Bergeno į Petrogradą vežti žuvį. Mišelis davė kažkiek pinigų. Aš taip pat. Žinoma, buvo ir skeptikų. Poručikas Petrunkevičius, tvarkęs mano firmos Trondheime[146] sąskaitas, kalbėjo, kad nė viena žuvelė badaujančių valstiečių nepasieks („viską suris prakeikti komisarai"), bet Mišelis tvirtino, kad niekas, išskyrus tik labai alkaną žmogų, šios žuvies nevalgys, tad nereikėtų nerimauti. Prisimenu, baronas Jefimas periodiškai važinėjo į Hamburgą išlošti pinigų rulete (jis niekuomet nepralošdavo) ir jais papildydavo savo

145. *Mon cher baron* – mano brangusis baronas (pranc.).
146. Trondheimas – uostamiestis geografiniame Norvegijos centre, prie Trondheimo fiordo.

fondą (kuo baigėsi šis reikalas, nežinau – man, kaip ir Mišeliui, reikėjo išvažiuoti; jam – į Afriką, man – į Olandų Gvianą). Apie jį dar sklido gandai, kad jis gali matyti kiaurai žemę ir kad žvalgytojai bei lobių ieškotojai siūlė didžiulius pinigus. Žymiai vėliau aš jį sutikau Stokholme. Su juo buvo labai liesa ir nepaprastai graži moteris baronienė fon Estval, palikusi savo vyrą. Tuo metu aš jau likvidavau Norvegijoje savo firmą, ir Petrunkevičius tapo Estvalio turto valdytoju jo dvare šiaurės Gotlande. Jis man prisiekinėjo, kad anksčiau ar vėliau Estvalis nužudys Jefimą dvikovoje arba iš už kampo, arba nunuodys ir kad jam reikia tučtuojau išvykti iš Švedijos, o dar geriau – iš Europos.

Suprantama, aš tuoj pat poručiko žodžius perdaviau Mišeliui, bet jis tik nusišypsojo ir pasakė: „mon cher comte[147], baronienė yra tokia grėsmingai graži, jog visos kitos grėsmės blėsta ir gęsta."

Aš buvau iš anksto įsitikinęs, kad mano trečiasis ir paskutinis šaltinis, kurio telefoną gavau Londone, bus tas pats „vieno egzotinio ordino narys", kurį minėjo Fridrichas Georgijevičius. Susitikome mažoje kavinėje Sankt Eriksgatano aikštėje. Tai buvo aštuoniasdešimt penkerių – devyniasdešimties metų senis (pagal įvykių chronologiją mažiau jam negalėjo būti). Iš pirmų žodžių supratau, kad visi asmeniškumai bus negailestingai eliminuoti: kalbėsime tik apie reikalą. Taip, jis maždaug dešimtmetį gana reguliariai susitikinėjo su Michailu Ivanovičiumi. Ne kartą kalbėjosi. Apie ką? Apie bendrus dalykus ir apie ypatingus. Ne, ypatingų dalykų paliesti negaliu, nes jūsų nežinau (eufemizmas[148],

147. *Mon cher comte* – mano brangusis grafe (pranc.).
148. Eufemizmas – švelnesnis, neutralesnis žodis arba posakis, pavartotas vietoj nešvankaus, šiurkštaus.

nereikalaujantis atskleidimo!) Iš bendrųjų jis daugiausia kalbėjo apie „pašalinį žmogų". Toks netaps nei „lygių galvų bandos" nariu, nei romantišku vienišu herojumi, nei pykčio ir entuziazmo apsėstos minios vadu, nei didžiakakčiu lyderiu-teoretiku, valdančiu savo judėjimą per atstumą (senasis Gustavas – taip buvo vadinamas mano pašnekovas – kalbėjo senamadiška „skandinaviškai" angliška kalba, dažnai įterpdamas prancūziškų žodžių ir posakių). „Pašaliniojo" gyvenimas – tiesiog būti, o ne valdyti kitą ar už jį galvoti. Mokytojavimas pavojingas. Žinantysis moko tik lygiuosius – tuos, kurie paskleis perduotą žinojimą lygiai kaip perdavusysis. Mokytojas neatsakingas už mokinį, nes žinojimu, kaip ir atsakomybe, žinantieji negali dalytis: kiekvienas neša savo žinojimo ir atsakomybės pilnatvės naštą. Riteriškas klusnumas ir yra lygiųjų žinojimo bei atsakomybės naštos savanoriškas priėmimas. Tokie žmonės – visada elitas, atsisakantis valdyti ir būti valdomas. Tačiau kitiems jie nėra reikšmingi. Jų žymenys ir simboliai skirti tik vidiniam naudojimui. Simbolis – ezoterinis, net jeigu jo reikšmė žinoma visiems. Mūsų laikas šventus simbolius sumaišė su politinių organizacijų ir sporto klubų ženkleliais, teisybės žodžius – su ištvirkavimo ir puvimo lozungais. Todėl riteris neturi rodyti kitiems savo riterystės ženklų, nes šie jiems visuomet tebus vulgarūs valdžios ir pavaldumo atributai. O riteriui jie yra savęs valdymo ir pavaldumo įžadams ženklai. Riteris – ne vienuolis, nors paklūsta beveik vienuoliškai disciplinai. Tačiau – ir ne pasaulietis, nes neverkšlena, neša savo kryžių vienas, nesidalindamas su visuomene sielvartu, švente ar pasipiktinimu.

Prie gretimo staliuko sėdėjo tarybiniai studentai su raudonais užrašais ant marškinėlių: „Pertvarka – tai persikė-

limas į Vakarus." O prie kito gėrė kavą solidus pagyvenęs ponas su milžinišku ženkliuku: „Dievas yra. Panorėk, ir jis bus su tavimi!" Išeidami susidūrėme su jauna milžiniško dydžio mergina, ant kurios pilvo buvo užrašyta: „Visos žmonijos gyvybės labui – mirtis ekosferos naikintojams!"

[Pavėluotas komentaras: O jis pats ar paklausė nors kartą senojo Vallenbergo tiesiogiai – apie vokiečius, rusus, apie žydus (išvardijimo tvarka – griežtai chronologiška)? Nepaklausė, nes taip būtų priverstas atsakyti į klausimus apie asmeninius dalykus – šeimą, vaikus, galiausiai, apie save. Bet ar kas nors, kada nors, kur nors paklausė jį, Michailą Ivanovičių, apie jį patį? O juk jis būtų atsakęs – dar ir kaip! Tačiau nepaklausė. Galbūt nepaklausiusieji buvo pernelyg užimti savimi, o gal todėl, kad stengėsi būti delikatūs. Arba net, kaip Jelbanovskis, nepaklausė, nes pajuto, jog toks klausimas nederamas, arba todėl, kad klausimas reikštų: ką tu padarei; ir ką padarei, kad išpirktum tai, ką padarei? (Hamiltonas Stokholme juk irgi siūlė atsakymus, bet ne klausinėjo.) Ne, akivaizdu, kad amžiaus pradžios žmonės tam buvo visiškai negabūs, o nedaugelis vėlesnės kartos tiesiog pamiršo, kaip klausinėti. Buvo labai užimti. Išdavystė sunkiai leidosi išperkama. Rauliui liko dar ketvirtį amžiaus laukti vietos Lubiankos[149] lavoninėje. O Michailui Ivanovičiui... nežinau.]

149. Lubianka (Лубянка) – pastatas Maskvoje, 1920–1991 m. TSRS specialiųjų tarnybų (KGB) centrinis kalėjimas, archyvas.

Svetimas gyvenimas

Jei ten, apie ką rašai, nėra tavęs,
atsiranda visiškas neaiškumas.

TOMAS KARLAILIS[150]

Kas ten su juo nutiko trečiojo dešimtmečio pabaigoje – neaišku. Jei paaiškėja, tai tik pasekmės. Jų buvo dvi.

Pirma. Jis buvo puikus likvidatorius. Tokio tipo likvidatorius, jog žmonės pamiršo, kad prieš dešimtį metų, būdamas finansų ministru (po to – užsienio reikalų), jis aktyviai dalyvavo likviduojant milžinišką akcinę bendrovę (neribotos atsakomybės!), vadinamą „Rusijos imperija unlimited"[151]. Ar šis likvidavimas buvo sėkmingas, priklauso nuo požiūrio (konkurentų požiūriu – daugiau ar mažiau, o kreditorių – visai nesėkmingas). Dabar, likviduodamas „Anstalt Bank" Vienoje, jis kreditoriams sumokėjo devyniasdešimt šešis procentus – to dar nebuvo! Tačiau bus. Greitai jis likviduos „Italijos banką" Londone ir taip patvirtins čempiono titulą (97%). Viena žaisminga detalė: kaip tvirtina tas pats Jelbanovskis, Michailas Ivanovičius iš kreditorių ėmė už savo darbo valandas, tokiu būdu „simboliškai" pašalindamas žaidimą ir sėkmę.

150. Tomas Kareilis (Thomas Carlyle, 1795–1881) – istorikas, vertėjas, rašytojas, filosofas.
151. „Российская Империя анлимитед".

Antra – jis vedė. Taip pat būdamas tam tikras rekordininkas. Be proto įsimylėjęs norvego pastoriaus dukrą, jis, matyt, dar ne visiškai atsisakė anakreontinių[152] pramogų (pagal Jelbanovskio versiją), arba prabėgo pernelyg mažai laiko, kad gandai apie praeitį nebūtų priimami kaip dabartiniai (Ivano pasakojimas). Eilinį kartą paskirtu laiku atėjęs į viešbutį, vietoj nuotakos jis rado raštelį apie sužieduotuvių nutraukimą („Dievas žino, kokia man buvo kančia įveikti nenugalimą potraukį tau, bet dar didesnė kančia buvo sužinoti apie tavo nuotykius. Dabar, kai tu skaitai šias eilutes, aš esu garlaivyje, mes išplaukiame. Tu išgirsi sireną, ir tai bus paskutinis atsisveikinimas...“). Jis išgirdo sireną, po to dar dvi.

Iki prieplaukos buvo kilometras. Kai jis atbėgo, garlaivis jau buvo bebeišplaukiąs. Jis puolė į locmanų patalpą, pasisamdė greitaeigį katerį su visa komanda, po pusvalandžio pavijo lainerį, užtvėrė jam kelią ir įjungė nelaimės signalą. Nuleido trapą, ir po minutės jis stovėjo ant denio, apkabinęs verkiančią merginą. Jis davė žodį, priesaiką, įžadą – niekada (Ivanas sako, kad tėvas garlaivių kompanijai sumokėjo milžinišką sumą už prastovą ir dar baudą už melagingus signalus). Po dviejų savaičių jie susituokė. Ivanas tvirtina, kad Michailas Ivanovičius laikėsi duoto žodžio.

152. Anakreontinis – apdainuojantis meilę, linksmą nerūpestingą gyvenimą.

Kvintas ir aš 1989-ųjų liepą

Suprasti kieno nors istoriją gali tik atsisakęs savosios. Tai – didžiulė kaina.

A.P.

Kvintas – tai žmogaus vardas, kuriam buvo penkiolika metų, kai 1974 metais aš atvažiavau į Angliją. Kad būtų realizuota laisvė, taip sakant, dabar jį aplankyti buvo visiškai būtina. Na, panorėsiu – užeisiu pas Kvintą, štai ir viskas, juoba kad jokios kitos būtinybės nebuvo. Kvintas buvo galingas – savo itin trapiu stotu – atsvaras viskam. Man jis buvo vienintelis žmogus, su kuriuo bendraudamas, bendrauji tik su juo – daugiau su niekuo. Jis neturi savyje jokio konteksto, jokios situacijos, išskyrus bendravimo su tavimi kontekstą ir situaciją, bet tik tol, kol vyksta bendravimas. Būdamas laisvas, jis priešinosi visų kitų tavo santykių nelaisvei, nors jis pats, suprantama, vilko iš paskos savo istoriją – beje, nė kiek tavęs neįpareigojančią. Mūsų nedažnų susitikimų metu ji tarnavo jam kaip neišsenkamų nuorodų, nukrypimų nuo temos ir įterptų istorijų šaltinis. Jis buvo aukštas ir neįprastai liesas. „Vienintelis būdas man parversti priešą, – jis mėgo kartoti, – tai šokti ant jo iš viršaus." Nepamenu, kad jis būtų turėjęs priešų.

„Tu – paprastas, visai toks kaip visi, – pasakė man Kvintas paskutinio susitikimo metu. – Kaip ir visi, tu sėdi rašyti

tik tuomet, kai visokiausių kitų reikalų tiek daug ir jie taip beviltiškai susipynę, jog tiesiog nieko kita nebelieka – tik pasiųsti viską velniop ir... rašyti. Tau negali kilti spontaninis impulsas kūrybai. Tu ką nors darai vien tam, kad nepadarytum ko nors kita. Tai banalumo požymis."

Aš (toliau gerdamas; tai irgi banalumo požymis) tariau: „Na taip, žinoma, tačiau romanas – ne istorija. Tikriau, pakliūdama į romaną, jame „atsirasdama", istorija praranda savo kontūrus. Čia nepaklausi – apie ką visa tai? Tai apie mane! Bet juk tu toks nebuvai nuo gimimo – paprieštarausi. Žinai, tai – mano reikalas. Ne, mes nesupainiojami – jis ir aš. Tiesiog čia nejučia įgyjama toji vienintelė efemerinė laisvė – elgtis su savimi taip, kaip patinka. Ji leidžia tau būti juo – ir jis, herojus, čia nieko negali padaryti."

Bet kodėl mums vis tik būtina susitikinėti – prie degtinės, konjako ar dar ko nors – ir vėl kalbėti apie save? Vėlgi – banalus klausimas, besiprašantis banalaus atsakymo! Taip, kad „nušalintum sielą", būtent, nušalintum ją nuo istorijos – istorijos apskritai, savosios ir tos, į kurią tu pakliuvai ir iš kurios – blaiviai, o ne girtam mąstant – tau sunku išsipainioti. Juk meilė, kaip ir kančia, – už istorijos ribų. Tačiau kaip be kito žmogaus sunku pasiekti tą nugludintai neatšaukiamą atsakymą į klausimą apie save, be kurio bet koks pokalbio tęsinys būtų šalutinė replika. Galų gale, ką aš žinau apie Michailo Ivanovičiaus sūnėną, Andrejų Muravjovą-Apaštalą[153], maloniausią, sprendžiant iš balso, septyniasdešimt šešerių metų džentelmeną, išauklėtą Anglijoje ir gyvenantį Ženevoje? Vienas pokalbis telefonu. Bus antras, kad susitartume

153. Andrejus Vladimirovičius Muravjovas-Apaštalas (Андрей Владимирович Муравьев-Апостол, 1913–2001) – visuomenės veikėjas, vienas iš tarptautinio bendradarbiavimo socialinio darbo srityje organizatorių.

dėl susitikimo. O kas ten? Atvirumas, atsiskleidimas arba – nieko, kaip ir beveik visais ankstesniais bandymais!

Mes stovėjome priešais Londono biblioteką Šv. Jokūbo aikštėje. Karštis šiek tiek atlėgo, ir Kvintas pasakė, kad eisim pas jį, ką nors išgersim. Jis tikriausiai išgers brendžio, o aš geriau nieko – juk tau reikia rytoj kažkaip nusigauti iki Ženevos. „Beje, kodėl tu rūkai tokias bjaurias cigaretes?“ – „Kad mažiau rūkyčiau.“ „Žinai, tavo Michailas Ivanovičius, tikriausiai rūkęs „Davydovą“, pasirodo, nepasiruošęs gyvenimui – neturėjo laimės perskaityti tavo romano apie jį.“ „Na, suprantama, – tęsė Kvintas, kai mes sėdėjome jo virtuvėje, – dabar, kai jie visi mirė, o pagrindinis herojus apie save nepaliko nė eilutės, tu gali daryti ką tik nori. Tai yra rašyti blogą romaną užuot rašęs blogai dokumentuotą biografiją.“ – „Aš visą laiką stengiuosi daryti tai, ką noriu“, – atsakiau, žinodamas, kad kalbamės dar ne apie tai. Tačiau Kvintui vargu pavyks išvengti ore pakibusios provokacijos. Bet kokiu atveju, aš nusprendžiau negerti, kad geriau prisiminčiau, ką jis pasakys. Kokia karšta ši liepa Londone! Kaip įprastai, aš nesusilaikiau. Kvintas man pripylė taurę brendžio ir, priešais save pasistatęs mineralinio vandens butelį (atvirai kalbant, jis ir taip mažai gėrė, o šiandien turėjo vairuoti automobilį), prisiglaudė šlapia kakta prie ledinio butelio stiklo ir pasakė: „Kad tik greičiau mes su tavimi išeitume gyvi iš šio negyvo mėnesio.“ – „Aš tau bloga kompanija – tu už mane lygiai dvidešimt devyneriais metais jaunesnis.“

Kvinto pasakojimas

Tai buvo po pusryčių. Kitą dieną tėvas mane siuntė į Marlborą[154] (man sukako dvylika metų). Mes sėdėjome valgomaja-

154. Turbūt turimas omeny Marlboro koledžas JAV (įsteigtas 1946 m.).

me. Tėvas su liokajumi pagal sąrašą tikrino daiktus, kuriuos turėjau pasiimti su savimi. Motina dar gulėjo lovoje (netrukus ji mirė). Kai liokajus išėjo, brolis pasakė: „Tu išsiunti Kvintą į Marlborą, puikiai žinodamas, kad tai – idealus vyrų viešnamio ir japoniško konclagerio derinys. Tu sąmoningai ir savanoriškai jį siunti kankintis.“ – „Tu tiesiog apgailėtinas su savo patetika, kol kas ramiai atsakė tėvas. – Penkios Renfildų kartos iš Marlboro grįžo kaip tvirti, pasiruošę gyvenimui žmonės, išskyrus gal tik tave.“ – „Taip, žinoma, – atsakė Haroldas, atsisėsdamas ant stalo krašto priešais tėvą, – penkios alkoholikų, sadistų ir homoseksualų kartos, įskaitant tave.“

Tėvas dūmijo savo pirmąjį rytinį Havanos cigarą, rankos drebėjo, ir jis sulaužė jį. Jis kruopščiai nuo stalo surinko cigaro gabalėlius į didelę akmeninę peleninę ir sviedė ją į Haroldo veidą. Aš pagavau skrendančią peleninę – tu žinai šį mano gebėjimą gaudyti skrendančius daiktus, – atsisėdau ant stalo priešais tėvą ir pasakiau: „Tėti, prašau nepykti ant Haroldo. Jis veltui baiminasis, kad Marlbore kankinsiuosi. Bet jeigu tu galvoji, kad iš Marlboro grįšiu panašus į tave ar net į Haroldą, tu dar labiau klysti. Tiesą sakant, man visiškai vienodai, kur gyventi ar mokytis. Tačiau jūsų abiejų prašau nesitikėti, kad kentėsiu.“

Man atrodė, kad incidentas tuo ir pasibaigė. Klydau. Brolis pašoko nuo stalo, nuplėšė nuo sienos pusbrolio Drurio medžioklinį vinčesterį ir, laikydamas jį pilvo lygyje, dupletu iššovė į tėvą. Šūvis apdegino stalo kraštą, nusvilino tėvo kairę ranką ir beviltiškai sugadino dievišką Kašgaro kilimą, tėvo svainio pulkininko Manglero 1924-ais atvežtą iš Urumčio[155]. Kaip supranti, visa tai sukėlė didelių proble-

155. Urumčis – miestas šiaurės vakarų Kinijoje, Urumči upės slėnyje; Sindziango (Uigūrų) autonominio regiono administracinis centras.

mų dėl kviestinių pietų vakare mano išvykimo į mokyklą proga. Reikėjo iš valgomojo pašalinti apdegusį stalą, ten iš bibliotekos pervilkti kitą ir pakeisti du kilimus, jau nekalbant apie ištinusią milžiniško dydžio tėvo ranką – po perrišimo jis nebegalėjo apsivilkti smokingą. Visi visiškai nusivarė nuo kojų. Parako ir degėsių kvapas nenorėjo išsivėdinti iš valgomojo. („Vienas sušiktas šito išsigimėlio šūvis, – skundėsi tėvas, – o kiek šurmulio, triukšmo ir purvo".)

Haroldas prieš pietus nuėjo pas motiną ir pasakė, jog jis tėvą vis tiek nušaus ir kad ji perspėtų lordą Sengrevą, mūsų dėdę ir apygardos teisėją, kad šis geriau iš anksto jį areštuotų. Motina paprieštaravo: jeigu pakvieti žmogų pietums (Sengrevas taip pat buvo pakviestas), tai jau visiškai nepadoru jam šiuos pietus gadinti priminimais apie jo tarnybines pareigas. Kai aš leidausi laiptais pietauti, norėjosi, kad visi šie žmonės mirtų, o su jais – neapykanta ir prievarta. Bet, žinoma, taip neatsitiko.

Po šio pasakojimo vykęs pokalbis paaiškina kai kuriuos prievartos ir meilės momentus. Aš jį čia dėstau labai trumpai ir pasirinktinai.

Aš. Kiek tu dabar sveri?

Jis. Tiek pat, kiek svėriau, kai įstojau į Marlborą, – 47 kilogramus. Daugiau sverti nenorėjau. Pirmoji sueitis su moterimi buvo visiškai apnuodyta spaudimo, kurį jutau kaip prievartą aistros akte. Ir nors ji mane tikino, kad ne – kad aš labai lengvas, ir tai buvo santykinė tiesa, – aš baimingai jaučiau savyje didėjantį prievartos svorį. Tada aš beprotiškai ir panorau likti lengvas.

Aš. O ko tu bijai dabar?

Jis. Tavo kvailumo. Tu tiki savo kančia, o tai, kaip pasakytų tavo ir mano mokytojas Loidas, yra kvaila. Tu juk

nesukūrei šios kančios sau, sąmoningai savo noru, o esi priverstas ją iškęsti – nes reikia kažkaip gyventi, taip? Tai labai neteisinga kančia.

Aš. Mane apnuodijo baimė ir išdavystė. Gal ir man pabandyti numesti dešimt kilogramų, kaip manai?

Jis. Tavo akyse aš nematau savižudybės baimės. Jose regiu kitką: tu bijai, kad kažkas, gelbėdamas save, nori tave nužudyti.

Aš. O tas kažkas nepažįsta savo noro, argi ne taip?

Jis. Nemanau, jog tai svarbu.

Aš. O tu nematai mano akyse, ar pavyks man išsigelbėti?

Jis. Na, kaip nors susitvarkysime. O dešimt kilogramų tu numesk – bus lengviau bėgti.

Aš. Kur aš grįšiu, jeigu pabėgsiu?

Jis. Kur tu grįši – išaiškės bėgant. Dabar nemanau, jog tai problema. Blogiausiu atveju, tu niekur negrįši.

Aš. Aš pavargsiu, visą laiką būdamas kelyje. Ir pradėsiu verkti dėl niekam nepaliktos pusės karalystės.

Jis. Tu jau ir taip, manau, pradėjai bėgti – pirmąsyk per trisdešimt metų, argi ne? O pusė karalystės ras kitas rankas.

Aš. Ko gero – per visus penkiasdešimt. Kad greičiau pasiekčiau pirmąją nakvynę.

Jis. Neskubėk užimti atsilaisvinusios Amžino Žydo vietos. Kalbu tau kaip Skrajojantis Olandas. Beje, viena mano prosenelė buvo baronienė Van Mejer.

Buvo maždaug ketvirta valanda po vidurdienio. Baimė tęsėsi. Mes ėjome didžiulio, visiškai išdegusio lauko kraštu. Nuo galvos upeliais tekėjo prakaitas. Aš taip ir nesusivilkau kostiumo, su kuriuo atėjau pas Kvintą, bet jis paguodė mane, sakydamas, jog bėgti teks ilgai ir greit ateis šaltas angliškas ruduo. Lipdamas per galvijų aptvarą, aš vėl išsigandau.

Saulė nusileido be dešimt aštuonios, kai išgirdau sausą šūvio pokštelėjimą. „Tarsi šaka nulūžo“, – pribėgdamas pasakė Kvintas. Aš pritūpiau. Antroji kulka prazvimbė tiesiai tarp mūsų galvų. „Lyg vapsva, pastebėjo Kvintas; lengvumas mus išsigelbės.“ Šešios valandos sunkaus, siūbuojančio, C. S. Liuiso[156] eiseną primenančio vaikščiojimo šiek tiek mus nuramino ir kai mes dešimtą valandą vakaro galiausiai atsisėdome baro „Liūtas ir ugnis“ salone, nuovargis beveik nuslopino baimę, kuri anksčiau beveik įveikė neviltį. Kvintas suspėjo išsimaudyti po dušu ir įpilti mums brendžio. Jaunas šeimininkas atnešė svogūnų sriubos ir keptą upėtakį. „Taigi, naujasis misteri Ransomai, – pradėjo besvoris mano palydovas, – vaikščiok pasistiebęs, bet krisk veidu į purvą.“ – „Šiandien aš patyriau, kad baimė stipresnė už neviltį.“ – „Tu ne apie tai norėjai pakalbėti, – baigęs valgyti sriubą, paprieštaravo jis, – o apie kulkas. Taigi jau geriau sakyk iškart.“

Maudulys užgriuvo iš priekio, ant krūtinės ir pilvo. „Abi kulkos skrido iš už nugaros, – aš stenėjau – nenoriu žuvies. Įpilk dar brendžio. Tik daugiau, prašyčiau. Aš jau kiaurai apsinuodijęs. Čia nenakvosim. Geriau vėl vaikščioti iki galo, kol nuovargis neuždusins maudulio!“ – „Vadinasi, nenori kalbėti apie kulkas į nugarą – labiau patinka priešakinės? Pasakyk iš karto. Vėliau nebepasakysi.“ – „Iš priekio aš ir pats galiu nusišauti, bet tu žinai, kad šito aš niekuomet nepadarysiu. Kaip ir jis. Manau, mano kartos žmogui žymiai lengviau pasiekti tokią būseną, kad jį kas nors nušautų, nei pačiam bandyti nusišauti.“

156. Clive Staples Lewis (1898–1963) – britų-airių rašytojas, poetas, dėstytojas, mokslininkas ir teologas.

„Taip, blogai, – sutiko Kvintas atsistodamas – ko gero, rytoj aš tave nuvešiu į oro uostą. Geriau tau kuo greičiau išskristi į Ženevą, pas mesjė Andre. O ten, žiūrėk, ir liepa praeis." – „O rugpjūtis?" – „Rugpjūtį daryk, ką tik nori. Bet tik tai, ką nori. Kito atvejo nebus – trečia kulka tave vis tiek suras, ar iš nugaros, ar iš priekio."

Jis pažadino mane penktą valandą ryto. Grįžtamasis kelias iki jo namų užtruko keturias valandas (mes ėjome kitu keliu). Jis pakepino šoninės griežinėlius su pomidorais, suplakė kiaušinius, į stiklines išspaudė greipfrutų sulčių, ir, jau statydamas ant stalo padėklą su maistu, pasakė: „Beje, šaudęs į nugarą neprašovė. Aš pats visam gyvenimui paskiepytas nuo nuodingų kulkų, siųstų per kitą. O tu – ne. Ir aš nerašau romano, kurio niekas manęs neprašo parašyti. Tačiau perspėju – aš nesugebėsiu pagauti lekiančios į tave kulkos, jei tuomet manęs nebus su tavimi."

Jis nuėjo į garažą nuplauti mašinos, o aš baigiau gerti kavą. Mes išvažiavome apie dvyliktą, kad pakeliui į oro uostą spėčiau užsukti namo paimti paimti paso, marškinių ir kojinių.

Kvintas rugpjūtį

Rezultatų apibendrinimas – bergždžias užsiėmimas. Žinantysis visada tęsia.

G. I. GURDŽIJEVAS

Kvintas mane sutiko Hitrou 1.

„Kas Ženevoje ir kaip tavo kulkos?“ – „Ženevoje žavingai vėsu, o kulkos – su manimi.“ – „Kaip tavo grafas Muravjovas-Apaštalas?“ „Jis – ne grafas, bet daug labiau tituluotas. Tiesioginė jo genealoginė linija siekia etmoną Danilą Apaštalą, o šalutinė – vos ne kažkokius Prancūzijos karalius. Visas jo vardas – Andrejus Vladimirovičius Muravjovas-Apaštalas-Korobinas (jis man padovanojo savo genealoginį medžio piešinį). Jis sausas ir linksmas. Būdamas septyniasdešimt šešerių, žaidžia polą ir tenisą. Kasdien išrūko pusantro pakelio cigarečių ir „išsiurbia“ (mano maskvietiškos jaunystės žodis) pusę butelio viskio bei butelį šampano. Jis visiškai malonus, nuoširdžiai svetingas ir šiek tiek šaltokas. Manau, jo neima jokia kulka. Beje, man rodos, jis ne iš tų, kurie padeda tašką. Žino, ką daro. Jis man sakė, kad tikra problema – ne tai, kaip negerti, o tai, kaip gerti ir nepasigerti. Nors čia didžiulį vaidmenį vaidina gamta, o ne mokėjimas gerti, aš galvoju.“

„Aš nežinau, kas yra etmonas, – liūdnai tarė Kvintas, įjungdamas variklį. – Dėl taško padėjimo labai abejoju, lygiai taip kaip ir dėl kulkos. Juk jis, sprendžiant net iš tavo impresionistinės charakteristikos, kaip tik ir gali padėti tašką apie tai nė negalvodamas. Tai tu tam negabus. O kiekvienam skirta sava kulka, kai kuriems ir geras šratų užtaisas, nors, žinoma, jei pasistengsi, taip pat galima pakliūti ir po svetima kulka. Kaip, pavyzdžiui, mano pusbrolis Reifas, kurį per klaidą nušovė papulkininkis Elis, apyaušrio prieblandoje jį palaikęs savo žmonos meilužiu – bankininku Rėjumi Sneigeru. Vakar atskrido Loidas vienai dienai. Kalbama, kad istorija su Michailu Ivanovičiumi – tai tipinė *red herring*[157]. Kad tu ją pradėjai kurti, pajutęs, jog pats pakliuvai į rimtą istoriją – galbūt pirmą per dvidešimt metų. Kad tu nuo pat pradžios, dar apie jį beveik nieko nežinodamas, pradėjai išgalvoti įvairius dalykus ir tiesiog begėdiškai meluoti apie jį, tuo pačiu ir apie save. Vėliau, apsvarstant tavo gautą informaciją, tavo „melas" apie jį pasirodė tiesa, o tavo gyvenimo raidoje tiesa tapo ir melas apie save. Loidas bijo, kad tu apie jį ką nors ne taip sugalvosi, o vėliau tai irgi taps tiesa, ir prašo tave būti kiek galint atsargesnį. Jis kviečiasi mus visus – tave, Lezli ir mane į Nantaketą, į savo milžinišką medinį tuščią namą, kuriame tu nebuvai jau dešimt metų."

Pakeliui į mano namus mes užsukome pas jo dėdę Larį šiek tiek išgerti. „Aš negaliu kentėti ir nesistengti to paaiškinti tiems, kuriuos myliu, – vėl labai prastai pradėjau aš, – todėl turėjau rašyti šį romaną. Romaną apie šiuolaikinio netalentingo, bet daug suprantančio žmogaus keistenybes. Tegu man šaudo į nugarą, bet kartu tesupranta, ką daro."

157. Paž. „raudonoji silkiažuvė". Perkeltine prasme – tai, kas suklaidina arba atitraukia nuo aktualios, svarbios problemos.

Visai ne laiku pasirodęs Vinstonas, dėdės liokajus ir vienintelis šeimininko tarnas labai retai jo lankomame bute, atnešė padėklą su gėrimais, vandeniu ir ledu.

„Šaudantysis negali suprasti, – atsakė Kvintas. – Atleisk, kad nėra degtinės ir tau vėl teks gerti brendį. Šaudantysis supras tik tuomet, kai pamirš šaudęs. Vadinasi – vėl nesupras. Tu tiek įklimpai į prieškarinio Michailo Ivanovičiaus peripetijas, tiek įsigyvenai į jo „revoliucines" katastrofas, kad nusprendei, gal šiek tiek per anksti (beje, kaip ir jis pats, apyaušrio sutemose iškeliaudamas į Norvegiją), jog blogiau jau nieko nebegali būti, bet viskas, kas įvyks vėliau, bus tik geriau. Tu klydai (labai tikėtina, kad ir jis). Kai tu netvirtais žingsniais ėjai saulės išdegintu lauku, aš mačiau tavo herojų (o tada, 1946-ų vasarą – bendraamžį), lygiai, ritmingai žingsniuojantį lordo Brando Norfolke arba lordo Norto Bakingemšire dvaro alėjomis. Gražus senstantis baleto mėgėjas, viską praradęs ir vėl beveik tiek pat užgyvenęs, – jis jau tada gavo dvi savo kulkas ir laukė, kaip ir tu dabar, trečiosios."

Vėlyvu metu
(vieno interviu pasekmės)

Jis sakė, jog ilgai negyvens ir laiko liko tik tiek, kad pakartotų tai, kas jau padaryta akivaizdžiai liudijant apie ankstesnįjį save. Tačiau – prieš ką? Apie tai jis nenorėjo galvoti ir, žvelgdamas į nuo Temzės žiočių prieš srovę plaukiančius laivus, stengėsi savo atmintyje išsaugoti kiekvieno laivo kontūrus ir formą, kad vėliau, grįždamas jūron, galėtų jį atpažinti.

Č. DIKENSAS

Nekrologo apie Michailą Ivanovičių „Taimse“ ir kitos dienos straipsnio apie jį autorius lordas Robertas Henris, pirmasis Brando baronas, gimė 1878 m., mirė, nepalikęs vyriškų palikuonių, 1973 m. (Jo vienintelis sūnus Robertas žuvo Antrojo karo pabaigoje.) Jis buvo vienas iš banko „Broliai Lazard“ direktorių, „Loid“ ir dar tuzino bankų bei draudimo bendrovių direktorius. Jis paliko dvi dukras – ledi Virdžiniją ir ledi Dainą. Žinyne radęs telefono numerį, paskambinau Virdžinijai. Atsiliepė jos vyras, seras Edvardas Fordas, baronetas[158].

158. Paveldimas D. Britanijos bajorų titulas, kurį suteikia D. Britanijos karaliai.

Seras Edvardas. Mano žmona serga ir negali prieiti prie telefono. Ji negali kalbėti. Kokiu reikalu jūs skambinate?

Aš. Man labai norisi iš jos ką nors sužinoti apie Michailą Ivanovičių, kuris buvo jos tėvo kolega ir artimas draugas.

Seras Edvardas. Kas jūs?

Aš. Mane vadina Piatigorskiu.

Seras Edvardas. Jūs Grigorijaus sūnus?

Aš. Ne. Geriausiu atveju aš trečios eilės vaikaitinis sūnėnas (į šį klausimą man tenka atsakinėti vidutiniškai tris kartus per mėnesį).

Seras Edvardas. Jūs istorikas?

Aš. Visai ne. Aš filosofas ir orientalistas. Michailas Ivanovičius – šalutinė, bet didžiulį susidomėjimą man sukėlusi linija. Kaip įsivaizduoti jį čia, Anglijoje? Kaip jis vaikščiojo, kalbėjo, mąstė? Nedaugelis jį čia pažinojusių žmonių atmena, ką jis jiems kalbėjo, bet neprisimena arba nieko nežinojo apie jo gyvenimą, namus, šeimą. Visi ryšių siūleliai, rodosi, seniai nutrūkę. Jo sūnus Ivanas buvo Itone ir Kembridže. Tačiau ir jo čia niekas neprisimena.

Seras Edvardas. Aš pats senas itonietis. Bet, atleiskite, žinoma, aš puikiai prisimenu Maiklą. Dabar atmintyje aš bandau atkurti jo veidą. Kada, sakote, jis mirė – penkiasdešimt šeštaisiais? Gerai. Dabar aš greitai peržvelgsiu dvidešimties metų laikotarpio iki Maiklo mirties uošvio dvaro Haydon-Hole netoli Daventrio lankytojų knygas. Tai neatims daug laiko. Būsiu jums labai dėkingas, jei paskambinsite po penkiolikos minučių.

Suglumęs, nes man tai užimtų dvi valandas, vis tik paskambinau lygiai po penkiolikos minučių.

Seras Edvardas. Dėkoju jums. Pagal užrašus, Maiklas ir jo žmona Haydon-Hole apsilankė 1949-ų kovo penktą, vėliau

1951-ų kovo šešioliktą-septynioliktą. Pirmą kartą jis buvo kartu su tuo laiku garsiu daktaru Plešė ir žinomu violončelininku. Pamenu, mano būsimas uošvis – tuomet aš tik merginausi Virdžinijai – susižavėjęs kalbėjo apie Maiklą. Dabar, kalbėdamas su jumis, aš matau jo veidą, šviesius, dar nepražilusius plaukus ir labai lengvą – nors jam turėjo būti gerokai virš šešiasdešimt – eiseną. Iš jo sklido ypatingas žavesys. Jis kalbėjo tyliai, tačiau visi svetainėje buvę žmonės jo klausėsi. Tai, ko gero, viskas, ką galiu prisiminti. Kas dar galėtų jį pažinoti? Taip, žinoma, Džoslinas Hambro, bet jis prapuolė kažkur Pietinėje Amerikoje. Dėdė Džonas prieš dešimt metų mirė, o lordas Normamas – prieš visus trisdešimt. Galbūt buvo ir kitų, kurių aš nepažinojau arba negaliu prisiminti.

Aš. Aš pratęsčiau. Poetas, vienu metu buvęs jo artimas draugas, mirė prieš penkiasdešimt aštuonerius metus, paskutinis rusų Premjeras – prieš dvidešimt aštuonerius, o „jaunasis“ Konovalovas (Oksfordo profesorius) – prieš dvidešimt. Iš mažiau pagyvenusiųjų, kurie dar gyvi, niekas nieko neprisimena apie jį, netgi apie Ivaną. Mes nuo jo atskirti mirties siena.

Seras Edvardas. Aš nežinojau, kad Poetas buvo jo draugas. Tai, ką jūs vadinate mirties siena, aš pavadinčiau užmaršties siena: žmogus iš jį pažinojusių žmonių atminties išnyksta gerokai anksčiau nei jie miršta. Duokite man kelias dienas laiko. Jeigu aš dar ką nors prisiminsiu, jums parašysiu. Tačiau labai aiškiai prisimenu vieną dalyką – savo įspūdį, kad Maiklas buvo labai nepaprasta asmenybė.

Aš. Keistas (*strange*)?

Seras Edvardas. Ne, būtent – nepaprastas (*exceptional*). Manau, kad jis turėjo neeilinį temperamento gyvumą ir stebėtiną ramumą, o tai itin reta.

Dabar atgal, į Brandų dvarą, Haydon-Holą – nors ir per ganėtinai seną, bet vis dar esamą Jelbanovskio dabartį.

„Ankstų rytą 1949-ųjų kovo pradžioje, – savo paskutinį pasakojimą pradėjo Jelbanovskis, – aš užėjau pas Mišelį į Grovnerio viešbutį, norėdamas pranešti, jog vakar buvo nužudytas jo senas draugas ir bankų likvidavimo kompanionas Arturas Šaleris. Mišelio žmona dar gulėjo lovoje, ir kavą mes gėrėme mažame salone. Už sienos kažkas tyliai, bet labai aiškiai rusiškai kalbėjo telefonu. „Greičiau, greičiau, aš negaliu ilgiau laukti, aš tave dievinu, mano mieloji“, – sklido svetimi žodžiai.

„Tu dar gali girdėti kitų tariamus meilės žodžius?“ – Jelbanovskis nežinojo, į ką Michailas Ivanovičius kreipėsi šia fraze – į jį ar į save. Ir toliau: „Matyt, amžius man pasibaigė šiek tiek anksčiau nei kitiems.“ – „Bet juk Šalerį nužudė, taigi amžius tęsiasi?“ – „Visai ne. Jie nežino, kad nužudė mirusįjį ir kad patys mirę.“

„Na taip, – susimąstęs ištarė Jelbanovskis. – Arturas, naivus Galicijos žydas, turintis Vienos išsilavinimą ir žmoną anglę, įsipainiojo į ne savo supistą reikalą, kurį, matyt, užbaigė vakar ankstų rytą Temzės žiotyse, kaklui apvyniojus pramoginio katerio „Breisnoz“ sraigto...“ – „Neįsipainiojusių nebuvo, – staiga nutraukė Michailas Ivanovičius, – bet juk turi suprasti, ką darai įsipainiodamas ir, svarbiausia, ko iš visa to tikiesi.“ – „Sena giesmelė, – pagalvojo Jelbanovskis. – Ją aš iš jo girdėjau 1913-aisiais.“ Tačiau garsiai pasakė: „Gal aš šiek tiek pabūsiu šalia tavęs, kokius du tris mėnesius. Tu juk žinai – ten, kur esu aš, dalykai nevyksta pagal kitų planus. Na šiaip, tarkim, dėl tikrumo.“ – „Ne. Man tai visiškai nesvarbu, beveik kaip buvo 1917-ųjų spalį. O visa kita, na, Ivanas baigia bręsti, ir, – jis vos linktelėjo į žmonos mie-

gamojo pusę, – su šituo turbūt vargu galiu ką nors padaryti. Kai kuriuos reikalus reikia užbaigti dėl jų. Dėl savęs, Igori, dėl savęs – nieko. Reikia važiuoti. Mūsų laukia Brandai. Po pietų – violončelė. Bethovenas ir Šubertas.“

Viskas, pasirodo, ne taip, kaip aš tikėjausi antroje ir dargi šios dalies pradžioje. Romanas baigiasi savaime, nes nesugrąžinamai prarastas objektyvumas – tiek Pasternako bylojama, tiek ir objektyviai materialia prasme. Arba išnyko pats objektas, tai yra jo, Michailo Ivanovičiaus, praeitis, praradusi savo unikalumą ir susiliejusi su manąja arba su bet kurio kito žmogaus praeitimi. Taip, Brandų namo svetainėje Haydon-Hole dar ketvirtį amžiaus grieš pagal rudens lapijos ošimą Grigorijaus Piatigorskio[159] violončelė, bet visa tai jau nesvarbu, nes, kaip mėgsta kartoti Kvintas, kai objektai apsikeičia vietomis, tai ir tau, matančiam ir rašančiam, tenka keisti savo vietą. Matyt, vienąsyk, bandant taip persikelti, objektyvumas ir prapuolė.

Apkamšydamas voverės kailiniais vis dar dieviškai gražią savo žmoną – jai dar nebuvo nė keturiasdešimties, – jis vairuotojo paprašė pakeliui į Londoną pusvalandžiui stabtelti Kembridže. Iš Brandų namo jie išvažiavo dar nesutemus, kad spėtų pamatyti sūnų koledže. Beje, tai buvo ir pretekstas išvežti ją nepapietavus ir neleisti jai prisigerti svetimuose namuose. Vairuotojas atidaro automobilio dureles priešais blausiai apšviestus Karališkojo koledžo vartus. Michailas Ivanovičius išlipa pirmas ir paduoda žmonai ranką. „Ne, aš pavargau. Palauksiu mašinoje.“ Lengvas antakių judesys vairuotojo pusėn (tvirtai laikyti ją automobilyje iki jo sugrįžimo, o tai tuoj pat pabėgs į priešais esantį

159. Grigorijus Pavlovičius Piatigorskis (Григорий Павлович Пятигорский, 1903–1976) – garsus rusų kilmės amerikiečių violončelininkas.

barą; stiklinė neatskiesto viskio – ir viskas). Visa tai seniai jau nebuvo atsargumo taisyklė – virto klusniu įpročiu.

Dabar jis laukia Ivano priešais žėruojantį židinį lankytojų salone. Klausinėti – tik apie tai, kas nebūtiniausia. Kas nieko niekam neįpareigoja. Ivanas – drugelis. Tik papūs skersvėjis iš pradarytų durų ir nuneš jį į židinio ugnį. „Na? – tėvas laukiamai šypsosi, – yra viena?“ – „Padaryta (*done*)!“ (Beveik kaip „padaryta“ – ketvirtojo dešimtmečio Maskvos parkų ir šokių aikštelių žargonu). Toks buvo raportas apie sūnaus pirmąjį pasidulkinimą. Michailas Ivanovičius sėdasi ant žemos kušetės, atsikvėpęs ištiesia kojas, užsirūko ilgą ploną cigaretę. Dabar labai reiktų gurkšnelio konjako. „Aš tave labai myliu, aš dievinu tavo rankas ant mano veido...“ – ataidi rytą nugirsto pokalbio rusiški žodžiai. Automobilyje jis iš rankų nepaleidžia šaltų žmonos pirštų. Dar septyneri metai ir ji blaškysis iš baro į barą, Monake arba Nicoje, ant nuogo kūno užsimetusi audinės kailinius, o Ivanas su jauna žmona paskutinio modelio „Biuiku“ lakstys Rio De Žaneire, girtas ir džiūgaujantis. Praėjus metams po tėvo mirties.

Pakaks. Parašytą puslapį numetu Jelbanovskiui: jei norite – į krepšį! Jis pakylėtai skaito: „Visa ko egzistuojančio įvairovė – juk jūs negalite nejausti to vienintelio dalyko, be kurio visa, kas lieka, neturi prasmės. Kartais, vis rečiau ir rečiau, rytą po kavos arba ankstyvose vakaro sutemose, jis atsisėda prie fortepijono ir tyliai (jo tušė[160] labai lengvas) groja. Dažniausiai – Bethoveną (šeštosios, septintosios ar dvidešimt aštuntosios jo sonatų fragmentus) arba pirmąją Šopeno baladę. Tokį aš jį prisimenu Monpeljė viešbučio

160. Tušė (pranc. *toucher* – lytėjimas) – klavišinio muz. instrumento klavišo spaudimo pobūdis (garso išgavimo maniera); sąlygoja garso kokybę, tembro niuansus.

salone, į kurį jis mane pasikvietė norėdamas atiduoti kažkokius senus savo popierius. Pasakė, kad nori skubiai likviduoti paskutinį subankrutavusį sindikatą – savąjį."

„Kas tai – oksimoronas[161]? Pavėluotas galų su galais sudūrimas, kai jau geriau tų galų neliesti, nes dar visai ne tą ištrauksi?" – „Ne, paprasčiausiai jis nieko nenorėjo" – „Tai kas tuomet, Igori Feoktistovičiau? Taip išeina, kad Vadimui Sergejevičiui ir Nikitičiui buvo ne blogiau." – „Ko gero, ir geriau, mielas drauge. Juk mes su jumis ne kartą apie tai kalbėjome – ta pati dviguba sąskaita, amžinas baimės-vilties, garbės-nepadorumo, džiaugsmo-kančios balansas." – „Tai ką gi tada likviduoti reikėjo?" – „Mišelis buvo amžinos vilties riteris, laukiantis galutinio pralaimėjimo ir iš anksto tą pralaimėjimą priėmęs. Tik nemanė, kad jis bus toks visiškas."

„O ar jis žinojo (aš nepaklausiau Jelbanovskio, ar jūs žinojote) kitą Michailą Ivanovičių?" Jelbanovskis neatsakė. Galbūt neišgirdo ir nenorėjo perklausti.

161. Oksimoronas – objekto apibūdinimas jo įprastinei sampratai prieštaraujančiais požymiais, pvz., „skaudus džiaugsmas".

Dar vienas Michailas Ivanovičius
(vieno laiško pasekmės)

Tačiau mįslė turi savo teigiamą būtinybę.

IŠ DŽ. K.-BRADŠOU LAIŠKO MAN

Brangus Aleksandrai,

Aš tikiuosi, kad mūsų abiejų bendri paklydimai labiau pateisina šiek tiek familiarų kreipinį, nei mus skiriančios kalbos stilistinės normos šį kreipinį leidžia. (Tai aliuzija į žinomą Bernardo Šou pokštą, kad „amerikiečiai ir anglai – viena tauta, perskirta bendros kalbos". Laiško autoriaus gimtoji kalba – vokiečių, o romano autoriaus – rusų. Laiško autorius rašo sava „vokiškai angliška" kalba, o aš ją verčiu į „angliškai rusišką", stengdamasis išsaugoti stilistines originalo ypatybes.)

Jums nerašiau taip ilgai, jog net nedrįstu prašyti atleidimo. Paskutinius vienuolika mėnesių, laisvu laiku nuo smegenų operacijų ir chirurginių konsultacijų, aš bandžiau nors kažkiek išpainioti vargu dabar ar kažkada vėliau išsprendžiamą galvosūkį: ar rusų karinis chirurgas pulkininkas Ivanas Lavrentjevičius Čoglukovas ir ankstyvųjų gnostinių sektų vokiečių istorikas Johanas Lorencas fon Prachtas buvo viena ir ta pati asmenybė? (Senąja tiurkų kalba „čogluk" (*coglug*) reiškia „spindintis", „žėrintis", o

vokiškas žodis *Pracht* – „spindėjimą", „švytėjimą". Čoglukovo tėvas kilęs iš Kubanės, kur tiurkiški vardai toli gražu ne retenybė). O jeigu buvo, tai kaip paaiškinti faktą, kad vokietis fon Prachtas turėjo jaunesnįjį brolį Viktorą, vėliau suvaidinusį žinomą vaidmenį naciams užgrobiant valdžią Hamburge, kai tuo tarpu rusas Čoglukovas tikrai buvo vienturtis sūnus? Bet jeigu jie nebuvo vienas asmuo, tampa visiškai neįmanoma paprasčiausiu sutapimu paaiškinti tos aplinkybės, kad Čoglukovo žmoną vadino Jelizaveta, o fon Prachto – Elizabeta ir kad jos abi, kaip man neseniai pavyko nustatyti, gimė 1896-ųjų birželio 17.

Deja, tangentiškai[162] toldamas nuo savo mįslės įminimo, aš asimptotiškai[163] artėjau prie jūsiškės atspėjimo. Vis tik žodžio „mįslė" (*riddle*) vartojimas vietoj tokiais atvejais įprastinio žodžio „uždavinys" (*problem*) – ne poetinis perdėtas laisvumas ir ne epistolinis nesaikingumas. Mįslė būtinai slepia savyje asmeninį ketinimą (*Intenzionalitat*), beveik visuomet neigiamą: mįslę užmenantysis nori, kad tas, kuriam mįslė užminta, jos neatspėtų. Išskirtiniu atveju jis nori įmenančiojo žūties, nes jei tas įmins mįslę, pačiam užmenančiajam gresia žūtis. Tačiau pačioje mįslėje glūdi sava teigiama būtinybė. Taip pat reikia turėti galvoje, kad mįslė tą, kuriam ji užminta, gali perkelti toli į priekį jo gyvenimo siužeto raidoje arba net – į jo įprastinės ankstesnės tėkmės nuošalę. Mįslę įminęs įgyja galimybę, taip sakant, įsijungti į kitą, ne savąjį, siužetą arba, kaip pasakytų mūsų bendras draugas Loidas, „surasti mirtį kitu keliu".

Bet pakaks abstrakcijų! Galų gale, jeigu du asmenys iš tikro yra vienas, tai tiek pat netikėtina ar tikėtina, kad vie-

162. T. y. liestine.
163. T. y. neribotai.

nas asmuo iš esmės yra du. Pereinu prie mūsų paklydimų. Senas sukčius Eberas visiškai teisus, tvirtindamas, kad kai kuriems, labai nedaugeliui žmonių, amžiaus pradžia tapo taip suvokiamai skausminga, kad jie sąmoningai siekė savo asmenybės permainų, virsmo kitu žmogumi. Ir ne dėl savo gyvybės išgelbėjimo, o būtent todėl, kad rastų kitą kelią, vedantį į mirtį. Dažniausiai tokie žmonės būna apdovanoti proto pertekliumi, gyvenimo energija, ir, kad ir kaip tai būtų keista, jie beveik visi turtingi arba bent jau pasiturintys. Ne visi tokie bandymai buvo sėkmingi.

Įdėmiai perskaitęs jūsų romano dalis apie Michailo Ivanovičiaus buvimą Maskvoje ir palyginęs su tuo, ką tikrai žinau apie jo gyvenimą Londone, Kanuose, Paryžiuje ir Peterburge, siūlau tokią hipotezę: maskvietis Michailas Ivanovičius ir peterburgietis Michailas Ivanovičius, būdami amžininkai ir galbūt bendraamžiai, yra du skirtingi žmonės. O peterburgietis Michailas Ivanovičius (taip pat neretai lankęsis Maskvoje), jis taip pat buvo Kijevo, Londono, Vienos, Kanų, Paryžiaus milijonierius, muzikantas, baleto mylėtojas, masonas, ministras, vargšas, vėl milijonierius ir t. t. – tikrai viena asmenybė.

„Kokia nesąmonė! – šaukiate jūs, pašokdamas iš krėslo, kad čia pat į skiauteles suplėšytumėte mano laišką, nenusisekusio neurochirurginio genijaus paskutinių (ir bergždžių) pastangų vaisių – bet tada kodėl gi, po velnių, mano pažįstami maskviečiai, asmeniškai pažinoję maskvietį Michailą Ivanovičių, kaip Peterburgo, Kanų, Kijevo ir t. t., nė nepagalvotų suabejoti, kad jie – vienas asmuo?“

Į šį klausimą aš atsakau antrąja hipoteze, kurią pateikiu jūsų vertinimui: kai jūsų, tada dar labai jauni, maskvietiški draugai pirmą kartą susitiko su maskviečiu Michailu

Ivanovičiumi, jie jau buvo pakankamai girdėję apie jo peterburgietį bendravardį, ir jiems tiesiog negalėjo ateiti į galvą, kad jų naujas maskvietis mokytojas – tuo labiau, kad jis pas juos įprastai atvažiuodavo iš Peterburgo – galėjo būti koks nors kitas asmuo.

„Kvailystė! – šaukiate jūs. – Juk apie tai buvo galima šimtą kartų paklausti jo paties! Galų gale, jeigu visiškas neabejojimas dėl jų tapatumo savaime šią problemą darė mažai tikėtiną, juk turėjo egzistuoti aibė situacijų, pokalbių, susitikimų, pietų, kai tiesa apie du Michailus Ivanovičius neišvengiamai taptų akivaizdi. Arba bent jau būtinai kiltų dėl jos klausimų."

Tačiau ir šį mano įsivaizduojamą jūsų prieštaravimą nesunku atremti. Pirma, kai paprastas žmogus jau žino tiesą apie kažką – ypač, kai jis ją „visada žinojo" arba kai „visi apie tai žino", – tai kad ir kaip būtų akivaizdi kita tiesa, jis devyniasdešimt devyniais atvejais iš šimto liks jai nejautrus. Antra, net jeigu jis vieną sykį iš šimto pajus kokią nors abejonę, jis niekuomet nepasiteiraus apie tai maskviečio Michailo Ivanovičiaus, nes pastarasis neabejotinai priklausė tai retai padermei žmonių, kurių niekas nepaklausia apie juos pačius. (Taip, be jokios abejonės, blogai tiesiami tilteliai nuo jo peterburgietiškos būties iki maskvietiškos. Jelbanovskio žodžiai apie jo mokytojavimą Maskvoje ne daugiau nei formaliai patvirtina Vadimo ir kitų mokinių pasakojimą. Tačiau kas yra mokytojas, jeigu jau prie šito priėjome? Mokytojas savęs neliudija. Jis gali mokinius mokyti nusišalinimo ir nesuinteresuotumo, pats nebūdamas nei nusišalinęs, nei nesuinteresuotas).

Bet pastebėkite: maskvietį Michailą Ivanovičių vadinu „maskviečiu" grynai sąlyginai, tai yra kaip tokį, kurį paži-

nojo jūsų pažįstami maskviečiai (arba dar kas nors, anot jų) Maskvoje, todėl visai galimas dalykas, kad jis galėjo būti kilęs iš bet kur ir gyventi bet kur. Taigi peterburgiečio Michailo Ivanovičiaus, kaip jau žinome, buvusio kijeviečio, keliai galėjo tose pačiose vietose ir laikuose ne kartą persikirsti su maskviečio. Pavyzdžiui, abu galėjo pietauti „Prahos" restorane Arbate arba iš Orlovo pirkti kumpį Morskaja gatvėje, nežinodami, kad vieną jų kai kurie maskviečiai atkakliai laiko kitu (tai yra peterburgiečiu).

Tačiau – ne atvirkščiai. Jūs, mano mielas drauge, turbūt pirmasis, kuris peterburgietį palaikėte maskviečiu, romane abu sujungęs į vieną herojų. Žinoma, tokie sutapimai įmanomi, bet jie negali tęstis iki begalybės. Ateina akimirka, kai asmuo tampa vienareikšmis, – mirties akimirka. Tuomet visa asmenybės įvairovė sumažės iki to toliau nebeskaidomo „savęs minimumo", kuriuo ji skiriasi nuo bet kurios kitos asmenybės visatoje, – iki to vieno ženklo, pagal kurį ją pripažįsta mirties angelas ir pagal kurį ją ten atpažįsta tie, kurie ją pažinojo čia. Tai štai, maskviečio Michailo Ivanovičiaus ir peterburgiečio „vienovės" (arba „vienareikšmiškumo") hipotezę paneigia pirmojo mirties 1940-ųjų gruodžio 18-osios faktas, o antrajam dar buvo likę ilgi šešiolika metų klajoti jau seniai nemėgstamame gyvenime. Eberas sakė matęs, kaip maskvietis Michailas Ivanovičius šiaurės Portugalijoje, Kaminjos uostelyje merdėjo su kulka pakaušyje, o tai man, kaip neurochirurgui, skamba šiek tiek abejotinai. Kaipgi jis galėjo žinoti, kad kulka buvo būtent pakaušyje, nebent pats ten būtų ją įšovęs arba dalyvavęs tam įvykstant (tai beveik tas pat). Bet jeigu nepaisysime tokių techninių jo netikslumų ar visai galimų nutylėjimų, aš nemanau, kad Eberas melavo. Mums su jumis dabar belieka tik naiviai

klausti: kokiu tikslu Eberas visa tai matė? Atkreipkite dėmesį, būtent „kokiu tikslu", o ne „kodėl" – nes tuo metu galėjo visko atsitikti. Taigi kam tokiam aristokratui, dėl šlubumo atleistam nuo karinės tarnybos, prireikė būtent tą dieną, valandą ir tą minutę atsirasti Kaminjoje, kai Maskvos bonvivaną ir spiritistą turėjo ištikti mirtis? Argi galėjo Eberas nežinoti, kieno galvą laikė kraujo pilnuose delnuose? Ir anas, mirštantysis, argi galėjo nežinoti, kam kalbėjo paskutinius žodžius? Vadinasi, tai buvo iš anksto sutartas susitikimas, argi ne? Šiuo atveju visai nebūtina, kad abu ar bent vienas iš anksto žinotų apie jo, taip sakant, nepalankias aplinkybes, nekalbant jau apie visiškai liūdną baigtį. Apie visa tai, mano mielas drauge, jūs ir paklausite Ebero. Klauskite paprastai, tiesmukai. Jis nieko nepriima, taigi jums prireiks „rasti priėjimą" per jo buvusius draugus britus. Esu tikras, kad jums greitai ir lengvai pavyks tai padaryti.

Visada jūsų Džonas Kelleris-Bradšou.

P. S. Šiame laiške aš nusprendžiau neapsistoti ties vienu „mažyčiu", bet įdomiu sutapimu. O būtent – kad lygiai tuo pačiu metu, kai žuvo maskvietis Michailas Ivanovičius, jo sėkmingesnis bendravardis buvo beveik toje pačioje vietoje netoli Kaminjos ir ... galbūt užsiiminėjo tuo pačiu reikalu, a? Tačiau negausinsim sutapimų, vėl rizikuodami sutapatinti dvi visiškai skirtingas asmenybes. Jūsų vietoj aš neaštrinčiau Ebero dėmesio šiam faktui, idant neįpirštumėte jam išankstinės nuomonės prieš atsakydamas į mūsų pagrindinį klausimą.

Dž. K.-B.

Kvintas paskambino trečią valandą nakties ir pranešė, kad atsirado Eberas, vienintelis ir dar ne toks senas žmogus,

pagal tą liniją susijęs su Michailu Ivanovičiumi ketvirtajame dešimtmetyje ir penktojo pradžioje. Nors... „Nors kas?“ – išstenėjau aš, išpiltas šalto prakaito, beveik pamišęs iš baimės ir dėl paskutinio sapno nuotrupų drumstoje galvoje. Kvintas paaiškino, kad, anot gautų žinių iš jo trečiaeilio dėdės Oskaro pravarde „Bošas“, Eberas yra hipochondrikas ir mizantropas, gyvena šimtas kilometrų nuo Miuncheno, nieko nepriima ir augina baisius aviganius, kurie tiesiog drasko neprašytus lankytojus į gabalus. Neseniai vienas vos ne mirtinai sukandžiojo jo asmeninį advokatą, ir Eberui teko jam sumokėti 80000 markių kompensaciją, kad byla nepasiektų teismo. „Taigi, Eberas turi pinigų?“ – „Irgi nežinia. Dėdė Oskaras įtaria, kad jis visai jų neturi, bet jų atsiranda, kai atsitinka kas nors nenumatyta.“ – „O ar dažnai jam nutinka kas nors nenumatyta?“ – „Šito aš nežinau, bet manau, jog tavo atvykimas pas jį bus kaip tik toks atvejis.“ – „Gerai, tegul mane taip pat sukandžioja jo šuo už 80 000 markių. Man labai reikalingi pinigai.“ – „Jų geriau nesitikėk ir žiūrėk, kad pačiam netektų mokėti pinigų, kad išsipainiotum iš kokios nors nemalonios istorijos, susijusios su Ebero aplankymu. Tačiau turėk omenyje, jog jis jau pasakė dėdei Oskarui, kad bus labai malonu tave matyti poryt vakarienei Elsheime – taip vadinasi jo dvaras. Ne vėliau nei pusė aštuonių. Frakas ar smokingas – nebūtinas. Nuo stoties reikia pėsčiomis eiti šešis kilometrus, taigi pridėk valandą su ketvirčiu. Mašinos jis tau atsiųsti negali, nes tas vakaras jo liokajui ir vairuotojui (jeigu tai ne vienas ir tas pats asmuo) laisvas, o jis pats bus užsiėmęs pasirengimu vakarienei.“

„Tavo atmintis geniali, – pasveikinau Kvintą, susigūždamas nuo lavina užgriuvusios informacijos. Padėkok nuo

manęs dėdei Oskarui ir miegok toliau." – „Aš dar nepradėjau miegoti. Prieš pusvalandį man skambino dėdė iš Bonos, ir nusprendžiau, kol viso to nepamiršau, nedelsiant paskambinti tau."

Kodėl dėdė Oskaras sumanė paskambinti trečią valandą nakties, primindamas dalykus, primirštus ir laukiančius visiškos užmaršties apie trisdešimt penkerius metus? Ar tai nebuvo pavėluotas sąskaitų įteikimas bevardžiams skolininkams? Jeigu ir taip, aš kol kas atsipirkau trimis valandomis palaimingo rytinio miego. Pažiūrėsime, kuo pavalgydins Elsheime.

Nežinau, ar paskutinis klausimas buvo parašytas man ant veido, kai po dienos Miuncheno oro uoste tikrino mano pasą. O jeigu ir buvo, tai vargu ar teisingai jį perskaitė du saugumo tarnybos darbuotojai, man pasiūlę pakelti rankas ir nejudėti. Tai padariau džiugiai! Tačiau vienas jų, tarsi nesuprasdamas mano pasirengimo visiškai paklusti aukščiausiai įstatymo ir tvarkos būtinybei, tuoj pat užlaužė man rankas už nugaros ir – spragt – uždėjo antrankius. Kitas gana suprantamai angliškai mane informavo: jei pakrutinsiu nors pirštą, karčiai pasigailėsiu, kad gimiau, o vėliau dar ne kartą dėl to gailėsiuosi. Į tai aš atsakiau, kad jis man vaizdžiai primena trolį, gimusį iš penkių kartų homoseksualinės kraujomaišos, ir kad yra garsus Leipcige išleistas „Jaunesniosios Edos"[164] komentaras, aprašantis šį reiškinį. Dar pridūriau, kad, nors komentaras ir „Eda" buvo parašyti daug anksčiau iki Vokietiją padalijo į rytinę ir vakarinę, šios apgailėtinos trolių degeneracijos pėdsakai iki šiol pastebimi jų palikuonyse abiejose sienos pusėse.

164. „Jaunesnioji Eda" – islandų autoriaus Snorio Sturlusono (Snorri Sturluson) kūrinys, parašytas XIII a.

Sunku pasakyti, kuo būtų pasibaigusi ši etninė-genetinė diskusija (aplink rinkosi smalsuolių minia), jei nebūtų staiga pasirodęs kresnokas pagyvenęs džentelmenas, vilkintis bleizeriu ir nešantis po pažastimi atašė lagaminėlį. Vos pažvelgęs į du mano „buldogus", jis man mestelėjo, kad priverstas mane sulaikyti kruopštesniam mano dokumentų patikrinimui ir... mano asmenybės identifikavimui. Mano? Ar jie tik negalvoja, kad aš – du asmenys? Arba – nė vieno? Šiurpiai prisiminęs grėsmingą Kvinto įspėjimą užvakarykštę naktį ir nusprendęs, kad jau geriau man įkąstų, tegu ir nemokamai, Ebero aviganis, aš liūdnai nuspūdinau paskui policijos dabitą į kitą atvykstančių keleivių salės galą.

Keturiasdešimt minučių sėdėjau ant aukštos besisukančios taburetės, kol jie mane lygino su daugybe, turbūt arabų teroristų, fotografijų. Jokio klausimo ir net garso iš jų pusės. Staiga pamačiau, kad pagyvenęs dabita atverčia mano pasą ir atsargiai ant stalo padeda į jį įdėtą bilietą ir lapelį su Ebero telefono numeriu bei adresu. Jo veido išraiška pasikeitė taip smarkiai, jog būtų galima pamanyti, kad jis aptiko savo paskutinės meilužės fotografiją su švelniu užrašu man. „Jūs... ee... seniai pažįstate poną Hubertą, pone daktare?" – „Deja, neturiu galimybės su jumis, pone inspektoriau, aptarinėti mano pažinčių chronologijos." Dabita pranyko kambario gilumoje buvusių durelių tarpduryje, ir, po poros minučių sugrįžęs, man ištiesė mano pasą. „Ponas Hubertas Jūsų lauks stotyje lygiai be ketvirčio septintą. Prašau atleisti už sukeltus nepatogumus. Viso geriausio, pone daktare." – „Ne, tvirtai pasakiau, – ne ir ne, mano brangusis inspektoriau. Net jeigu man pavyktų rasti autobusą, aš jau niekaip nespėsiu į šį prakeiktą traukinį, ir, nors visai nenoriu jums pridaryti rūpesčių, esu priverstas kategoriš-

kai reikalauti, kad jūsų žmonės tuojau pat mane nuvežtų į geležinkelio stotį. Antraip man teks atšaukti vakarienę su Eberu."

Mano grėsmingoms nuojautoms nebuvo lemta išsipildyti, kaip ir svajonėms būti sukandžiotam aviganio. Aš sėdėjau ištiesęs kojas po ąžuoliniu, šiek tiek karstą primenančiu stalu (pietūs čia pat po dvidešimties minučių) didžiuliame rūsyje, paverstame Elsheimo medžioklės muziejumi ir apšviestame milžiniškos aštuonių šakų žvakidės, abiem rankomis vos nulaikydamas sunkią briaunotą taurę su vietiniu brandveinu[165]. Aš jį tiesmukai paklausiau (kaip mane instruktavo Džonas savo laiške): „Kokiu tikslu jūs 1940-ųjų žiemą atsiradote Kaminjoje? – „O kokiu tikslu jūs atsiradote čia, pas mane Elshaime, dabar, 1989-ųjų rudenį?" – „Norėdamas sužinoti, kas atsitiko 1940-ųjų žiemą Kaminjoje." – „Taip jūs ir atsakėte į savo klausimą. Aš irgi norėjau sužinoti, kas atsitiko, atsitiks ar gali nutikti 1940-ų žiemą Kaminjoje." – „Bet ar jūs, pone Eberai, tik nemanote, jog aš pas jus atvažiavau tam, kad pats atsakinėčiau į savo klausimus?"

Eberas lengvai pakilo nuo stalo, įsipylė brandveino, nuo žvakės prisidegė cigaretę ir pasakė: „Verta nuvažiuoti į Mozambiką, Madagaskarą, kur tik patinka – ne tik į Elshaimą, kad galėtumėte atsakyti į savo klausimus. Tačiau nenoriu būti šiurkštus naujajam svečiui („Ką jūs, susimilkite, man – tai vienas malonumas!"). Nėra labiau nepavydėtinos dalios nei būti svetimo likimo ginklu, bet jei nieko kita nebelieka, tenka tenkintis ir tuo, nors dažniausiai mes esame tokie ginklai, ir šito nežinome. Tikiuosi, pone profesoriau, kad

165. Brandveinas – vynuoginis distiliatas.

jūs atvažiavote pas mane kaip savo arba niekieno, bet tikrai ne mano likimo ginklas. Arba man jau laikas ruoštis – šaltas kelias, vieniša kelionė."

Jis nugėrė iš taurės, mostu pasiūlė padaryti tą patį ir stovėdamas pradėjo.

Ebero pasakojimas

1940-ųjų žiemos pradžioje aš sužinojau, kad kažkokiam žmogui, vardu Michailas Ivanovičius, dėl nepateisinamo nerūpestingumo užsibuvusiam Saarbriukene[166], tiesiogiai grėsė areštas ir neišvengiamas sušaudymas. Šį žmogų aš pažinojau nuo 1931-ųjų, kai abu trumpai buvome Bergene, kur jis sėkmingai pigiai (buvo depresija) supirkinėjo krovininius garlaivius, kad po trejų metų dar sėkmingiau tris kartus brangiau juos perparduotų savo užjūrio klientams. Tuomet man buvo dvidešimt metų, ir aš Norvegijoje leidau pirmąsias savo studentiškas atostogas. Sužinojęs, kad aš studijuoju romanų kalbas, jis manęs paprašė išversti kelis dalykinius laiškus iš ispanų ir portugalų kalbų ir dosniai atsilygino už šį man labai lengvą darbą. Mes greitai susidraugavome, kiek leido amžiaus, gyvenimo patirties ir išsilavinimo skirtumas; regis, ispanų ir portugalų buvo vienintelės Vakarų Europos kalbos, kuriomis jis nekalbėjo ir neskaitė. Prabėgus trims savaitėms po mūsų pažinties, laiškų, kurie turėjo būti išversti, skaičius tiek padidėjo, jog jis mane apgyvendino savo viešbutyje ir tiesiog užvertė darbu, prie to dar pridėdamas savo asmeninių laiškų vokiečių kalba taisymą ir perrašinėjimą.

166. Saarbriukenas (vok. Saarbrücken) – miestas Vokietijos vakaruose.

Kartą, likus maždaug savaitei iki mano grįžimo į Leipcigą, jis apie trečią valandą nakties pasibeldė į mano kambario duris. Nenusiimdamas lietpalčio ir kepurės, atsisėdo ant lovos krašto ir, jam neįprastai susijaudinęs ir net šiek tiek miglotai ėmė aiškinti apie kažkokius neatidėliotinus reikalus, kurie verčia skubiai išvažiuoti į Torniją. Ant naktinio staliuko numetęs laiškų paketą, jis paprašė manęs į juos atsakyti jam nesant. „Pasigailėkite, – meldžiau aš, – juk nežinau reikalų esmės! Aš galiu išversti tik tai, ką jūs pats parašysite." Michailas Ivanovičius, dar labiau dėl to susijaudinęs, ėmė mane įkalbinėti: štai atlikime eksperimentą, – atsakykite nors į tai, ką pats suprasite. Pabandykite tą daryti intuityviai – bandymo klaida ir nesėkmė bus jo sąžinės ir atsakomybės dalykas.

Nelaukdamas atsakymo ir eidamas prie durų, jis staiga atsigręžė ir visai kitu tonu drėbtelėjo, kad nepamirščiau padaryti savo atsakymų kopijų ir kartu su laiškais jas palikčiau ant jo rašomojo stalo. Grįžęs jis jas perskaitys pirmiausia.

Kitą dieną aš, nepakildamas nuo stalo, dirbau iki nakties ir dar po dienos viską išsiunčiau pirmuoju paštu. Ketvirtą dieną jis pasirodė pusryčių, prisėdo prie mano staliuko, paprašė kavos ir pasakė, kad labai, labai patenkintas mano darbu. Kad keturiuose iš šešių atsakymų aš parodžiau tiesiog neeilinę dalykinę intuiciją, visiškai nežinodamas reikalo esmės (buvo kalbama apie prastovą uoste ir uždelsimą apmokėti laivų remontą), o dviejuose labai sėkmingai išsisukau, vėlgi parodydamas gebėjimą intuityviai suvokti man visai nepažįstamą situaciją. Po to jis šalia mano rašymo reikmenų padėjo voką su pinigais (fantastinė suma, kurios man užteko dvejus metus) ir paklausė, ką aš apie visa

tai manau. Kai aš sutrikęs pradėjau lementi apie savo dėkingumą jam ir tai, kad aš vargu bau kada nors rizikuočiau vykdyti tokias avantiūras, jis gana jam būdingu grakščiu mostu pertraukė mane, vienu mauku išgėrė savo kavą ir pasakė, jog tikram pokalbiui turbūt nėra laiko, tačiau man nieko bloga nenutiko. Tikrai nieko. Tiesiog jaunam žmogui buvo suteikta galimybė uždirbti šiek tiek pinigų, kaip, beje, ir jam pačiam. Tokios situacijos – ne įsigilinimui. Jos egzistuoja tik paviršiuje. Gelmę jos gali įgyti tik „man" jas išgyvenus.

„Reikalo esmė, – tęsė Michailas Ivanovičius, – štai kas visada sustabdo pradėjusio mąstyti žmogaus mintį. Reikalo esmės nėra. Yra reikalas. Yra tavo nepakartojama situacija, iš kurios, pagal galimybes, reikia išeiti gyvam ir, pageidautina, garbingai – kad pereitum į tolesniąją. Ir taip pasiektum savo mirtį, kuri – taip pat situacija ir, manau, ne paskutinė. Argi ne taip, *der Alte*? Jūs atskleidėte nepaprastą gebėjimą tapti situacija, lig tol jums visai nežinoma; tam labai padėjo būtent nežinojimas. Reikalo esmės žinojimas jus iš karto pastato į vieno iš situacijos dalyvių, nusistačiusio ir šališko, poziciją. Intuicija jus paverčia visa situacija su visais jos dalyviais, šalimis ir aplinkybėmis."

Jis kalbėjo ilgai, visą laiką rūkė ir gėrė kavą. Kalbėjo apie baisius dalykus, kurie jau buvo ir vėl bus, apie siaubą, melą ir neviltį, nuo kurių nereikia bėgti, tačiau kuriais nereikia tapti. „Žmogui su jums įgimtu intuityvios įžvalgos gabumu, – padarė išvadą jis, – svarbiausia yra teisingai pasirinkti situaciją – savąją, o ne svetimą, ne kito ar kitų. Ir siųskite velniop savo romanišką filologiją, *der Alte*. Jos jums nė velnio neprireiks. Tiesiog išmokite dešimt kalbų ir pagalvokite apie dešimtį dalykų, o tada pats pamatysite: tai, kas jūsų,

pas jus ateis savaime." Dar jis man pranešė kai ką apie du ypatingus dalykus, apie kuriuos liepė niekam niekada nepasakoti, net jam, Michailui Ivanovičiui, jeigu jis kada nors juos pamirš. Po to iš mažo bloknoto išplėšė lapelį, ant jo užrašė tris vardus, adresus ir telefonus, pasakydamas, kad šių asmenų dėka aš visuomet galėsiu jį surasti, jei prireiks.

Tai – pirmoji mano pasakojimo pusė.

Vakarienei buvo patiekta kažkokia iki tol mano neragauta žuvienė, tiršta, su žolelėmis ir prieskoniais, taip pat šernienos kumpis su medaus ir bruknių padažu. Atnešė kavą, ir jis tęsė.

Kelerių vėlesnių mano gyvenimo metų istorija, kaip tokia, tiesiog neįdomi. Vienintelis dalykas, kurį būtų verta paminėti, kalbant apie tuos metus, yra tai, kad kartą atsiradęs tvirtas įsitikinimas Michailo Ivanovičiaus išsakyta tiesa liko manyje ir niekada nepradingo. Tačiau ir šį dalyką visiškai paaiškina labai jauno žmogaus, su kuriuo dar niekas taip nekalbėjo, kraštutinis imlumas. Tačiau kokie tai buvo metai, brangus profesoriau! Kolektyvinis entuziazmas ir asmeninė neviltis, vienų nusikalstamas ryžtas ir kitų gėdingas neryžtingumas, svaiginimasis valdžia ir gėrėjimasis paklusnumu valdžiai – štai su kuo bet kokia, net gyvybės, kaina buvo būtina savęs netapatinti. Banalu, bet 1934-aisiais jaunuolis su tokia mąstysena jautėsi kaip negyvenamoje saloje. Vis dėlto nepamirškime, kad dar penkeri šešeri metai, ir labiausiai negyvenama sala daugeliui Europos gyventojų pasirodys lyg Edeno rojus.

Mano nekviestas jis atėjo į kavinę priešais įėjimą į Leipcigo universitetą, prisėdo prie mano staliuko, užsisakė ka-

vos bei konjako ir, neminėdamas mūsų paskutinio pokalbio, taip pat aplinkybių, suvedusių mus Bergene prieš trejus metus, pasidomėjo, ar aš nenorėčiau palaukti, kol baigsis audra, jos epicentre, taip sakant, ten, kur turbūt ramiau – „Ar ne taip? O, netapkime dogmatikais, *der Alte*. Deja, mūsų santykiai tėra padriki pokalbiai ir jie pasmerkti tokie būti iki galo. Nežinojimo Siena nesugriaunama, nes ne mes ją pastatėme, nors ji visiškai atitinka tai, kas mes esame, ir mūsų slaptus ketinimus, ar ne taip? Įtariu, kad pasaulis buvo sukurtas pagal visiškai kitokias taisykles (o, ten buvo taisyklės, užtikrinu jus!), nei tos, kurių laikydamas jis gyveno po sutvėrimo. Nuo sutvėrimo laikų ši siena stovi tarp gyvųjų ir mirusiųjų, matoma tik nedaugelio tų, kurie gyvendami tarp gyvųjų nori sužinoti mirusiųjų mįsles. Tačiau ją kiaurai pereiti moka tik tie vieninteliai, kurie žino, kad ten įgytos žinios čia nepritaikomos. Taigi, *der Alte*, nors aš tiksliai žinau, kad iš septyniolikos mano perparduotų norvegiškų garlaivių bent jau vienuolika su savo kroviniu ir ekipažu keliaus į dugną, aš nepradėsiu, kaip sąžiningas beprotis, šaukti visam Bergenui, perspėdamas sąžiningus normalius žmones apie jiems gresiantį pavojų. A, abejojate? Jei norite, aš dabar jums užrašysiu tų laivų būsimos registracijos uostus ir jų numerius Loido Registre[167]. Nenorite? Aš irgi nenoriu. Nesikiškime į svetimą gyvenimą, taip pat į savąjį."

Kava puodeliuose aušo, o žemėjantis brandveino lygis šiaudais apipintame butelyje nelemtiems navigatoriams grasino artėjančiomis uolomis, seklumomis ir kitais pavojais.

167. Loido Registras (angl. *Lloyd's Register of Shipping*) – didžiausia klasifikacinė bendrovė, savanoriška laivų savininkų, laivus statančių firmų, laivų mechanizmų gamintojų ir draudimo kompanijų asociacija, 1760 m. įsteigta Didžiojoje Britanijoje.

Kiekvienas jo žodis liko mano atmintyje, – tęsė Eberas, – taigi nebuvo jokio poreikio užrašinėti. Be to, firmos, kurioje pradėjau dirbti ir kurią Michailas Ivanovičius lengva ranka pavadino audros epicentru, nerašytos taisyklės nelabai skatino jos darbuotojų pastangas archyvuoti. Jis dar man pranešė, kad kruvinų karų, maro, epidemijų ir kitų negandų laikais pirmiausia žūsta gyvenimo žmonės („mirtis savus pažįsta!"), bet ir šiuo atveju būna išimčių, ir jis tikisi tapti viena iš jų, padedant aplinkybėms, į kurias dabar nenori veltis. Taip pat, nors jis, kaip jau sakyta, griežtai nusistatęs prieš kišimąsi į svetimą gyvenimą, tačiau ir šiuo atveju jis priverstas padaryti vieną išimtį, tiksliau, dvi. O būtent – prašo manęs prižiūrėti buvusią jo meilužę vengrę Nete Gres, kad ji nežūtų, kai sušaudys jos patėvį Lajošą, ir dabartinę – Aleksandrą fon T. iš Vienos („Jums tai bus nesunku, *der Alte*, o aš pasitraukiu nuo – bent jau Centrinės Europos – gyvenimo paviršiaus. Geriau jas abi pervežti į Šveicariją arba, blogiausiu atveju, į Portugaliją").

Michailas Ivanovičius pakilo, ir aš pirmąsyk pastebėjau, kad jis su akiniais. „Jums pablogėjo regėjimas?" – rodos, tai buvo mano pirma frazė., ištarta viso pokalbio metu. Jis paslėpė akinius vidinėje švarko kišenėje. „Taip, žymiai pablogėjo, nors, manau, kad man skirtam laikotarpiui jo pakaks apsčiai. Aš nenorėčiau, kad jūs save apsigaudinėtumėte mano sąskaita, *der Alte.* Aš esu šnipas priešų stovykloje, bet tenebus man teisiosios pusės, nes visi, tiek teisieji, tiek neteisingi, avys ir ožiai, taip sakant, tvirtai susitarė nežinoti, ką daro. Aš darau tai, ką man skyrė likimas, virš kurio negaliu pakilti. Taip, beje, prižiūrėkite ir į mane, bet geriau per atstumą, be asmeninių susitikimų, jei tik bus galima. Bijau, kad man čia teks pasilikti iki paskutinės minutės." „Bet kam gi iki pas-

kutinės?" – „Aš dar turiu viltį suvaidinti savo vaidmenį savo pastatytoje pjesėje, net jeigu tokia galimybė atsiras tik paskutiniąją minutę." – „Žiūrėkite, mano brangus mokytojau, nepameskite akinių tą paskutiniąją minutę" (mano antroji ir paskutinė replika). Jis tik truktelėjo pečiais ir, tarsi nebandydamas manęs įtikinti, vis tik neatsisakė paskutinio žodžio: „Nesirūpinkite, *der Alte*, aš galiu ir užsimerkęs suvaidinti pjesėje, kurios tekstą jau trisdešimt metų nešioju širdyje."

Eberas užsirūkė ir atsirėmė į medinio krėslo atlošą. „Na gerai, – pasakiau, ištarta – galop kiekvienas pasirenka sau mirtį, objektyviai; aš turiu galvoje, kad jis pats dažniausiai nežino apie šį pasirinkimą. Jis juk renkasi kelią ir mirties viduje, taip sakant. Tai ir aprašo vadinamosios „Mirusiųjų Knygos" – Egipto, Tibeto ir kai kurios kitos, rodančios jam tą kelią. Tai, ką jūs papasakojote apie Michailą Ivanovičių, aiškiai byloja, kad jis jau seniai prieš savo galą pasirinko mirtį ir ėjo į ją pasirinktu keliu."

Tylą trikdė tik pliauskų spragsėjimas židinyje ir milžiniškų degančių žvakių šnypštimas. „Ne taip paprasta, ne taip paprasta, brangus profesoriau, – guviai paprieštaravo Eberas, – čia Mirusiųjų knygomis neatsipirksi. Pastebėkite, jis netapatino Nežinojimo Sienos su Blogiu, nes ji, aišku, iškilo dar kūrimo akto metu. Jis ne tik kariavo su blogiu, bet ir pats sau keršijo už prarastą nekaltumą. Aš manau, kad tuomet Bergene jis nusprendė mane „sugauti", kad neįpulčiau, jau beviltiškai pagedęs, į bendros beprotybės sūkurį. Tačiau kalbame ne apie mane. Mūsų draugas bostonietis Kelleris-Bradšou ne tik supaprastina jo situaciją, bet ir nedovanotinai ją suvulgarina, viską pateikdamas kaip kažkokią mitologinę ar magišką mįslę, turinčią tik vieną įminimą. O aš einu toliau. Manydamas (ir visiškai teisingai, kaip

rodo tolesnių įvykių eiga), kad, jeigu jau tenka nukirsti galus, geriau tą padaryti kuo savitesniu būdu, idant neįklimptum į bendrą mirties košę, – jam keli artimiausi mokiniai prisiekė, kad neleis jam mirti drauge su visais."

„Vadinasi, jis bijojo?" – „Pats banaliausias klausimas, profesoriau! Žinoma, bijojo. Tačiau ne pačios mirties, o sau ar kam nors kitam duotos kitos priesaikos nesilaikymo." „Vadinasi, jis visuomet mokė, jei visada turėjo mokinių?" – „Vėl kokia banalybė! Juk tolygu klausimui: taigi, jis mylėjo, jei turėjo meilužių? Tai kas, anot jūsų, tada buvau aš? Žinoma, ir čia įmanomi įvairūs atspalviai ir gradacijos, bet vis dėlto, – nors dėl jūsų profesoriško tikslumo – reikia pripažinti, kad jam poreikis mokyti buvo ne mažiau būtinas nei meilės poreikis. Tačiau grįžkime prie priesaikų. Būti „mirties pagalbininkais" jis pasirinko du mokinius, kurie buvo trimis kursais jaunesni už mane tame pačiame Leipcigo universitete: Anzelmą Federmaną ir Morisą Blauvedelį. Ryšininko vaidmenį turėjo atlikti viena ištekėjusi dama iš Lježo, jo meilužė belgė..."

„Mano brangus Eberai, – galiausiai neišlaikiau aš, – ar tik prieškarinės Europos tautos nebuvo susivienijusios bendram siekiui tenkinti fizinius, na, ir dvasinius Michailo Ivanovičiaus poreikius?"

Eberas, tarsi nepastebėdamas mano klausimo nešvankumo, labai rimtai paprieštaravo: „O, mano brangus profesoriau, kad taip būtų! O, jeigu tas nekalčiausias iš visų galimų, hmm, bendrų siekių atvestų tik į to meilės kupino negocianto vienišą mirtį, kiek būtų išgelbėta nekaltų gyvenimų, dargi ir grynų mirčių!

Bet grįžkime prie reikalo. Abu pagalbininkai buvo pasirinkti ne tik todėl, kad buvo visiškai patikimi ir ištikimi,

bet ir todėl, kad visai netiko karinei tarnybai, taigi turėjo didesnę judėjimo laisvę. Tačiau bijau, jog Anzelmo pasirinkimas buvo neapdairus, nes jis buvo žydas. Michailas Ivanovičius neįvertino to, kad Anzelmas, kaip žydas, neturėjo teisės nešiotis ginklo, o Morisas atleistas nuo karinės tarnybos dėl dalinio dešinės rankos paralyžiaus. Galbūt jis nepagalvojo apie tai dėl savo didžiulio išsiblaškymo." – „Tačiau jis nebuvo visiškai išsiblaškęs, mano brangus Eberai, kai, išeidamas iš universiteto kavinės Leipcige, jums paliko miniatiūrinį pistoletą akinių futliare – atminimui arba šiaip, dėl visa ko. Argi tai neprieštaravo tuometinės jūsų darbovietės taisyklėms?"

Ebero gebėjimas nepastebėti pašnekovo ironijos stulbino. „Na, na, – geraširdiškai atrėmė jis mano *tour de force*, – yra alternatyvų ir alternatyvų. Mano firmos darbuotojams įsakmiai buvo nerekomenduojama turėti šaunamąjį ginklą. Jei, apieškodami Anzelmą, pas jį būtų radę pistoletą, jį būtų nedelsiant sušaudę; beje, tai niekuomet jam nebūtų sutrukdę rizikuoti, netgi labai noriai. Michailui Ivanovičiui ginklo uždraudimas – bet kokio mirtino ginklo, įskaitant nuodus, buvo visiškas ir besąlyginis, nes toks buvo jo įžadas."

Kai žmogus labai girtas, jam norisi padėti visus taškus ant „i", net jei toji „i" – jis pats. Kiek girtas buvo Eberas, galiu spręsti tik pagal nepadoriai apsinuoginusį, panašiai kaip falas išgaubtą brandveino litrinio butelio dugną. Sprendimas nepradėti mano nuožiūrai pateikto „Polska żytnia" butelio pasirodė bejėgis prieš norą būti iki galo atviram su Eberu. „Tu pats jį nušovei, senas velnie!" – „Jeigu taip būtų, mano brangus Aleksandrai, tu jau dvi valandas gertum degtinę su savo draugu Igoriu Smirnovu Miunchene, o čia mums su tavimi naktis dar nesibaigusi. Degtinė – taip pat."

„Vadinasi, jis negalėjo net nusišauti pats?“ – neviltingai maldaujamu balsu tariau aš. „Ne, ne, jokiu būdu. Nei savęs, nei kito. Fantazija, pasakysite jūs? Nė trupučio. Tiesiog tik dar viena asmeninė tikrovės pataisa. Apskritai, aš viską dariau, ko jis norėjo. Išsiunčiau dvi velnio bobas į Šveicariją. Liurbiui žydui Anzelmui dar 1938-aisiais gavau ispanišką pasą, bet jis, matote, laikydamasis įžado, nusprendė iki galo likti toje pačioje vietoje, kur ir Michailas Ivanovičius, nors jam, imbecilui, šimtą kartų kartojau, jog ši „vieta“ greitai taip išsidrieks į visas šalis, kad jokios kitos nebeliks. Nepaklausė, žinoma, ir 1940-ųjų rudenį pakliuvo į Dachau, iš kur jį, vos gyvą, iškrapščiau ir krovininiu laivu išsiunčiau į Tanžerą (dabar jis matematinės ekonomikos profesorius Stenforde). Blauvedelis liko paskutinė gija, siejanti mane su Michailu Ivanovičiumi. Jis ir pranešė, kad tas įstrigo Liuksemburge pas savo meilužę Neli (paskutinę, kaip parodė gyvenimas, tiksliau, mirtis). Puoliau lėkti pas jį iš Zalcburgo, per visą Vokietiją, septyniolika valandų lenktyniniu motociklu – kaip Remarko „Trijuose drauguose“.

„Tačiau, atleiskite, brangus Eberai, ar tai numatė jūsų susitarimo su juo pirminės sąlygos?“ – „Ir taip, ir ne. Taip, todėl, kad jis nurodė man sekti paskui jį iki galo, iki paskutinės akimirkos. Ne, todėl, jog jis pasakė, kad aš nesikiščiau ir nepažeisčiau jo numatytos, nors ir ne iki smulkmenų, įvykių eigos. Bet kaipgi, dievaži, tai buvo galima padaryti nesikišant! Lėkdamas per tą prakeiktą Reino sritį, meldžiau tik vieno: dar užtikti jį ten, Saarbriukene, ir kalbėti su juo, kalbėti amžinai, siela su siela, širdis su širdimi. Išmelsti jį paaiškinti, kaip galima pačiam įvykdyti tai, kas nulemta, ir apskritai, ar tai galima padaryti šiame mūsų pačių sukurtame pragare. Bet, šiaip ar taip, gyvo aš jo daugiau nemačiau.“

Be datos. Ten pat. Dabar – mano paskutinė meilė. Pasakojime apie paskutiniuosius namus aš ne iš karto sužinojau paskutinį ėjimą šioje knygoje, kaip ir tolesnį – šiame gyvenime. Ėjimą, po kurio gali būti tik išėjimas – į kitą romaną, kitą gyvenimą. Arba, dabar – tau: į mūsų su tavimi gyvenimą, kuriame – kaip ir dar su tavimi neparašytame romane – datos ir laikotarpiai bus nereikalingi. Gyvenime mes vienas kitam pakeisime praeitį, o romane pabandysime atimti praeitį iš mūsų herojų. Tai bus siužeto laiko pakeitimas mūsų meilės vieta.

Paskutinieji namai

Jis, kaip vyresnis draugas, man turėjo paaiškinti apie šiuos namus ir jų gyventojus.

CH. L. BORCHESAS[168]

1991 metai. Kovas. Paskutinis „archyvinis“ spurtas žmogaus, sistemingai naikinančio savo archyvą (suprantama, kartu su kitų laiškais jam). Somerset-Hauzas – valstybinio patvirtinimo reikalaujančių asmeninių gyvenimų ir įvykių pasaulio sostinė. Jelbanovskis tvirtina, kad jo Michailas Ivanovičius niekada neturėjo Londone savo namų – tik viešbučius: kaip matininkas K. iš Kafkos[169] „Pilies“, dėl „svetimumo“ (jo žodžiai). Tuo, manau, panašumas ir baigiasi. Matininkas Kaimo prie Pilies gyventojams buvo svetimas. Jis norėjo ten būti savas. O mano herojus iš anksto nusišalino savo noru. Dargi šio išskirtinumo buvo pasiryžęs išsižadėti, kai atėjo laikas pasakyti „pasuoju“ gyvenimui, kurį laikyti savu nustojo gerokai prieš jo pabaigą. Ir dar vienas skirtumas. Matininkas klausia apie Pilį, o jam atsakoma apie jį patį. Michailas Ivanovičius atsakymų nelaukė.

168. Chorchė Luisas Borchesas (Jorge Luis Borges, 1899–1986) – argentiniečių rašytojas, fantastinių novelių, esė, poemų autorius, literatūros kritikas, vertėjas.
169. Francas Kafka (Franz Kafka, 1883–1924) – žymus austrų prozininkas, vienas įtakingiausių ir savičiausių XX a. rašytojų, rašęs vokiečių kalba.

Tačiau grįžtu prie Londono namų. Iš šešių jo arba jų (jo bendravardžių-bendrapavardžių) adresų keturi adresai neegzistuoja dėl natūralaus ar tyčinio (tokio, kaip bombardavimas) pastatų sugriovimo. Penktuoju adresu gyveno aiškiai ne tas (tai yra ne vienas ir tikrai ne „dar vienas") Michailas Ivanovičius, ketvirtame dešimtmetyje buvęs gana žymus pedagogas-logopedas. Šeštasis adresas mane atvedė į šiaurės vakarų Islingtoną[170], prie milžiniško tik ką pastatytų keturaukščių namų bloko su vieninteliu įėjimu į bendrą vidinį kiemą. Ant bloko nebuvo numerio, o vartai – su elektroniniu užraktu. Aš paspaudžiau mygtuką su užrašu „valdytojas" (*caretaker*), vartai lėtai atsidarė, įėjau į erdvų apskritą kiemą, apsodintą eglutėmis, su aikštele vaikams ir fontanu centre. Namų durys – į šį kiemą, taigi nė į vieną jų nebuvo galima patekti iš gatvės. Aplink nebuvo nė dvasios, kvepėjo šlapiu cementu, karbidu ir šviežiais dažais. Vartai automatiškai užsivėrė.

Iš vienų durų išėjęs valdytojas pranešė, kad jis – Huseinas Mir Džagatas, kad iš keturiolikos namų kol kas parduoti tik du, bet jeigu noriu įsigyti vieną, du ar visus dvylika neparduotų namų, tai jis pasirengęs juos aprodyti pats, be agento („bet prašau jūsų nesakyti apie tai agentui"). Kai aš, šiek tiek sutrikęs, kad nepateisinu jo lūkesčių, paaiškinau jam, kad ieškau namo Nr.19 ir kad numeracija pasibaigia vienuoliktuoju, o po to iškart eina Nr.23, jis labai rimtai pažvelgė į mane ir pasakė, jog tai, kas liko iš devynioliktojo numerio – du maži kambariai ir prieškambaris, dar nenugriauta ir galbūt išliks ten, siaurame tarpe tarp dviejų namų, ir tuomet jis ten gyvens su savo broliu. „Jūs ten tikėjotės

170. Islingtonas – Londono priemiestis.

užtikti ką nors iš senų gyventojų?" – „Taip, iš labai senų, ir jau seniai mirusį. Bijau, kad jūs dar buvote negimęs, kai jis mirė." Aš jam ištiesiau lapelį su užrašytu vardu. „Jūs klystate, aš jau seniai buvau gimęs, kai jis mirė. Jis buvo rusas?" – „Be abejo." – „Aukštas ir liesas?" – „Neabejotinai." – „Aš puikiai jį prisimenu. Tėvas gretimame name, nugriautame jau prieš dvidešimt metų, nuomojosi rūsį. Rusų džentelmenas pasirodydavo labai retai, sykį per du tris mėnesius. Visuomet atvažiuodavo taksi ir nešdavosi lazdelę bei kelionmaišį. Daugiau jokio bagažo. Čia praleisdavo dieną dvi ir išnykdavo ligi kito karto." – „Be jo čia niekas negyveno?" – „Nei be jo, nei su juo. Ir apskritai, šis butas jam nepriklausė. Jis butą nuomojo iš muzikanto, taip pat ruso." – „Jūs neprisimenate savininko pavardės?" – „Palaukite."

Miras Džagatas dingo ir po dviejų minučių pasirodė su dideliu natų sąsiuviniu. „Tai jis paliko mano broliui. Čia – vardas." Antraštiniame Černio etiudų puslapyje pamačiau: ex / Libris Ya. I. Zaitsev. Dabar – pas mano senus draugus Zaicevus į Mazvel Hilą!

Tos pačios dienos vakare aš sėdėjau melsvai sidabrinės spalvos tapetais klijuotoje svetainėje su drobiniais užvalkalais uždengtais meldiniais krėslais. Nereikia memorialinių lentelių: šiame krėsle kambario kampe sėdėjo jaunas Orlovas, o šiame – Georgijus Ivanovičius (prieš jam atvažiuojant mes visada pirkdavome armanjaką). O ten prie lango – Jašenka Heifecas, kuris niekada nieko negėrė. O ant kušetės – Natanas Malšteinas ir Šura Čerkaskis. Jakovui Ivanovičiui ir Sofijai Bertoldovnai svetainė apgyvendinta linksmomis gyvųjų dvasiomis, o ne mirusiųjų šešėliais. „O kur sėdėjo Michailas Ivanovičius?" – paklausiau po antros stiklinės arbatos (jie arbatą su sumuštiniais geria dieną, vakare ir nak-

tį). – „Jis sėdėjo tik prie fortepijono. Net kai neskambino. Jis mėgo ateiti kai kitų nebūdavo. Ypač Sonečkos to prašė. Kartą atėjo, o ant fortepijono Šuberto Didžiosios sonatos gaidos. Jis pradėjo skambinti, o čia netikėtai pasirodė didysis Gizekingas. Sėdėjo, tylėjo, išklausė iki galo, o po to prieina prie Michailo Ivanovičiaus ir sako: kažkodėl aš jūsų niekada negirdėjau, jūs tikriausiai Europoje retai koncertuojate. Mes visi juokėmės iki ašarų. O kartais jis manęs paprašo atnešti „Gulbių ežero“ ar „Spragtuko“ klavyrus, ir net iki dviejų valandų nakties skambina.“

Man beprotiškai nesinori užduoti naujų klausimų, nes jie visi seniai pasenę. Aš net savęs neklausiu, kodėl, penkiolika metų pažinodamas Zaicevus, nė karto jų nepaklausiau apie jį. Tiesiog nepavyko. Aš bučiuoju Sofijos Bertoldovnos rankutę, apsisiaučiu lietpalčiu, pažadu kitą savaitę, kitą mėnesį, kitais metais atvykti išgerti arbatos. Atvyksiu, žinoma. Leidžiuosi laipteliais iš sodo, žemyn į Mazvel Hilą, o iš ten į dešinę, žemyn į Haigeitą. Ne, tikriausiai, apie jį daugiau nieko nepaklausi. Ir nėra apie ką. (Atpirkimo tema sustingo amžiaus pabaigoje, kaip išdavystės tema jo viduryje).

Aš neišdaviau užsieniečių legiono

O ne, nė nepradėkite manęs įtikinėti, jog aš neteisus, kad nėra jokios vilties ir kad aš taip ir liksiu amžiams čia su jumis!

R. L. STIVENSONAS[171]

1993 metai. Rugsėjis. „Aš, Simonas Dolinas, atėjau jus pamatyti, – pasakė be galo prasta (nors galbūt jam dar buvo toli iki „galo") rusų kalba neaukštas, tvirtas ir labai įdegęs žmogus. – Aš jūsų neperspėjau telefono skambučiu apie savo vizitą, nenorėdamas rizikuoti gauti neigiamą atsakymą. Taigi, paskambinau į jūsų koledžą, sužinojau paskaitos laiką ir pasirodžiau jūsų kabinete iš karto jai pasibaigus, manydamas, kad jūs čia nors trumpam sugrįšite, net jei po to jums būtinai reiks išeiti."

Jis nusiėmė lengvą pilką švarką ir pakabino ant kėdės atlošo, bet pats neatsisėdo.

– Prašom sėstis, Simonai. Aš turiu laiko, bet jeigu jo ir neturėčiau, jūsų operatyvumas, toks neįprastas šiuolaikiniams jauniems žmonėms, nusipelno neatidėliotino paskatinimo. Žodžiu, aš jūsų paslaugoms.

171. Robertas Luisas Stivensonas (Robert Louis Stevenson, 1850–1894) – garsus britų rašytojas.

– Mano operatyvumas – profesionalus, bet apie tai vėliau. Aš, kad ir kaip idiotiškai tai skamba, esu neteisėtas Michailo Ivanovičiaus anūkas...

– (Kurio iš dviejų? – pagalvojau, bet nepaklausiau).

– ...tiksliau, dvigubai neteisėtas, nes esu neteisėtas sūnus jo neteisėtos dukros ir vieno pamišusio švedo, nuskendusio Suomių įlankoje jam plaukiojant savadarbiu povandeniniu laivu. Rusiškai aš vadinuosi Semionas Dolinas. Man trisdešimt šešeri metai. Kai man buvo dvidešimt ketveri, įstojau į užsieniečių legioną, kuriame ištarnavau penkerius metus. Operatyvumas – iš ten. Aš koviausi Centrinėje ir Šiaurės Vakarų Afrikoje, Madagaskare ir kai kuriuose kituose regionuose. Paskui aš dezertyravau ir svetimu vardu mokiausi Paryžiaus Konservatorijoje obojaus klasėje (taip pat neblogai groju fagotu), bet tos klasės neužbaigiau, nes pasirodė, kad mane sekė ir norėjo areštuoti, tačiau...

– O Viešpatie...

– ...tai buvo visai idiotiška operacija, jei įsivaizduojate, kad du vulgarūs ažanai, netgi ne iš karo žandarmerijos, ateina areštuoti legionierių! Aš sau pažadėjau jų neliesti, kad vėliau nebūtų naujų juridinių komplikacijų, ir gan atsargiai suguldžiau juos šalia vienas kito į lovą, labai ramiai. Tačiau visiškai atsitiktinai vienam išmušiau fagotu du dantis, kai jis nenorėjo būti pririšamas, ir...

– O! (Jau ėmiau pavargti stebėtis.)

– Teko nedelsiant pasišalinti, rankose neturint nieko, išskyrus obojų ir fagotą. Tuomet aš skubiai išvažiavau į tėvynę, Švediją, gyvenau pas mamą ir tęsiau mokslus konservatorijoje Stokholme, dar mokydamasis groti ir valtorna, kad valdyčiau tris pučiamuosius instrumentus. Bijau, kad jums jau įkyrėjau. Tuoj baigsiu. Apie tai, kad jūs rašote Michailo

Ivanovičiaus biografiją (tai romanas, meldžiu patikėti, romanas!), man papasakojo mamos kavalierius. Jis jus matė, kai jūs atvažiavote į Stokholmą. (Aš kiek pavėluotai supratau, kad kalbama apie jo motinos draugą, kuris buvo kavalierius Švedijos dvarininkų hierarchijos požiūriu.)

– Jūs bendraujate?

– O taip, aš galiu su juo kalbėtis be galo. Aš jam padedu jo Ordine, retkarčiais pagrodamas vargonais, nors nesu geras vargonininkas.

– Jūs Ordino narys?

– Na, taip sakyti būtų nekorektiška. Galima mane kvalifikuoti kaip novicijų. Kavalierius man sakė, kad šis Ordinas ir Michailo Ivanovičiaus Ordinas – vienas ir tas pats.

– Kam jums Ordinas? Išskyrus, žinoma, hipotetinę sąsają su neteisėtu seneliu. Bet juk tai nerimta. Aš pajutau lengvą sudirgimą, panašų į tą, kurį kartais jaučiu kalbėdamas su savo vyresniąja dukra, jo bendraamže. Jis paprašė leidimo užsirūkyti ir delsė atsakyti, giliai ir smarkiai užtraukdamas „Gitanos“ cigarečių dūmo. Vėliau, tarsi apsisprendęs:

– Ar jums nebūtų nepatogu kalbėti su manimi angliškai. Vis tik mano rusų kalba prasta.

– Žinoma, ne. Malonėkite...

– Na, ir puiku (tarsi prašnektų kitas žmogus!). Jūs dabar paminėjote „hipotetines sąsajas“ ir „nerimtumą“. Būtent taip ir yra. Man viskas hipotetiška ir, jei norite, nerimta. Jūs manęs paklausėte kaip žmogus, kuris pasirenka vieną hipotezę iš kelių, nes laikote ją tiesa arba bent jau artima tiesai. Ir taip visur – moksle, filosofijoje, gyvenime. O aš, pasirinkdamas vieną – nors ir tą pačią, kurią pasirinkote jūs, – žinau, kad ji tiek pat hipotetinė, kaip ir visos kitos

ir kad vienintelis pasirinkimo pagrindas buvo mano noras, kuris nieko jau visai neįpareigoja, išskyrus mane, ir tik tol įpareigoja, kol išlieka. Tačiau, kol išlieka, jis man tiek pat rimtas – arba jūsų požiūriu, nerimtas – kaip jūsų įsitikinimas pasirinkimo pagrindo teisingumu. Juk jūs negalite galvoti, kad į Užsieniečių legioną įstojau todėl, kad rimtai laikiau jo misiją Afrikoje teisinga? Dieve gailestingas! Tokio vėplos net į mūsų kvailą Legioną būtų nepriėmę.

Aš susitaikiau su pralaimėjimu ir ėmiau ruošti kavą. Sudirgimas nuslopo. Netgi pasidarė šiek tiek juokinga. Ir argi verta klausinėti apie motiną, tiksliau – apie senelę?

– Mano senelė Lili, jos tikras vardas – Marina Andrejevna, evakavosi su anglais iš Murmansko paskutiniąją dieną. Paskui ji apsistojo Bergene, kur, regis, mokė prancūzų kalbos.

– Bet tada, tai – kitas... (Vėl apie save.)

– Jis tada, berods, vertėsi garlaivių perpardavimu. Ten jie ir susitiko. Mama sako puikiausiai jį prisimenanti. Tai, mano nuomone, yra arba hipotezė, arba, veikiau, atminties iliuzija. Sakykite, ar jis taip pat tikėjo viena tiesa?

– Žinoma. Ir garbe. Ir nešlove. Ir ištikimybe. Ir išdavyste. Ir beviltiškumu. Ir išganymu. Tačiau aš neketinu jūsų verbuoti į amžiaus pradžios susikompromitavusios moralės adeptus.

Aš jam įteikiau tris antrosios dalies skyrius (vienintelius tuomet perspausdintus) ir jis išėjo, pažadėjęs ateiti po savaitės.

Sudirgimas grįžo. Svečias atsinešė naują nežinomybę, bet jo trūko, kad ji būtų išaiškinta. Jo hipotetinio noro deklaravimas – ne suvokimo faktas, o ataskaita apie faktą. Ir apskritai, taip jau yra, kad tave užmušti (ar bent jau dantis išmušti) gali, kaip ir anksčiau, bet kurią akimirką, tačiau ne

dėl gyvenimo ir mirties problemų – tiesiog šiaip sau, tarp viso kitko.

Šis pirmas mano sutiktas jo anūkas, niekada jo nematytas, jam buvo svetimas, svetimas tokia kosmine svetimybe, kurios neįveiktum ir skrisdamas milijoną šviesmečių. O juk eina (važiuoja, skrenda, plaukia) jo senelio (?) pėdsakais, ir ten pat – į Švediją, Prancūziją, Afriką, Madagaskarą, net į Londoną. Sūnūs, Ivanas ir Piotras, savęs nesuvokę tragiško originalo imitatoriai. Jo anūkai – velniai griebtų, ar ne tas pats kokio jo! – vyskupas-fundamentalistas, fotografas-dizaineris, muzikantas-dezertyras: čia, žinoma, įmanomas didžiulis konkretumas. Tačiau ko konkretumas? Aš, panoręs atrišti šį velnio mazgą, dar stipriau jį užveržiau ir nežinau, kaip dabar išsipainioti. Ir kas jį užrišo – jis ar aš pats? (O ji sako, koks tu durnas, pažvelk į tai, kaip į paprastą darbą, juk romaną rašai, o ne naują Kanto-Laplaso hipotezę. Bet paskubėk, kol dar esi toks, koks prieš daug metų pradėjai būti, nes bus vėlu, ateis kitas, kuris negalės parašyti pabaigos, nes neatpažins savęs parašiusiame pradžią. Pabaik rašymą, kaip jis kažkada savo baleto recenzijas, trumpai ir paprastai! – Ne, mano neatsižiūrimoji, ne taip vengiama pralaimėjimo).

Aš galutinai įtikėjau pasaulio įvykių susiporavimo hipoteze, kai kitą dieną man paskambino jaunas žmogus ir labai linksmu balsu pranešė, jog jį vadina Saša Vinskiu ir kad jis yra mano neteisėtas antrosios eilės anūkas. Kad jis Londone ir negali išvažiuoti manęs nepamatęs (atvažiuoti – tai galėjo!). „Ne antrosios, o trečiosios, – su malonumu jį pataisiau, – ir ne anūkas, o brolis. Ir apskritai, ar tu kartais netarnavai Užsieniečių legione? – „Ne, – nustebęs atsakė Sašenka (taip jį pašnibždomis vadino giliai sukrėsti gimi-

naičiai), bet aš dvejus metus tarnavau pasienio užkardoje prie Han Ga." – „O ar tik tu iš ten nedezertyravai?" – „Na, ką jūs, dėde Saša (jis atkakliai mane vadino dėde), kur dezertyruoti? Juk ne į Šiaurės Korėją ar Kinijos Mandžiūriją." – „Bet juk tu būtum dezertyravęs, jei būtų buvę kur?" – „Nežinau, tikriausiai ne." – „O ar tu nenori tuo pasakyti, kad esi garbingas?" – „Vėlgi nežinau, niekuomet apie tai negalvojau." – „Na, gerai, o ar tu negroji kokiais nors pučiamaisiais muzikos instrumentais ir nekalbi mažiausiai keturiomis kalbomis?" – „Aš groju gitara, gana padoriai, dar šiek tiek fortepijonu ir neblogai moku anglų. Tinka?" – „Užbėk šiandien pas mane. Aš tau duosiu dalį savo romano, o kitą savaitę ateisi čia pietauti. Bus dar vienas neteisėtas."

Jo tėvas, mano antrosios eilės dėdė, Aleksandras Andrejevičius Levinskis, buvo virtuoziškas geodezininkas ir labai gudrus žydas. Pastaroji savybė aiškiai pasireiškė štai kuo: kai 1938-ųjų vasarį atėjo jo areštuoti į vagonąsaloną, Rostove stovintį ant Tovarnaja stoties geležinkelio bėgių, būtent tuo metu jis teisėjavo respublikos ledo ritulio pirmenybių varžyboms Charkove; apie tai žinojo visa Ukraina, išskyrus jo žmoną Dnepropetrovske, meilužę vagone-salone ir NKVD. Kai iš karto po varžybų jis puolė į geležinkelio stotį, kad greituoju traukiniu nudumtų pas mylimą moterį Rostove, jį prie pat stadiono sulaikė du majorai iš Sverdlovsko karinės apygardos, beveik jėga įsodino į mašiną, nuvežė į aerodromą, o iš ten šturmo lėktuvu – į Sverdlovską, kad teisėjautų Sverdlovsko CSKA – Gorkio „Dinamo" to paties ledo ritulio varžyboms (jis buvo paklausus). Atsitokėję čekistai laukė perone, net greitąjį traukinį pusvalandį užlaikė. Kas nupuolė, tas prapuolė. Savaitei ištrūkęs iš ukrainietiškos jurisdikcijos, nieko neįtariantis

Saša Levinskis į Rostovą sugrįžo jau atslūgstant kampanijai (buvo publikuotas straipsnis apie būtinybę labiau gerbti vertingus specialistus). Pasak artimųjų, jis gudrumą paveldėjo iš savo tėvo, rabino Arijo Levinskio, visą baisų Kremenčugo[172] pogromą pramiegojusio svetainėje ant kušetės pas policijos viršininką Čertovą-Čertianką, po to, kai trisdešimt šešias valandas žaidė „Karališkąjį vintą“.

Velniop visą tą prakeiktą buvybę. Argi ne už jos ilgo pavadžio mane laiko neišgyventa praeitis? Ir ar toks jis jau ilgas? Vis dėlto baigsiu. Sašenka atėjo į pasaulį praėjus dvidešimčiai metų po minėtų rungtynių, kažkur tarp Abakano ir dar kažkokios vietovės. Jį pagimdė jauna geležinkelio ruožo viršininko žmona, tuo metu Maskvoje lankiusi metinius susisiekimo meistrų kvalifikacijos kėlimo kursus. „Taip mes ir gyvename“, – kukliai užbaigė pasakojimą apie tą įvykį jo tėvas, 1967-ųjų rudenį užbėgęs pas mane išgerti arbatos eilinės komandiruotės į Maskvą metu. Mes! *Parlez pour vous*[173], kaip mėgo sakyti velionis Jurijus Michailovičius Lotmanas[174]. Mes kasdien dešimt valandų mokomės dravidų kalbų[175] arba nesėkmingai bandome už uodegos pagauti praeities šešėlį, kurio atšvaituose 1911 metais gimė Saša Levinskis, o nesidulkiname visose veikiančiose ir projektuojamose geležinkelių atšakose nuo Petrozavodsko iki Chabarovsko. Mes...

172. Kremenčugas – miestas Ukrainoje (Poltavos apskr.), uostas prie Dniepro upės.
173. *Parlez pour vous* – kalbėk už save (pranc.).
174. J. M. Lotmanas (Юрий Михайлович Лотман, 1922–1993) – visame pasaulyje išgarsėjęs literatūrologas, kultūrologas ir semiotikas, ilgai dėstęs Tartu universitete.
175. Dravidų kalbos – kalbų šeima, į kurią įeina maždaug 26 kalbos, vartojamos Indijoje, Šri Lankoje, Pakistane.

Gerai, dabar lauksime naujo Edvino su įspūdžiais apie perskaitytus skyrius.

Londone buvo giedras užsitęsusio rudens vakaras, labai panašus į pavasarinį. Oras Anglijoje – tai ne sceninis sąlyginumas, o natūrali sąlyga, apimanti visus asmeniškus dalykus – pokalbį, santykius, ramybę, nerimą – be jų kol kas nieko čia ir nėra. Mes sėdėjome virtuvėje pas Kvintą. Du gimę neteisėtai ir du teisėtai. Trys trisdešimt šešerių metų ir aš. Čia baigėsi filologijos karalystė, bet tikrovė arba likimas dar neapsisprendė dėl naujo kandidato pasirinkimo – žmogaus iš gatvės ar tiesiog filosofo. Semionas ir Sašenka kalbėjo apie meilę. „Aš – niekas, pareiškė Semionas. – Mano aistra moteriai visuomet kyla iš nuostabos, kad ji myli ką nors kitą, o ne mane; apie tai aš nežinau arba sužinau tik iš jos. Ir netikiu jo egzistavimu, kol jos nėra su manimi. Todėl, kai ji ne su manimi, aš pradedu daug gerti." – „Aš – tavo antipodas – linksmai atsakinėjo Sašenka. – Aš tiksliai žinau, kas esu aš, bet visiškai, nė mažumėlės, nepažįstu jos – tos, kurią myliu. Aš – nedaug geriantis, o jeigu geriu, tai tik su ja. Žinoma, neskaičiuojant tokių išskirtinių atvejų, kaip susitikimas su atrastu nauju dėde, atskleidusiu, jog jis yra mano trečiosios eilės brolis, ir primygtinai manęs reikalavusiu, kad aš būčiau dezertyras, poliglotas ir, dievaži, dar kas nors."

Šimtas pirmąjį kartą buvo apie ką pagalvoti. Praeitis, tai yra toji priešpraeitis, kurią visą gyvenimą laikiau savo praeitimi, buvo objektyvumų, pasirinktų asmeniniam subjektyviam naudojimui, ir subjektyvumų, pervilktų objektyvumais, skirtų kitų naudojimui, beprotiškas mišinys. „Man jau geriau išdavystė (tu bent jau pats ją neši), nei grynas sukčiavimas," – mįslingai ištarė Sašenka. „Skonio reikalas, –

taip pat labai ramiai paprieštaravo Semionas. – Bet aš neišdaviau Užsieniečių legiono."

Vėlus vakaras pas Zaicevus. Aš baigiu gerti paskutinę stiklinę arbatos. Man dar skirta mažytė taurelė armanjako. Šioje vijoje viskas – tyliau. Žvelgiu į atidarytas balkono duris, kaip į Hotel Imperial terasą Monake. Michailas Ivanovičius (šis, o ne tas, su šiaurės Portugalijoje peršauta kaukole) groja Šuberto Didžiąją sonatą. Hipotetinis anūkas jam pritaria obojumi. Jau seniai galima nesiblaškyti tarp sugriautų namų ieškant paskutinio jo prieglobsčio Londone. Dabar jis ilgam apsistojo Žydrajame Krante.

Turinys

TREČIOJI DALIS. ŽMOGUS BE LAIKO

ALEKSANDR PIATIGORSKIJ

Prisiminsi keistą žmogų

Iš rusų kalbos vertė *Algirdas Kugevičius*
Redagavo *Aldona Kruševičiūtė*
Maketavo *Linas Vaškevičius*
Projekto vadovė *Auksė Baurienė*

Tiražas 200 egz.

Leidykla „Sofoklis“
Klaipėdos g. 7A, LT-01117 Vilnius
info@sofoklis.lt

Spausdino spaustuvė
UAB BALTO print,
Utenos g. 41A, LT-08217 Vilnius

Mums labai dažnai reikalinga legenda, kad pasakytume ką nors konkretaus apie žmogų, kurį gerai pažįstame, bet apie kurį nežinome nieko.

Garsaus filosofo ir kultūrologo Aleksandro Piatigorskio (1929–2009) romane „Prisiminsi keistą žmogų" suderintas meninio mąstymo paradoksalumas ir gili psichologinė analizė, socialinis įžvalgumas ir savita meninė istoriosofija, intelektinė refleksija ir jausminga lyrika. Svarbiausia autoriui samprotavimo istorija, perteikianti savitą požiūrį, pasakojimas, nepaisantis nuoseklumo logikos, bet pasiduodantis mąstymo savivalei ir kaprizams.

Už šį romaną autorius pelnė Andrejaus Belyj literatūrinę premiją. Lietuvių kalba taip pat išleista plataus atgarsio sulaukusi A. Piatigorskio „Vieno skersgatvio filosofija" („Sofoklis", 2016) ir „Įvadas į budizmo filosofijos studijas" („Sofoklis", 2017).

www.sofoklis.lt

